

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
“ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ”

Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

[ΤΡΙΚΑΛΑ-ΚΑΛΑΜΠΑΚΑ (ΜΕΤΕΩΡΑ)]

Φοιτητής : Λαχλάλι Λάρμπι Παναγιώτης

A.M:29307

Τριμελής Επιτροπή

Επιβλέπων :Κ. Αποστολόπουλος, Καθηγητής

Μέλη

Ροΐδω Μητούλα , Αν.Καθηγήτρια

Δέσποινα Σδράλη ,Λέκτορας

ΑΘΗΝΑ 2012

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μία μορφή τουρισμού που βασίζεται στην πραγματοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων γύρω από μνημεία και χώρους θρησκευτικού ενδιαφέροντος, ενώ στην ξενόγλωσση ορολογία, περιγράφεται υπό την ευρύτερη έννοια του προσκυνηματισμού, όχι μόνο σε θρησκευτικά μνημεία αλλά και σε ιστορικούς τόπους και μνημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Στην Ελλάδα, ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί σημαντικό μέρος της ελληνικής τουριστικής κίνησης, καθώς η χώρα μας είναι ένας από τους πρώτους δέκτες του Χριστιανισμού και χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό διασποράς θρησκευτικών μνημείων και ιερών χώρων. Παράλληλα, αυτό το είδος τουρισμού συνδέεται άρρηκτα με την προστασία της τοπικής κουλτούρας, την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και την εναλλακτική χρήση τουριστικών υπηρεσιών πέρα από τα πλαίσια του μαζικού τουρισμού. Επιπλέον, ο θρησκευτικός τουρισμός, βασιζόμενος στις αρχές της αειφορίας, συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη της χώρας. Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου που διέπει την έννοια του θρησκευτικού τουρισμού, η ανάλυση των χαρακτηριστικών του στην Ελλάδα και ειδικότερα στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας, και η διερεύνηση των στάσεων, των απόψεων και των κινήτρων των επισκεπτών στην περιοχή, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα αναφορικά με το προφίλ των θρησκευτικών τουριστών και τις δυνατότητες ανάπτυξης αυτού του είδους αειφορικού τουρισμού στην Ελλάδα.

Λέξεις κλειδιά: θρησκευτικός τουρισμός, αειφορία, Δυτική Θεσσαλία

ABSTRACT

Religious tourism is a form of tourism that is based on tourism to monuments and places of religious interest, while in foreign terminology is described by the broader sense of pilgrimage, which is made not only in religious monuments but also in historical and cultural places. In Greece, religious tourism is an important part of Greek tourism, since our country is one of the first receivers of Christianity, characterized by a high degree of dispersion of religious monuments and religious sites. Furthermore, this type of tourism is inextricably linked to the protection of local culture, the protection of natural and human environment and the use of alternative touristic services beyond the scope of mass tourism. Moreover, religious tourism, based on the principles of sustainability, contributes significantly to regional and local development of the country. The purpose of this thesis is to present the theoretical framework underlying the concept of religious tourism, to analyze its characteristics in Greece and especially in West Thessaly, and to investigate the attitudes, opinions and motivation of visitors to this region, in order to draw conclusions regarding the profile of religious tourists and the potentials for development of this sustainable form of tourism in Greece.

Keywords: religious tourism, sustainability, West Thessaly

Ευχαριστίες: Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της διπλωματικής μου κο. Κ. Αποστολόπουλο, καθώς και τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής κα. Μητούλα & κα. Σδράλη, για την καθοδήγηση και τη βοήθεια σε κάθε φάση δημιουργίας της.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	12
ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	12
1.1 ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΑ	12
1.2 Ο ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΟΣ	14
1.3 ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΑΣ	15
1.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΙΝΗΤΡΩΝ	16
1.4.1 Η έννοια του κινήτρου	16
1.4.2 Θρησκευτικά κίνητρα	17
1.4.3 Πολιτιστικά κίνητρα	18
1.4.4 Προσκυνηματικά κίνητρα	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	20
Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	20
2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	20
2.2 ΕΙΔΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	22
2.2.1 Κατηγοριοποίηση ανάλογα με το χρόνο διαμονής	22
2.2.2 Κατηγοριοποίηση ανάλογα με τα κίνητρα επίσκεψης	22
2.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	23
2.4 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	27
2.4.1 Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη	27
2.4.2 Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην αειφόρο ανάπτυξη	29
2.4.3 Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην ενδογενή ανάπτυξη	33
2.5 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ...	35
2.5.1 Θρησκευτική Τουριστική Πολιτική	35
2.5.2 Φορείς Ανάπτυξης Θρησκευτικού Τουρισμού	36
2.6 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΡΟΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ	38
2.6.1 Θρησκευτικά Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς	38
2.6.2 Θρησκευτικά Προσκυνήματα	39
2.7 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	44
Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ	44
3.1 ΓΕΝΙΚΑ	44

3.2 Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ.....	45
3.3 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΡΟΕΣ.....	47
3.3.1 Μετέωρα	47
3.3.2 Ιερές Μονές.....	49
3.3.3 Εκκλησίες.....	53
3.4 ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ.....	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	57
Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ.....	57
4.1 Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	57
4.1.1 Ο νομός Τρικάλων.....	57
4.1.2 Ο τουρισμός στο νομό Τρικάλων	58
4.1.3 Αξιοθέατα και μνημεία	59
4.2 Ο ΚΛΑΔΟΣ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	60
4.2.1 Ιστορική εξέλιξη τελευταίων ετών	60
4.2.2 Η κατάσταση σήμερα	61
4.2.3 Ο ρόλος της οικονομικής κρίσης.....	68
4.2.4 Οφέλη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας ...	69
4.3 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	73
ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ.....	73
5.1 ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	73
5.2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	85
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	85
6.1 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	85
6.2 ΥΛΙΚΟ ΕΡΕΥΝΑΣ	86
6.4 ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	87
6.5 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ.....	87
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	89
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	89
7.1 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ	89
7.2 ΈΛΕΓΧΟΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ.....	109
7.3 ΛΟΓΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΕΙΣ.....	116

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	127
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	134
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	143

Η παρούσα διπλωματική εργασία αφιερώνεται στον κο Κούτρα
Γρηγόριο εκ Λεπτοκαρυάς Τρικάλων, για την αμέριστη ηθική
συμπαράσταση του.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο θρησκευτικός τουρισμός γεννήθηκε από την ανάγκη των ανθρώπων να επισκεφθούν ιερούς τόπους, για να έλθουν σε επαφή με τα θεία, να προσκυνήσουν τα ιερά ή να εκπληρώσουν κάποιο τάμα τους. Αυτή η μορφή ταξιδιού ήταν γνωστή από τα αρχαία ακόμη χρόνια, καθώς οι θρησκευτικές γιορτές και τελετές ήταν συνήθεις τόσο στις πολυθεϊστικές και ειδωλολατρικές θρησκείες, όσο και στις σημερινές μονοθεϊστικές. Η επίσκεψη σε ένα θρησκευτικό προορισμό, πέραν από το καθαρά θρησκευτικό και πνευματικό στοιχείο, μπορεί να κινητοποιείται και από άλλους παράγοντες, όπως είναι η αξιοποίηση των αργιών, που συνήθως συνοδεύουν τις μεγάλες κυρίως θρησκευτικές γιορτές, για απόδραση και ξεκούραση, ή η γνωριμία και ο θαυμασμός σημαντικών πολιτιστικών στοιχείων, όπως είναι οι ναοί και τα μοναστήρια, οι εικόνες και τα ιερά κειμήλια. Υπό αυτή την έννοια ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί τμήμα του πολιτιστικού τουρισμού. Εξάλλου συνήθως είναι ο συνδυασμός του με άλλες μορφές τουρισμού, όπως είναι ο αγροτουρισμός ή ο περιηγητικός τουρισμός.

Η περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας χαρακτηρίζεται από έντονη θρησκευτική τουριστική δραστηριότητα. Η ύπαρξη σημαντικών θρησκευτικών μνημείων, ναών και μοναστηριών, καθώς και η υψηλή γεωγραφική συγκέντρωσή τους σε συγκεκριμένες περιοχές, όπως αυτή των Μετεώρων, σε συνδυασμό με τη μορφολογία της περιοχής που επιτρέπει στον επισκέπτη να συνδυάσει την περιήγησή του σε αυτά με άλλες εναλλακτικές δραστηριότητες, έχουν οδηγήσει σε σημαντική ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας στην περιοχή.

Παρόλα αυτά, στην περιοχή δεν υπάρχει προσανατολισμένο σχέδιο ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας με έμφαση στο θρησκευτικό τουρισμό, το δίκτυο των τουριστικών υποδομών είναι σχετικά ανεπαρκές και οι δυνατότητες που προσφέρονται για τουριστική ανάπτυξη αναξιοποίητες, με αποτέλεσμα την έντονη ανάγκη για προσανατολισμό του τουριστικού προϊόντος σε ένα εμπειριστατωμένο μοτίβο αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης.

Στόχοι της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η παρουσίαση του θεωρητικού πλαισίου που διέπει την έννοια του θρησκευτικού τουρισμού, η ανάλυση των χαρακτηριστικών του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα και ειδικότερα στην

περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας και η διερεύνηση των στάσεων, των απόψεων και των κινήτρων των επισκεπτών στην περιοχή, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων για το προφίλ των θρησκευτικών τουριστών και τις δυνατότητες ανάπτυξης αυτού του είδους αειφορικού τουρισμού στην Ελλάδα.

Η παρούσα διπλωματική εργασία είναι δομημένη ως εξής:

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο του θρησκευτικού τουρισμού, σύμφωνα με τη σύγχρονη εννοιολογία, του όρου του προσκυνήματος, του εννοιολογικού διαχωρισμού του προσκυνητή από το θρησκευτικό τουρίστα και των σημαντικότερων κινήτρων, όπως είναι τα πολιτιστικά, τα θρησκευτικά και τα αμιγώς προσκυνηματικά.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα και συγκεκριμένα διερευνώνται τα διάφορα είδη του, τα βασικά χαρακτηριστικά, οι σημαντικότερες τουριστικές πολιτικές που τον αφορούν, καθώς και οι φορείς ανάπτυξης αυτού του είδους της τουριστικής δράσης. Επιπλέον, παρουσιάζονται οι κυριότερες θρησκευτικές ροές και μνημεία, ενώ αναλύονται και τα ζητήματα της περιφερειακής ανάπτυξης και της αειφορίας, βάσει των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών του θρησκευτικού τουρισμού. Επίσης, παρατίθενται διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο θρησκευτικός τουρισμός στην περιοχή της Θεσσαλίας, βάσει της θρησκευτικής παράδοσης στην περιοχή και των κυριότερων θρησκευτικών ροών, μνημείων και χώρων θρησκευτικού ενδιαφέροντος, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται, αντιστοίχως, ο θρησκευτικός τουρισμός στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα οφέλη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή, το ζήτημα της διασύνδεσης του θρησκευτικού τουρισμού με την έννοια της ενδογενούς ανάπτυξης, ενώ επιχειρείται και μία εκτενέστερη ανάλυση του Νομού Τρικάλων, βάσει του ευρύτερου κλάδου των υπηρεσιών της περιοχής και των αναπτυξιακών προγραμμάτων του εναλλακτικού τουρισμού που έχουν εφαρμοστεί τα τελευταία χρόνια.

Στο πέμπτο κεφάλαιο πραγματοποιείται μία βιβλιογραφική επισκόπηση των σημαντικότερων ερευνών αναφορικά με το θρησκευτικό τουρισμό και το προφίλ του θρησκευτικού τουρίστα. Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της

έρευνας, ενώ στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα στατιστικά αποτελέσματα του ερωτηματολογίου που εφαρμόστηκε και τα συμπεράσματα που προέκυψαν βάσει της στατιστικής ανάλυσης. Τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα, η βιβλιογραφία και το παράρτημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1.1 ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΑ

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μια ειδική μορφή τουρισμού, καθώς σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (2009) πάνω από 250 εκατομμύρια ανθρώπων ταξιδεύουν κάθε χρόνο με αφορμή τα θρησκευτικά τους ενδιαφέροντα, συμπεριλαμβανομένων των Χριστιανών, των Μουσουλμάνων και των Ινδουιστών. Αν και ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί έναν τομέα του τουρισμού που δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς, αποτελεί κοινό τόπο το γεγονός πως η αύξηση του τουρισμού στη σύγχρονη εποχή συμπίπτει με την αύξηση των ταξιδιών με πνευματικά κίνητρα (Attix, 2003).

Η θρησκεία έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο από τους αρχαίους χρόνους στην ανάπτυξη του ζητήματος του ελεύθερου χρόνου ανά τους αιώνες και έχει επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αξιοποιούν αυτό το χρονικό διάστημα της ζωής τους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως, ήδη, στην Αγία Γραφή (Γέννεσις 2: 1-3) υπάρχει ένα εδάφιο αφιερωμένο στον ελεύθερο χρόνο, το οποίο επισημαίνει πως ο Θεός, μετά τη Δημιουργία του κόσμου, την έβδομη ημέρα αναπαύτηκε. Αυτή η ευλογημένη από το Θεό ημέρα αποτέλεσε την απαρχή του ελεύθερου χρόνου για τους ανθρώπους και έχει εξελιχθεί ως την έννοια και την αντίληψη του τουρισμού, όπως θεωρείται στις μέρες μας (Digance, 2003).

Βέβαια, ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μία από τις αρχαιότερες μορφές τουρισμού και υφίσταται πολύ πριν το Χριστιανισμό (Horner & Swarbrooke, 1999), καθώς Αιγύπτιοι, Έλληνες και Ιουδαίοι συνήθιζαν να εκφράζουν τη θρησκευτική τους αφοσίωση μέσω ταξιδιών θρησκευτικής υποκίνησης, ενώ αυτή η έκφανση τουρισμού ήταν συνήθης και στην Αφρική, όπως και στην Ασία. Επιπλέον, οι περισσότεροι ερευνητές προσδιορίζουν το θρησκευτικό τουρισμό βάσει της

αναζήτησης του ατόμου για ιερές τοποθεσίες, όπου ένας επισκέπτης αναζητά την εμπειρία της προσωπικής του ταυτότητας, μέσω της επίσκεψης σε μέρη ιστορικής και πολιτιστικής σημασίας (Nolan & Nolan, 1989). Σύμφωνα με τον Al-Amin (2002), ο θρησκευτικός τουρισμός δεν αποτελεί αποκλειστικά ένα είδος τουρισμού αλλά διαχωρίζεται σε δύο περιπτώσεις, όπου η πρώτη περίπτωση αναφέρεται ως το αποτέλεσμα ενός θρησκευτικού καθήκοντος, ενώ η δεύτερη έχει ως κίνητρο τη γνώση και τη διάδοσή της.

Στόχος του θρησκευτικού τουρισμού είναι να εισάγει τους τουρίστες σε μία χώρα, η οποία πριν ήταν άγνωστη σε αυτούς και, επιπλέον, δε θα ήταν εύκολο να την επισκεφτούν αν δεν υπήρχε το θρησκευτικό κίνητρο εξ αρχής. Από μία ισλαμική σκοπιά (Baedcharoen, 2000) ο θρησκευτικός τουρισμός είναι ενσωματωμένος στο παγκόσμιο όραμα του πολιτισμένου και αλληλοεξαρτώμενου τουρισμού, του οποίου βασικές αρχές είναι οι ανθρώπινες αξίες και ο σεβασμός προς το περιβάλλον. Σύμφωνα με το συγγραφέα, βασικοί στόχοι του θρησκευτικού τουρισμού πρέπει να είναι η κοινωνική αλληλεγγύη, μέσω της επίτευξης κερδών για τις τοπικές κοινότητες από την τουριστική δραστηριότητα, το δικαίωμα του τουρισμού για όλους τους ανθρώπους μέσω της προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών που είναι προσβάσιμες για όλες τις κοινωνικές τάξεις και ο σεβασμός στις διάφορες θρησκείες, μέσω του σεβασμού στα ιδιαίτερα έθιμα και παραδόσεις.

Από την άλλη πλευρά, ο χριστιανισμός θεωρεί το θρησκευτικό τουρισμό περισσότερο προσανατολισμένο στο προσκύνημα, διασύνδεση που προέρχεται από τα λατινικά χρόνια ακόμη, καθώς ο όρος του προσκυνήματος (peregrinus – pilgrimage σε αγγλική ορολογία) προέρχεται από τα λατινικά και σημαίνει τον ξένο και τον ταξιδιώτη (Smith, 1992). Βέβαια στις μέρες μας ο προσκυνητής θεωρείται θρησκευτικός τουρίστας, γεγονός που αντιστοιχεί σε μία πολιτιστική απλοποίηση σχετικά με τα προσωπικά κίνητρα του κάθε ταξιδιώτη.

1.2 Ο ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΟΣ

Σύμφωνα με τον Cohen (1998) το προσκύνημα αποτελεί ένα ταξίδι που απορρέει από θρησκευτικές αιτίες, το οποίο εκδηλώνεται εξωτερικά μέσω της επίσκεψης σε έναν ιερό χώρο και εσωτερικά μέσω της εσωτερικής αναζήτησης του εαυτού και υφίσταται από τότε που υπάρχουν οι θρησκείες. Παραδείγματα τέτοιων ταξιδιών υπάρχουν από τα αρχαία χρόνια, όπου το προσκύνημα αποτελούσε ένα μεγάλο και επικίνδυνο, ενίοτε, ταξίδι, το οποίο πολλές φορές γινόταν ανά ομάδες.

Στις μέρες μας, τα σημαντικότερα προσκυνήματα για το Χριστιανισμό είναι η Ιερουσαλήμ, η Ρώμη και το Santiago de Compostela (Barral & Yzquierdo, 2004), ενώ για τον Ισλαμισμό, η Μέκκα και η Μεδίνα αποτελούν προσκυνηματικούς προορισμούς οι οποίοι είναι υποχρεωτικοί προς επίσκεψη για κάθε μουσουλμάνο (Brown, 1996; Din, 1989). Επίσης, για τον Ιουδαϊσμό τα σημαντικότερα μέρη προσκυνήματος είναι το Τείχος των Δακρύων, ενώ για το Βουδισμό το Νεπάλ και ο τόπος γέννησης του Βούδα. Παρ' όλες όμως τις διαφορές στις διάφορες θρησκείες, ο προσκυνηματικός τουρισμός παρουσιάζει κάποια κοινά χαρακτηριστικά, εκ των οποίων τα σημαντικότερα είναι η σημασία του νερού στον ιερό χώρο, καθώς αυτό αποτελεί μέσο εξαγνισμού και θεραπείας, η αρχαία καταγωγή των ιερών τόπων και η δύσκολη πρόσβαση σε αυτούς, η ανάγκη για κάποιου είδους θυσία, όπως είναι η προσφορά λουλουδιών ή χρημάτων, η φυσική υπακοή στο χώρο, η πρόσβαση με τα πόδια, ο εμποτισμός του ιερού τόπου με μία υπερφυσική ενέργεια και ο συνδυασμός του προσκυνήματος με κάποιες συγκεκριμένες μέρες του ημερολογίου (Cohen, 1992). Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως οι αρχές αυτές του προσκυνήματος έχουν εξελιχθεί τα τελευταία χρόνια, καθώς εξαρτάται πλέον σε μεγάλο βαθμό από τους προσωπικούς λόγους κάθε ταξιδιώτη, καθώς και από το επίπεδο της πίστης του (Du Cros & McKercher, 2002).

1.3 ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΑΣ

Υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στο θρησκευτικό τουρίστα και τον προσκυνητή, καθώς ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως μία δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου, ενώ ο προσκυνηματικός τουρισμός αφορά περισσότερο ένα ιερό ταξίδι (Coleman, 2004). Ωστόσο, για τον τομέα του τουρισμού οι προσκυνητές συνήθως αντιμετωπίζονται ως θρησκευτικοί τουρίστες, καθώς κατά τη διάρκεια του προσκυνήματος ενδέχεται να επισκέπτονται πιο τυπικά τουριστικά μέρη, όπως είναι μουσεία και εμπορικά καταστήματα, εκφράζοντας τις ίδιες ανάγκες με έναν τυπικό ταξιδιώτη (Eade, 1992). Στις μέρες μας ο προσκυνηματικός τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή εσόδων και ανάπτυξης του τουρισμού, καθώς υπάρχει μεγάλος αριθμός τουριστών που επισκέπτεται μνημεία θρησκευτικού τουρισμού χωρίς να έχει αποκλειστικά ένα ισχυρό πνευματικό κίνητρο (Fernandes et al, 2004).

Για τους παραπάνω λόγους, είναι σχεδόν αδύνατο να προσδιοριστεί με σαφήνεια ο αριθμός των ανθρώπων που ταξιδεύουν για αναψυχή, στα πλαίσια του θρησκευτικού τουρισμού, και αυτών που έχουν βαθιά πνευματικά κίνητρα για την επίσκεψή τους σε ιερούς χώρους, καθώς τα κίνητρα για ένα ταξίδι θρησκευτικού χαρακτήρα ποικίλουν σημαντικά (Post et al, 1998). Για παράδειγμα, ένας θρησκευτικός τουρίστας μπορεί να επισκέπτεται έναν ιερό χώρο για να αποδείξει στο Θεό την αγάπη του, για να έρθει σε επαφή με κάτι που θεωρεί ιερό, για να δείξει ευγνωμοσύνη ή για να ζητήσει ένα θαύμα ή άφεση αμαρτιών (Graburn, 1983). Από την άλλη πλευρά υπάρχουν παραδείγματα θρησκευτικών τουριστών που ταξιδεύουν για να αποκτήσουν μια νέα εμπειρία ή απλά για να επισκεφτούν έναν ιερό χώρο, για να γνωρίσουν την ιστορία του τόπου και του χώρου ή να θαυμάσουν κάτι ελκυστικό, για να κάνουν τις διακοπές τους πιο συναρπαστικές, να αλλάξουν τη ρουτίνα της ζωής τους ή απλά να ικανοποιήσουν την περιέργειά τους και να συμβαδίσουν με σύγχρονες τάσεις τουρισμού (Post et al, 1998).

Υπάρχουν πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις σχετικά με το σκοπό ενός θρησκευτικού ταξιδιού, ενώ εντοπίζονται και σημαντικές διαφορές ανάμεσα στο θρησκευτικό και το μαζικό τουρίστα, καθώς οι επισκέψεις για το θαυμασμό αποκλειστικά ενός μνημείου δεν μπορεί να θεωρηθεί προσκύνημα, έχοντας περισσότερο πολιτιστικά κίνητρα. Σύμφωνα με τον Smith (2003), υπάρχουν πέντε τμήματα στα οποία διαχωρίζονται οι

θρησκευτικοί τουρίστες, καθώς η πρώτη κατηγορία αφορά τον τουρίστα που υποκινείται αποκλειστικά από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του, η δεύτερη κατηγορία υποκινείται εν μέρει από αυτές, η τρίτη κατηγορία παρουσιάζει και ταυτόχρονο ενδιαφέρον για την επίσκεψη σε πολιτιστικά μνημεία και οι δύο τελευταίες κατηγορίες αντανακλούν το ενδιαφέρον για τη γνωριμία με τη θρησκευτική και πολιτιστική παράδοση, αντίστοιχα.

Επιπροσθέτως, η παραδοσιακή υποδομή του θρησκευτικού τουρισμού έχει γίνει πόλος έλξης και για πολλούς μη θρησκευτικούς τουρίστες, κυρίως σε ό,τι αφορά την επίσκεψη σε καθεδρικούς ναούς και εκκλησίες (Horner & Swarbrooke, 1999). Παράλληλα, λόγω των αυξανόμενων προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος στην καθημερινή του διαβίωση, πολλοί μη θρησκευόμενοι κάνουν σύντομα ταξίδια σε θρησκευτικούς προορισμούς με σκοπό τη χαλάρωση και την πνευματική αναζήτηση, όπως συμβαίνει κατά κόρον στην Ελλάδα με το Άγιο Όρος και τις επισκέψεις στα Ορθόδοξα μοναστήρια.

1.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΙΝΗΤΡΩΝ

1.4.1 Η έννοια του κινήτρου

Το κίνητρο για έναν τουρίστα ορίζεται ως μία κατάσταση ανάγκης, η οποία ωθεί ένα άτομο σε ορισμένους τύπους δράσης που θεωρούνται πως θα του προσφέρουν ικανοποίηση. Ο εντοπισμός και η ανάγνωση των επιθυμιών, των αναγκών και των απόψεων των τουριστών αποτελούν πολύ σημαντικές διαδικασίες για την οργάνωση του τουριστικού προϊόντος στα πλαίσια της κατανάλωσης και την επένδυσης (Page, 2003). Ωστόσο, τα κίνητρα ενός τουρίστα αποτελούν ένα σύνθετο ζήτημα που κυριαρχείται από συμπεριφορικούς, κοινωνικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, καθώς ο σύγχρονος τουρίστας αντιμετωπίζεται πρωτίστως ως καταναλωτής.

Με αυτόν τον τρόπο, κάθε προσπάθεια να ανακαλυφθούν και να προσδιοριστούν επαρκώς τα ακριβή κίνητρα κάθε τουρίστα θεωρείται ως βάση για τον καθορισμό των μέτρων που χρειάζονται για να αναπτυχθεί ο τουρισμός και να εντατικοποιηθεί η

ανάγκη των ανθρώπων να ταξιδεύουν, ειδικά αναφορικά με ταξίδια που επηρεάζονται από ποικίλες ανθρώπινες επιθυμίες (Pearce, 2005). Όμως, ο εντοπισμός των πραγματικών κινήτρων σε έναν τουρίστα δεν είναι μία απλή διαδικασία, καθώς αυτά ανταποκρίνονται στις προσωπικές ανάγκες και επιθυμίες κάθε ανθρώπου, ενώ τα τελευταία χρόνια διερευνώνται περισσότερο βάσει επιχειρηματικών και οικονομικών παραγόντων (Herbert, 1995). Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως το τουριστικό κίνητρο μπορεί να διαφοροποιηθεί ακόμα και κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού. Τέλος, αναφορικά με το θρησκευτικό τουρισμό, τα κίνητρα διαχωρίζονται σε τρεις ομάδες, τα θρησκευτικά, τα πολιτιστικά και τα προσκυνηματικά, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω.

1.4.2 Θρησκευτικά κίνητρα

Το θρησκευτικό κίνητρο, στα πλαίσια του θρησκευτικού τουρισμού, συνδέεται στενά με την ανάγκη των τουριστών να ακολουθήσουν το Θεό τους. Για το Χριστιανισμό ιδιαίτερα η ιδέα του προσκυνήματος αποτελεί έκφραση της διασύνδεσης με τη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας, ενώ γενικότερα τα κίνητρα του θρησκευτικού τουρισμού είναι μοναδικά, καθώς ενίοτε οδηγούνται από ένα αίσθημα υποχρέωσης και καθήκοντος (Horner & Swarbrooke, 1999), παρά από την ανάγκη για διασκέδαση και αναψυχή. Ειδικά ο προσκυνηματικός τουρισμός είναι για τον ταξιδιώτη μία εμπειρία που προϋποθέτει μία στάση μετάνοιας σε σχέση με τα καθήκοντα του θρησκευόμενου ατόμου, ενώ είναι συχνό το φαινόμενο ο προσκυνητής να επισκέπτεται το ιερό ζητώντας μία συγκεκριμένη χάρη.

Ο θρησκευτικός τουρίστας επισκέπτεται ένα θρησκευτικό μνημείο για να ζήσει μία πνευματική εμπειρία σχετικά με την προσέγγισή του προς το Θεό, η οποία εκφράζεται μέσω του οδοιπορικού του από την κατοικία του στον προορισμό της πίστης του και μέσω της συμμετοχής του σε διάφορες θρησκευτικές δραστηριότητες (Collins-Kreiner, 2006; Mu et al, 2007). Βέβαια, ακόμα και σε αυτήν την περίπτωση υπάρχουν διαφοροποιήσεις, καθώς κάποιοι ταξιδεύουν για να διατηρήσουν την ταυτότητά τους, άλλοι για να ικανοποιήσουν συναισθήματα νοσταλγίας και άλλοι για να βιώσουν την υπέρβαση ή για να εκπληρώσουν συγκεκριμένες διδασκαλίες της

θρησκείας τους, όπως χαρακτηριστικά είναι τα ταξίδια στη Μέκκα για τους μουσουλμάνους.

Αν και η αναζήτηση αποτελεί σημαντικό κομμάτι της παρακίνησης για την εκπλήρωση ταξιδιών θρησκευτικού χαρακτήρα, τα τελευταία χρόνια δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα κίνητρα απόκτησης γνώσης (Timothy & Olsen, 2006). Καθώς ο προσκυνηματικός τουρισμός των παλαιότερων χρόνων έχει εξελιχθεί στο σύγχρονο θρησκευτικό τουρισμό, έχει αυξηθεί παράλληλα και το προαναφερθέν κίνητρο, όπως και το ανθρωπολογικό ενδιαφέρον για τη γνώση των θρησκευτικών ριζών, γεγονός που ενισχύεται και από τους οργανωτές και τους συμμετέχοντες του θρησκευτικού τουρισμού, οι οποίοι συνηθίζουν να επικεντρώνονται σε δραστηριότητες απόκτησης γνώσης (Raj & Morpeth, 2007).

1.4.3 Πολιτιστικά κίνητρα

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί εκείνη την έκφανση του τουρισμού που αφορά τις μετακινήσεις των ανθρώπων με πολιτιστικά κίνητρα, όπως είναι τα εκπαιδευτικά ταξίδια, οι πολιτιστικές περιηγήσεις, τα ταξίδια σε φεστιβάλ και άλλες εκδηλώσεις της τέχνης και του θεάματος, οι επισκέψεις σε μνημεία, σε φυσικά τοπία και άλλους χώρους λαογραφικού ενδιαφέροντος (Λαγός, 2005). Ωστόσο, πολλές φορές οι επισκέψεις σε πολιτιστικά μνημεία δεν αποτελούν απαραίτητα έκφανση του πολιτιστικού τουρισμού αλλά συνήθως είναι ένας δευτερεύον στόχος (Οοί, 2002). Για παράδειγμα, σε περίπτωση που ο καιρός δεν είναι καλός κατά τη διάρκεια μίας μέρας ενός ταξιδιού, πολλοί τουρίστες επιδιώκουν την επίσκεψή τους σε ένα μουσείο, και έτσι ο πολιτιστικός τουρισμός επιτελείται λόγω επιρροών από άλλους παράγοντες (Richards, 2007). Με αυτόν τον τρόπο γίνεται κατανοητό πως ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να διαφέρει σε όρους κινήτρων και συμπεριφοράς σε σχέση με τον πολιτιστικό τουρισμό που υποκινείται από την ανάγκη για τη συμμετοχή σε συγκεκριμένες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Το παραπάνω φαινόμενο ισχύει και στην περίπτωση του θρησκευτικού τουρισμού, καθώς πολλοί πιστοί ή μη επισκέπτονται χώρους λατρείας ή μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος για να θαυμάσουν θρησκευτικά στοιχεία, όπως κατασκευές, εικόνες ή

τελετουργίες. Έτσι, εξελίσσονται διάφορες τουριστικές συμπεριφορές, όπως αυτή του πιστού που βασίζεται σε πολιτιστικά κίνητρα για να επισκεφτεί έναν προορισμό θρησκευτικού ενδιαφέροντος ή η συμπεριφορά ενός τουρίστα που επισκέπτεται ένα συγκεκριμένο προορισμό για να εντοπίσει πολιτιστικά στοιχεία σχετιζόμενα με τη θρησκεία, όπως είναι για παράδειγμα η επίσκεψη σε μία εκκλησία για να θαυμάσει κάποιος την αρχιτεκτονική και την πολιτιστική κληρονομιά, για δει από κοντά έργα τέχνης ή για να γνωρίσει κάποια ιστορικά στοιχεία (Richards, 1996). Είναι συχνό το φαινόμενο πολλά ταξίδια πολιτιστικού περιεχομένου να περιλαμβάνουν επισκέψεις σε θρησκευτικούς χώρους (Ryan, 2003), όπως για παράδειγμα η επίσκεψη στην Παναγία των Παρισίων ή στον τόπο της Αποκαλύψεως στην Πάτμο.

1.4.4 Προσκυνηματικά κίνητρα

Η ανάγκη για τη γνώση ενός νέου προορισμού αποτελεί τη βασική συνιστώσα των προσκυνηματικών κινήτρων, αν και αυτά ενδέχεται να διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους. Ένα παράδειγμα προσκυνήματος στο Χριστιανισμό είναι το ταξίδι της ακολουθίας των βημάτων του Χριστού, όπου οι επισκέπτες επιλέγουν διαφορετικούς δρόμους, μέρη και τοπία από αυτά που ίσως είχε επιλέξει ο Ιησούς και οι ακόλουθοί του. Με το ταξίδι αυτό, οι προσκυνητές αποκτούν την αίσθηση πως προσεγγίζουν τα κείμενα της Βίβλου και παρουσιάζουν διαφορετικά κίνητρα, όπως το να δείξουν την ευγνωμοσύνη τους στο Θεό ή να ικετέψουν για ένα θαύμα (Jackson & Hudman, 1995).

Βέβαια, οι θρησκευτικοί τουρίστες μπορεί να παρουσιάζουν φαινομενικά προσκυνηματικά κίνητρα κατά την επίσκεψή τους σε έναν ιερό χώρο, αλλά στην ουσία τα κίνητρά τους να είναι διαφορετικής φύσης, όπως η ανάγκη επίσκεψης σε ένα χώρο με ενδιαφέρουσα ιστορία ή έντονο πολιτιστικό ενδιαφέρον (De Souza, 1988).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ελληνικής τουριστικής κίνησης, που συνδέεται με την προστασία της τοπικής κουλτούρας, την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, καθώς και με την αποφυγή της χρήσης υπηρεσιών οργανωμένου μαζικού τουρισμού. Είναι εκείνη η μορφή του τουρισμού, στην οποία οι μετέχοντες κινούνται είτε μερικά είτε αποκλειστικά από θρησκευτικούς λόγους, αποτελώντας υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού, με την έννοια ότι οι μετέχοντες σε οργανωμένα προσκυνήματα συχνά διαθέτουν επιπλέον χρόνο για την επίσκεψή τους σε επιλεγμένα τουριστικά αξιοθέατα (Rinschede, 1992).

Ο θρησκευτικός τουρισμός εννοιολογικά βασίζεται στην πραγματοποίηση του προσκυνήματος, το οποίο αποτελεί στην πρωταρχική του μορφή ένα ταξίδι με θρησκευτικό κίνητρο (Λύτρας, 2001). Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια το ζήτημα της διάκρισης ανάμεσα στον προσκυνητή και το θρησκευτικό τουρίστα απασχολεί την επιστημονική κοινότητα, καθώς ανάλογα με το χώρο που κινείται το άτομο (θρησκευτικό ή κοσμικό) διαμορφώνεται και η συμπεριφορά του κατά τη διάρκεια του ταξιδιού.

Οι Jackowski και Smith (1992) θεωρούν πως ο θρησκευτικός τουρισμός έχει ως κινητήρια δύναμη το θρησκευτικό συναίσθημα, αναφορικά με την προσκυνηματική του μορφή, και το ταξίδι, όταν πρόκειται για την τουριστική του μορφή. Στην πρώτη περίπτωση, οι προσκυνητές αφιερώνουν χρόνο στην περισυλλογή και την προσευχή, χωρίς να είναι ενημερωμένοι για την ιστορική ή πολιτιστική σημασία των περιοχών που επισκέπτονται, ενώ στη δεύτερη περίπτωση, οι θρησκευτικοί τουρίστες αναζητούν την απόκτηση πληροφοριών μέσα από τη διαδρομή που ακολουθούν, συμμετέχοντας πιο ενεργά στην τουριστική διαδικασία.

Ο De Souza (1993) θεωρεί πως ο θρησκευτικός τουρίστας βρίσκεται ανάμεσα στον τουρίστα και τον προσκυνητή, καθώς ταξιδεύει μεν για θρησκευτικούς σκοπούς αλλά δε γνωρίζει με ποιόν τρόπο να προσεγγίσει τον πνευματικό του στόχο, ιδιαίτερα αν εντάσσεται σε ένα προκαθορισμένο και οργανωμένο πρόγραμμα ταξιδιού. Τέλος, ο Vukonic (1996) υποστηρίζει πως ο θρησκευτικός τουρίστας, όταν εκπληρώσει τις θρησκευτικές του ανάγκες, συμπεριφέρεται κατά τα λοιπά ως τουρίστας, εννοώντας ότι έχει ανάγκη για κατάλυμα, τροφή και αγορά ενθυμίων.

Έτσι, τα θρησκευτικά κίνητρα εμφανίζονται να είναι λιγότερο σημαντικά για το θρησκευτικό τουρίστα, ο οποίος ενθαρρύνεται πλέον να μεταβεί σε τόπους θρησκευτικών εκδηλώσεων και για άλλους τουριστικούς λόγους, όπως είναι η ημερολογιακή σύμπτωση θρησκευτικών εορτών με ημέρες αργίας, η ελκυστικότητα των θρησκευτικών μνημείων και ο συνδυασμός τους με άλλους πολιτιστικούς πόρους, καθώς και η ανάγκη για απομάκρυνση από τα αστικά κέντρα για μεγάλο χρονικό διάστημα (Μοίρα, 2003).

Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί ειδικό και εξειδικευμένο στόχο της τουριστικής πολιτικής της χώρας και αντιμετωπίζεται ως νευραλγικός τομέας της τουριστικής οικονομίας. Σε αυτήν την κατεύθυνση συμβάλλει ιδιαίτερα ο γεωγραφικός παράγοντας, καθώς η γεωγραφική θέση της χώρας στη Μεσόγειο θάλασσα και η εύκολη πρόσβαση είναι παράγοντες που ευνοούν την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού, σε συνδυασμό με τις κλιματολογικές συνθήκες και τον πολιτιστικό πλούτο της χώρας, που αποτελεί συμπληρωματικό ελκυστικό πόρο για κάθε τουριστική δραστηριότητα. Οι Λαγός & Χριστογιάννη (2007) σημειώνουν πως ειδικά στη χώρα μας, τα μνημεία της ελληνικής ορθοδοξίας αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής μας κληρονομιάς και αξιόλογο πόλο έλξης τουριστών. Οι βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες, οι καθεδρικοί ναοί, τα εξωκκλήσια, τα προσκυνήματα, τα μοναστήρια, τα μετόχια, οι σκήτες και η πλούσια εικονογράφησή τους αποτελούν σημαντικό στοιχείο διασύνδεσης της τέχνης με τη θρησκευτική λατρεία, προσελκύοντας ταυτόχρονα θρησκευτικούς και πολιτιστικούς τουρίστες. Επίσης, η πολυπολιτισμικότητα του ελληνικού χώρου, προερχόμενη από τα διάφορα πολιτιστικά οδοιπορικά, τα κτίσματα διαφόρων δογμάτων και τα μνημεία διαφόρων θρησκειών, αποτελεί στοιχείο ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα, καθώς αυτός δεν

απευθύνεται αποκλειστικά σε ορθόδοξους τουρίστες αλλά αντιθέτως σε ένα ευρύ φάσμα επισκεπτών.

2.2 ΕΙΔΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.2.1 Κατηγοριοποίηση ανάλογα με το χρόνο διαμονής

Ο θρησκευτικός τουρισμός διακρίνεται βάσει του χρόνου παραμονής του τουρίστα στον τόπο προορισμού σε δύο υποκατηγορίες, οι οποίες είναι (Τσάρτας, 1996):

- ✚ Ο βραχυπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός, που δεν εμπεριέχει διανυκτέρευση και αφορά ένα χωρικά περιορισμένο ταξίδι με σύντομες αποστάσεις, του οποίου ο στόχος είναι η μετάβαση σε ένα θρησκευτικό κέντρο για τη συμμετοχή σε κάποιο θρησκευτικό εορτασμό ή εκδήλωση με τοπικό ή περιφερειακό χαρακτήρα, και
- ✚ Ο μακροπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός, ο οποίος εμπεριέχει διανυκτέρευση τουλάχιστον μιας ημέρας (Rinschede, 1992) και περιλαμβάνει επισκέψεις σε θρησκευτικά κέντρα, παραμονή στην περιοχή προορισμού για πάνω από μια ημέρα και συνδυασμό επισκέψεων σε άλλα μνημεία ή μουσεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος.

2.2.2 Κατηγοριοποίηση ανάλογα με τα κίνητρα επίσκεψης

Μία ακόμη διάκριση του θρησκευτικού τουρισμού αφορά τα ειδικά κίνητρα του τουρίστα και σύμφωνα με αυτά ο θρησκευτικός τουρισμός διακρίνεται στα εξής είδη (Μοίρα, 2009):

- ✚ Στον προσκυνηματικό θρησκευτικό τουρισμό, ο οποίος αφορά την επίσκεψη σε τόπο προορισμού όπου ο επισκέπτης μεταβαίνει για να προσκυνήσει, να εκδηλώσει την πίστη του και να ζητήσει ευλογία. Περιλαμβάνει επισκέψεις σε σκηνώματα Αγίων, θαυματουργές εικόνες και σύμβολα θρησκευτικής πίστης,

ενώ η επίσκεψη αυτή εξαρτάται από το αίσθημα θρησκευτικότητας και τη σχέση του προσκυνητή με τα αντικείμενα της θρησκευτικής πίστης.

- ✚ Στον πολιτιστικό θρησκευτικό τουρισμό, ο οποίος αφορά επίσκεψη σε περιοχή προορισμού και για πολιτιστικούς λόγους, εκτός από θρησκευτικούς, όπως είναι για παράδειγμα η αρχιτεκτονική ενός μνημείου. Τέτοιου είδους θρησκευτικά επισκέψιμα μνημεία είναι κυρίως οι εκκλησίες και τα μοναστήρια, αλλά και θρησκευτικά σπήλαια ή ασκητήρια, τα οποία συνδυάζουν και το φυσικό πλούτο, ενώ υπάρχουν και ολόκληρες περιοχές τέτοιου τύπου, όπως είναι τα Μετέωρα και το Άγιο Όρος.
- ✚ Στο λατρευτικό θρησκευτικό τουρισμό, ο οποίος αφορά τη συμμετοχή ή την παρακολούθηση θρησκευτικών εκδηλώσεων, τελετών και πανηγύρεων και είναι αποτέλεσμα της θρησκευτικής λατρείας των πιστών στα σύμβολα της πίστης. Τέτοιου είδους παραδείγματα είναι η περίοδος του Πάσχα και της Μεγάλης Εβδομάδας, αλλά και τα διάφορα πανηγύρια που γίνονται με αφορμή τον εορτασμό Αγίων σε διάφορες περιοχές θρησκευτικού προορισμού.

Φυσικά η παραπάνω κατηγοριοποίηση δεν είναι απόλυτη, καθώς ο σκοπός της επίσκεψης σε κάποια περιοχή θρησκευτικού ενδιαφέροντος μπορεί να είναι πολυδιάστατος και να συνδυάζει διαφορετικά κίνητρα, όπως είναι για παράδειγμα ο συνδυασμός μιας επίσκεψης σε ένα προσκύνημα με ταυτόχρονη επίσκεψη σε μια συγκεκριμένη τελετή ή κάποιο θρησκευτικό ή πολιτιστικό μνημείο.

2.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία επιτρέπουν την ανάδειξή του ως νευραλγικό τομέα της τουριστικής οικονομίας στη χώρα.

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά είναι η διάχυση των θρησκευτικών μνημείων σε όλη τη χώρα, καθώς αυτά κατανέμονται σε μια ισορροπία άξια αναφοράς, παρατηρώντας πως υπάρχουν πολλοί θρησκευτικοί προορισμοί σε πολλούς νομούς, οι οποίοι δημιουργούν εναλλακτικές θρησκευτικές ροές ανά τη χώρα (Πολύζος,

2010). Ακόμη, η πλειονότητα των επισκεπτών προέρχεται από το εσωτερικό της χώρας, ενώ η πλειοψηφία των αλλοδαπών τουριστών προέρχεται από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, και ειδικά τη Ρωσία, λόγω και του πλήθους ορθόδοξων θρησκευτικών μνημείων που υπάρχουν στην περιφέρεια της χώρας. Σημαντικό χαρακτηριστικό των θρησκευτικών τουριστών είναι η σχετικά μεγάλη ηλικία τους, καθώς τα μεγαλύτερα ποσοστά των επισκεπτών σε θρησκευτικά μνημεία αφορούν ηλικίες πάνω από 40 χρονών.

Ένα ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα είναι η κατανομή των θρησκευτικών γιορτών σε όλη τη διάρκεια του χρόνου, γεγονός που επιτρέπει την ανάπτυξη του 12μηνου τουρισμού και την ομαλή κατανομή των τουριστών κατά τη διάρκεια του έτους, αν και αυτή αυξάνεται κατά τους θερινούς μήνες και τις αργίες των θρησκευτικών γιορτών, όπου ο θρησκευτικός τουρισμός συνδυάζεται και με άλλα είδη τουριστικής δραστηριότητας. Στην ομαλή επισκεψιμότητα των τουριστών συμβάλλει και η ύπαρξη πολλών προσκυνημάτων που είναι διαθέσιμα όλο το χρόνο, χωρίς να είναι απαραίτητη κάποια θρησκευτική εκδήλωση, ενώ και πολλά μοναστήρια προσφέρουν διαμονή κατά τη διάρκεια όλου του χρόνου.

Επίσης, όπως αναλύεται και παρακάτω, η κατανομή των θρησκευτικών μνημείων σε μεγάλο τμήμα της περιφέρειας ενισχύει την περιφερειακή ανάπτυξη, αν και η διάρκεια της παραμονής των τουριστών στις περιοχές θρησκευτικού ενδιαφέροντος είναι σχετικά μικρή, ειδικότερα όταν γίνεται αναφορά στο είδος του προσκυνηματικού θρησκευτικού τουρισμού, ο οποίος είναι ιδιαίτερα βραχυχρόνιος και δεν περιλαμβάνει διανυκτερεύσεις. Σε αυτήν την περίπτωση, συχνό είναι το φαινόμενο διαμονής σε μοναστήρια, γεγονός που δεν επιτρέπει την ενίσχυση του περιφερειακού εισοδήματος και των τοπικών οικονομιών. Γενικότερα, είναι κοινός τόπος πως ο θρησκευτικός τουρισμός είναι ένα είδος σύντομων διακοπών, του οποίου η διάρκεια αυξάνεται μόνο όταν λειτουργεί συμπληρωματικά με άλλες μορφές τουρισμού (Μοίρα, 2003).

Συμπληρωματικά, υπάρχουν πολλά πολιτιστικά αξιοθέατα που αποτελούν μέρος της ελληνικής ιστορίας και κληρονομιάς, τα οποία μπορούν να συνδυαστούν με τους προορισμούς πολιτιστικής θρησκευτικής επίσκεψης, ενώ δεν είναι λίγα και τα αξιόλογα μουσεία ή τα θρησκευτικώς ανενεργά κτίσματα που λειτουργούν ως

μουσειακοί χώροι. Σημαντικό στοιχείο είναι η θετική ανταπόκριση των τοπικών κοινωνιών σε αυτό το είδος τουρισμού, καθώς τα τελευταία χρόνια η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού αποτελεί πολιτική για την ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών μέσω των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης.

Τα τελευταία χρόνια, επίσης, καταγράφεται σημαντική αύξηση στην πραγματοποίηση συνεδρίων με θρησκευτικό περιεχόμενο, τα οποία λαμβάνουν χώρα είτε σε αυτοδύναμα συνεδριακά κέντρα που ανήκουν σε θρησκευτικό φορέα, είτε σε συνεδριακά κέντρα που ανήκουν σε άλλους φορείς, όπως για παράδειγμα το συνέδριο του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 2005 και στο οποίο συμμετείχαν 700 εκπρόσωποι από 100 χώρες όλου του κόσμου.

Επιπλέον, οι Λαγός και Χριστογιάννη (2006) κατηγοριοποιούν τα είδη θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα βάσει των χώρων προσκυνήματος, των τόπων έλξης του θρησκευτικού τουρισμού και του χρόνου πραγματοποίησης των θρησκευτικών ταξιδιών. Η πρώτη κατηγορία σχετίζεται με τους χώρους που επισκέπτονται οι τουρίστες με θρησκευτικά κίνητρα, περιλαμβάνοντας τους χώρους που παρουσιάζουν αποκλειστικά θρησκευτικό ενδιαφέρον και τους οποίους οι ταξιδιώτες-τουρίστες δεν επισκέπτονται λόγω έλλειψης άλλων πολιτιστικών ενδιαφερόντων ή λόγω περιορισμών στην πρόσβαση, όπως είναι το Άγιο Όρος, και τους χώρους που έχουν κατεξοχήν τουριστική σημασία λόγω των ιστορικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων τους, όπως είναι η Μονή της Αγίας Λαύρας και η Μονή Αρκαδίου. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται και οι ναοί που έχουν ταυτόχρονη τουριστική και πνευματική αξία, καθώς και οι ναοί όπου κατά χρονικά διαστήματα διοργανώνονται γιορτές με ισχυρό ιστορικό και θρησκευτικό ενδιαφέρον, όπως είναι διάφορα εκκλησάκια της ελληνικής επικράτειας που διοργανώνουν θρησκευτικά πανηγύρια το Δεκαπενταύγουστο.

Βέβαια, πολλοί θρησκευτικοί χώροι που προσελκύουν προσκυνητές έχουν σχετικά περιορισμένη αξία γενικού τουριστικού ενδιαφέροντος, όπως είναι οι διάφορες εκκλησίες, ενώ η πλειονότητα των ατόμων που επισκέπτονται αυτούς τους τόπους προέρχονται από τις γύρω περιοχές ή αποτελούν ομάδες πιστών που επισκέπτονται τους χώρους αυτούς μόνο για προσκύνημα. Η τουριστική υποδομή αυτής της κατηγορίας χώρων θρησκευτικού ενδιαφέροντος είναι ελάχιστη, με αποτέλεσμα η φιλοξενία των επισκεπτών να γίνεται στις κοντινές πόλεις και σε κοντινά τουριστικά

καταλύματα. Βέβαια, υπάρχουν και περιπτώσεις τόπων προσκυνήματος, οι οποίοι παρουσιάζουν χαρακτηριστικά μαζικού τουρισμού, όπως είναι η Τήνος, με σημαντικές επιπτώσεις στους περιβάλλοντες χώρους.

Η δεύτερη κατηγορία θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα αφορά τους θρησκευτικούς χώρους που προσελκύουν τουρίστες με οποιοδήποτε κίνητρο, λόγω ύπαρξης θρησκευτικών κτιρίων με υψηλό βαθμό καλλιτεχνικής και μνημειακής αξίας. Οι χώροι αυτοί, όπως είναι το Άγιο Όρος, προσελκύουν τουρίστες ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, ενώ διάφοροι αναλυτές χαρακτηρίζουν αυτήν την κατηγορία ως μία ειδική έκφανση του πολιτιστικού τουρισμού, όπου η προώθηση των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί το βασικότερο στοιχείο του τουριστικού προϊόντος. Η μετατροπή των απλών τουριστών αυτής της κατηγορίας σε προσκυνητές αποτελεί σημαντική ευκαιρία ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα, καθώς ενδέχεται μία πρώτη επίσκεψη σε μοναστήρι ή ναό να καταλήξει σε ένα γεγονός που μπορεί να επαναλαμβάνεται τακτικά (Nolan & Nolan, 1992). Το φαινόμενο αυτό στην Ελλάδα έχει καταγραφεί πολλές φορές στην περίπτωση του Αγίου Όρους, το οποίο πολλοί το έχουν επισκεφτεί για πρώτη φορά από απλή περιέργεια αλλά συνέχισαν να το επισκέπτονται σε τακτά χρονικά διαστήματα για θρησκευτικούς και ψυχολογικούς πλέον λόγους.

Η τρίτη κατηγορία θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα αναφέρεται στις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές, όπως είναι οι εκδηλώσεις θρησκευτικής κατάνυξης τη Μεγάλη Εβδομάδα στην Πάτμο, την Τήνο και την Κέρκυρα. Στις περιπτώσεις αυτές προσελκύονται τουρίστες με οποιοδήποτε τουριστικό κίνητρο, καθώς οι θρησκευτικές γιορτές, είτε σχετίζονται με θρησκευτικούς τόπους είτε όχι, αποτελούν πραγματική ή δυνητική ευκαιρία προσέλκυσης ευρέως φάσματος τουριστών. Οι Λαγός και Χριστογιάννη (2007) σημειώνουν πως κάθε τουρίστας που περνά τις τελευταίες μέρες του Δεκεμβρίου οπουδήποτε στην Ευρώπη είναι σχεδόν σίγουρο πως θα παρακολουθήσει κάποιες εκδηλώσεις του Χριστιανικού εορτασμού. Έτσι, λοιπόν, η ευλάβεια με την οποία γιορτάζεται το Πάσχα στην Ελλάδα και τα έθιμα συγκεκριμένων περιοχών προσελκύουν μεγάλο αριθμό τουριστών κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Εβδομάδας σε πολλά νησιά και χωριά της ηπειρωτικής χώρας.

2.4 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

2.4.1 Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη

Ο θρησκευτικός και προσκυνηματικός τουρισμός είναι ένα από τα ανθεκτικότερα είδη τουρισμού σε περιόδους οικονομικής κρίσης και ύφεσης, ενώ, σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (ΠΟΤ), ο τζίρος του θρησκευτικού και προσκυνηματικού τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο ανέρχεται σε 15 δισ. ευρώ, καθώς περίπου 300 εκατ. άνθρωποι ταξιδεύουν κάθε χρόνο σε θρησκευτικούς τόπους, ενώ στην παγκόσμια αγορά σχεδόν τρία δισεκατομμύρια άνθρωποι έχουν θρησκευτικές αναφορές και αποτελούν εν δυνάμει τουρίστες αυτού του είδους.

Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς υπάρχουν πολλές περιοχές στη χώρα που παρουσιάζουν χαρακτηριστικά λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών σε σχέση με τα αστικά κέντρα και πολλές φορές αναφέρονται ως υποανάπτυκτες (Πολύζος, 2010). Οι περιοχές αυτές ανήκουν στην περιφέρεια της χώρας και παρουσιάζουν χαμηλού δείκτη ανάπτυξης και ευημερίας, ενώ πολλές από αυτές χαρακτηρίζονται και από διαρθρωτικά προβλήματα, τα οποία μειώνουν την ανταγωνιστικότητα και περιορίζουν την παραγωγή στον πρωτογενή τομέα, καθώς η υιοθέτηση σύγχρονων παραγωγικών διαδικασιών δεν είναι μια εύκολη διαδικασία. Τα περιφερειακά αυτά κέντρα διακρίνονται για το χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τα χαμηλά επίπεδα ευημερίας, την ύπαρξη ανθρώπινου δυναμικού με χαμηλό επίπεδο κατάρτισης και εκπαίδευσης, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και τη φθίνουσα παραγωγική βάση, ενώ μερικά από αυτά διατηρούν κάποια μόνιμα φυσικά χαρακτηριστικά που δεν επιτρέπουν την εγκατάσταση επιχειρήσεων και σύγχρονων οικονομικών δραστηριοτήτων απαραίτητων για την οικονομική τους ανάπτυξη (Terzidou et al, 2008). Αν και οι περιφέρειες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τα διάφορα χαρακτηριστικά ανάπτυξης και τις προοπτικές ευημερίας, η συχνά μικρή προσβασιμότητά τους προς τα αστικά κέντρα μειώνει τις δυνατότητες για ανάπτυξη με ταυτόχρονη πληθυσμιακή συρρίκνωση, καθώς πλέον πολλοί είναι αυτοί που επιλέγουν να μετοικήσουν σε ελκυστικότερες πόλεις από πλευράς ευκαιριών απασχόλησης, παροχής υπηρεσιών και ποιότητας ζωής.

Ωστόσο, πολλές από αυτές τις περιφέρειες παρουσιάζουν κάποια πλεονεκτήματα, όπως ιδανικές κλιματολογικές συνθήκες, ύπαρξη φυσικών πόρων και εδαφική διαμόρφωση, που προσφέρουν ευκαιρίες ανάπτυξης και δυνατότητες ευημερίας. Τα χαρακτηριστικά αυτά πλαισιώνουν τη δυνατότητα ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στις περιφερειακές αυτές περιοχές και ενισχύουν τη συμβολή του στην οικονομική τους εξέλιξη, ενώ σημαντικό στοιχείο αυτής της συμβολής είναι η ύπαρξη πολλών θρησκευτικών μνημείων ανά τη χώρα, αλλά και ο σημαντικός βαθμός διασποράς τους, καθώς οι θρησκευτικοί προορισμοί είναι διεσπαρμένοι σε όλους τους νομούς της χώρας, γεγονός που βοηθά ιδιαίτερα στην ισορροπημένη ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού ως περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα (Πολύζος, 2010). Επιπλέον, κύριο χαρακτηριστικό του ελληνικού θρησκευτικού τουρισμού είναι πως έχει ροή από τα αστικά κέντρα προς την περιφέρεια, όπου και ο αριθμός των θρησκευτικών μνημείων είναι πολύ μεγαλύτερος, πλαισιώνοντας έναν τουρισμό «μητροπολιτικής προέλευσης» (Σφακιανάκης, 2000).

Βέβαια, για να προωθηθεί η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στις περιφέρειες, πρέπει να ενισχυθούν τα κίνητρα με σκοπό την αύξηση της επισκεψιμότητας σε αυτές τις περιοχές και να αναδιαμορφωθεί γενικότερα η δομή του ελληνικού τουρισμού, με τη δημιουργία ενός ελκυστικότερου τουριστικού μείγματος προϊόντος, ώστε να αλλάξει η τουριστική ταυτότητα και να επιμηκυνθεί η τουριστική περίοδος. Η σύνδεση της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς με το φυσικό περιβάλλον και τα θρησκευτικά μνημεία καθορίζουν πλέον ένα μοντέλο θεματικού τουρισμού, πάνω στο οποίο μπορεί να βασιστεί η ανάπτυξη των περιφερειακών περιοχών και η βελτίωση της ελκυστικότητάς τους.

Οι βασικότεροι παράγοντες συμβολής του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη των περιοχών αυτών είναι (Polyzos & Sdrolias, 2006):

- ✚ Το ύψος της ημερήσιας καταναλωτικής δαπάνης κάθε τουρίστα
- ✚ Η χρονική περίοδος παραμονής του τουρίστα στην περιοχή προορισμού
- ✚ Οι τιμές των περιφερειακών πολλαπλασιαστών της περιοχής

Οι περιφερειακοί πολλαπλασιαστές αναφέρονται στις δυνατότητες κάθε περιοχής προορισμού να καλύψουν τις καταναλωτικές ανάγκες κάθε τουρίστα με δικούς της πόρους μέσω της εγχώριας παραγωγής μειώνοντας στο ελάχιστο τις εισαγωγές από

άλλες περιοχές, καθώς είναι προφανές πως για την οικονομική ανάπτυξη κάθε περιοχής μέσω του τουρισμού δεν αρκεί το ποσοστό της επισκεψιμότητας, αλλά παίζει σημαντικό ρόλο η εκμετάλλευση των τοπικών οικονομικών και ανθρώπινων δυνάμεων. Ακόμη, η συμπεριφορά του τουρίστα ως καταναλωτή με ταυτόχρονο υπολογισμό της καταναλωτικής του δαπάνης, και οι ημέρες της παραμονής του στον τόπο προορισμού, που εξαρτάται από τις υποδομές και το περιβάλλον της περιοχής, συμβάλλουν αυξητικά στη σύνδεση θρησκευτικού τουρισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Τα τελευταία χρόνια έχουν πραγματοποιηθεί πολλές και αξιόλογες προσπάθειες ανάδειξης του θρησκευτικού τουρισμού ως μέσο οικονομικής ανάπτυξης της περιφέρειας, ιδιαίτερα από φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αν και πολλές φορές αυτές παρουσιάζονται ως μεμονωμένες κινήσεις και δεν υποστηρίζονται από άλλους πολιτικούς και θρησκευτικούς φορείς. Τα βασικά χαρακτηριστικά στα οποία βασίστηκαν οι κινήσεις αυτές είναι πως τα θρησκευτικά μνημεία παρουσιάζουν επισκεψιμότητα σε όλη τη διάρκεια του έτους (12μηνος τουρισμός), διασκορπίζονται σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, συνδυάζονται με την ύπαρξη αξιόλογων μουσείων και με άλλες τουριστικές δραστηριότητες, ενώ πολλά από αυτά είναι διεθνούς εμβέλειας και αποτελούν θρησκευτικούς πόλους έλξης για πολλούς ξένους τουρίστες. Κοινή γραμμή όλων αυτών των προσπαθειών από τους τοπικούς φορείς είναι η αξιοποίηση του θρησκευτικού τουρισμού ως μια μορφή σύντομων διακοπών (short break holidays) (Φειδάς, 2009).

2.4.2 Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην αειφόρο ανάπτυξη

Η αειφόρος ανάπτυξη αποτελεί μία διαδικασία οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, η οποία δε συνεπάγεται την καταστροφή του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, αλλά εγγυάται την ορθολογική βιωσιμότητά τους, μέσω της οποίας οι κοινωνίες οδηγούνται σε μια κατάσταση δυναμικής ισορροπίας, που ονομάζεται αειφορία. Είναι κοινώς αποδεκτό πως ο μαζικός τουρισμός έχει σημαντικό μερίδιο στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος, η οποία προέρχεται πολλές φορές από την ανεξέλεγκτη και απρογραμματίστη ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας, μέσω

του μεγάλου όγκου τουριστικών αφίξεων σε έναν τόπο, ο οποίος ενίοτε δρα αυξητικά ως προς τις αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, ο τουρισμός καταλήγει να είναι μη βιώσιμος, όπως για παράδειγμα ο μαζικός τουρισμός παραλίας, με συνέπειες αρνητικές τόσο για τις τοπικές κοινωνίες, όσο και για τους τουρίστες (Σφακιανάκης, 2000). Σύμφωνα με τον Eber (1992), τα βασικά χαρακτηριστικά του αειφορικού τουρισμού είναι:

- ✚ Η βιώσιμη χρήση των φυσικών και ανθρώπινων πόρων
- ✚ Η μείωση της υπερκατανάλωσης και ο περιορισμός των αποβλήτων
- ✚ Η διατήρηση της βιοποικιλότητας
- ✚ Ο ολοκληρωμένος τουριστικός σχεδιασμός
- ✚ Η συμμετοχική δράση των τοπικών κοινωνιών
- ✚ Η προβολή και η συνεχής έρευνα των τουριστικών δράσεων

Η αειφορική ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος, επιπλέον, προσδιορίζεται ως μία διαδικασία που προσβλέπει στην προστασία του περιβάλλοντος, την παράλληλη ανάπτυξη των κλάδων της οικονομίας συνολικά, την ανατροφοδότηση της παραγωγής μέσω καινοτόμων και αναπτυξιακών δράσεων και τη διατήρηση μιας δυναμικής ισορροπίας ανάμεσα σε όλα τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν μία κοινωνία (Τσάρτας, 1996). Παράλληλα, ο αειφορικός τουρισμός συνδέεται άρρηκτα και με την έννοια της ενδογενούς ανάπτυξης, όπως θα αναλυθεί και σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας, καθώς προϋποθέτει την ενεργή συμμετοχή των κατοίκων και των τοπικών κοινοτήτων στις διαδικασίες της βιώσιμης ανάπτυξης.

Επιπλέον, η αειφορική τουριστική ανάπτυξη είναι μία διαδικασία προώθησης του τουρισμού, χωρίς όμως την καταστροφή του φυσικού κεφαλαίου του τουριστικού προορισμού, έτσι ώστε στο μέλλον να μπορούν και πολλοί ακόμα τουρίστες να απολαύσουν στον ίδιο βαθμό τους πόρους του τουριστικού τόπου (Σφακιανάκης, 2000). Για να επιτευχθεί όμως ο στόχος αυτός είναι απαραίτητη προϋπόθεση η αλλαγή των στρατηγικών της τουριστικής ανάπτυξης, μέσω της ενσωμάτωσής τους στις τοπικές οικονομίες, με ταυτόχρονη διατήρηση των πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων. Με τον τρόπο αυτό, επιτυγχάνεται και η αρμονική

συνύπαρξη των τουριστών, των εργαζομένων στον τουριστικό κλάδο και όλων των συμμετεχόντων στις τοπικές κοινωνίες.

Έτσι, η προώθηση ηπιότερων μορφών τουριστικής ανάπτυξης, όπως είναι ο θρησκευτικός τουρισμός, δεν αποβλέπει αποκλειστικά στο οικονομικό όφελος, αλλά αποδίδει ιδιαίτερη και βαρύνουσα σημασία στο περιβάλλον, τον πολιτισμό και τις ιδιαιτερότητες κάθε κοινωνίας. Με αυτόν τον τρόπο, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο ορεινός τουρισμός και, φυσικά, ο θρησκευτικός τουρισμός, χαρακτηρίζονται ως είδη που εντάσσονται στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης, καθώς αφορούν δραστηριότητες που αναπτύσσονται ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου προορισμού, και πολλές φορές αποδεικνύονται περισσότερο κερδοφόρες για τις επιχειρήσεις και τις τοπικές κοινωνίες. Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα εγγυάται τη διαμόρφωση ενός είδους βιώσιμου τουρισμού με υψηλές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές αποδόσεις, που είναι και οι κύριες διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης, με σκοπό την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη μακροχρόνια ευημερία των περιοχών που αποτελούν θρησκευτικούς προορισμούς.

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί ένα είδος αειφόρου τουρισμού, καθώς περιλαμβάνει τη βιωματική γνωριμία των τουριστών με τοπικά έθιμα και παραδόσεις, και την επίσκεψη σε προστατευόμενες φυσικές και πολιτιστικές περιοχές, όπου υπάρχει μια ισορροπία ανάμεσα στο περιβάλλον, την οικονομία και τις κοινωνικές διαστάσεις του τουρισμού (Λιβέρη και συν, 2009). Η φύση, βέβαια, του θρησκευτικού τουρισμού δεν αρκεί για να θεωρηθεί πως εγγυάται βιωσιμότητα και αειφορία, καθώς πρέπει να συνδυάζεται και με την υιοθέτηση πρακτικών από την πλευρά των επιχειρήσεων, που είναι φιλικές προς το περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες. Αυτές οι πρακτικές αφορούν την αναλογία κλινών, διανυκτερεύσεων και γευμάτων σε σχέση με τον αριθμό των τουριστών και τα ανάλογα έξοδα, τη χρήση ήπιων μορφών ενέργειας για τη θέρμανση των ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων, τη χρήση φωτισμού χαμηλής ενέργειας, τον περιορισμό της κατανάλωσης του νερού, την ανακύκλωση των απορριμμάτων, τη χρήση απορρυπαντικών που είναι φιλικά προς το περιβάλλον (βιοδιασπώμενα), την προσφορά διατροφικών προϊόντων που προέρχονται από τοπικές βιοκαλλιέργειες και την εν γένει προστασία της τοπικής χλωρίδας και πανίδας (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2006).

Στη χώρα μας, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει συντονισμένες προσπάθειες για τη σύνδεση του θρησκευτικού τουρισμού με τη βιωσιμότητα και την αειφορία. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή Συντονισμού στον τομέα του Χωροταξικού Σχεδιασμού και της Αειφόρου Ανάπτυξης έχει ορίσει κάποιους άξονες δράσεις με σκοπό την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά της βιωσιμότητας, εκ των οποίων οι σημαντικότεροι είναι (Επιτροπή Συντονισμού Κυβερνητικής Πολιτικής στον Τομέα του Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, 2009):

- ✚ Η ιεραρχημένη ανάδειξη προορισμών θρησκευτικού τουρισμού
- ✚ Η οργάνωση και προβολή αυτών των προορισμών σε δίκτυα
- ✚ Η βελτίωση της προσβασιμότητας προς αυτούς τους προορισμούς και της διασύνδεσής τους
- ✚ Η προώθηση μέτρων αναβάθμισης των λατρευτικών χώρων και των υπόλοιπων εγκαταστάσεων διήμερευσης και διαμονής
- ✚ Η διαφύλαξη των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών των μοναστηριών από μη προσαρμοσμένες κτιριακές εγκαταστάσεις στο συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα
- ✚ Η στήριξη δράσεων για την οργάνωση σχετικών εκδηλώσεων
- ✚ Η προώθηση προγραμμάτων ανταλλαγής επισκέψεων μεταξύ θρησκευτικών κοινοτήτων

Για να επιτευχθεί η βιωσιμότητα του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα, σημαντικό ρόλο παίζουν το κράτος και η τοπική αυτοδιοίκηση, μέσω των οργανωμένων φορέων της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας, αλλά και ο ιδιωτικός τομέας, μέσω των επιχειρηματικών δράσεων. Συγκεκριμένα, οι τοπικοί επιχειρηματίες των περιοχών θρησκευτικού προορισμού οφείλουν να αξιοποιούν την υπάρχουσα ζήτηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού με τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που προσφέρουν, διασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο και την κερδοφορία τους, στόχος που μπορεί να επιτευχθεί και μέσω της στήριξής τους από κρατικές δράσεις και φορείς.

2.4.3 Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην ενδογενή ανάπτυξη

Σύμφωνα με τις προσπάθειες που καταβάλλονται από την πλευρά της Πολιτείας και της τοπικής κοινωνίας και βάσει των αρχών της αειφορίας, ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την ενδογενή ανάπτυξη της περιοχής. Η ενδογενής ανάπτυξη αποτελεί το βασικό στοιχείο των αναπτυξιακών πολιτικών που εφαρμόζονται, στοχεύοντας στην αξιοποίηση του ενδογενούς φυσικού, πολιτιστικού και θρησκευτικού πλούτου, καθώς και του ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής. Εκτός αυτού, η ενδογενής ανάπτυξη αφορά και το επίπεδο της εφαρμοζόμενης πολιτικής, αφορώντας τη συνεχή και στοχευόμενη αποκέντρωση των αρμοδιοτήτων από εθνικό σε τοπικό επίπεδο (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001).

Η εξάπλωση του τουρισμού τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα και ειδικότερα στις υποανάπτυκτες περιοχές της περιφέρειας έχει προκαλέσει σημαντικές δομικές αλλαγές, προερχόμενες από τη διείσδυση ξένων κεφαλαίων και εξωτερικού ελέγχου των πλουτοπαραγωγικών πηγών (Κομίλης, 2001). Έτσι, η αδυναμία ανάπτυξης του τουρισμού εκ των έσω έχει επιφέρει διάφορες μορφές εξαρτημένης ανάπτυξης, ενώ η έλλειψη επαρκών κεφαλαίων και η χαμηλή δυνατότητα επενδύσεων και παραγωγικότητας, έχουν ως αποτέλεσμα τον έλεγχο του περιφερειακού τουρισμού και την οικονομική εξάρτηση από τις βιομηχανικές μητροπόλεις (Δαουτόπουλος, 2005).

Για την αποφυγή των παραπάνω αρνητικών συνεπειών, η ενδογενής ανάπτυξη του τουρισμού στην περιφέρεια της χώρας είναι ζωτικής σημασίας, ενώ η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στα ενδογενή αυτά πρότυπα ανάπτυξης αποτελεί βασική προϋπόθεση ανάπτυξης του θρησκευτικού και εναλλακτικού τουρισμού. Έτσι, οι βασικές αρχές για την ενδογενή ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού είναι η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στα οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης και η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, αναφορικά με την εφαρμογή της αναπτυξιακής διαδικασίας και το σχεδιασμό του προσφερόμενου προϊόντος (Walder et al, 2006).

Μεταξύ, λοιπόν, των δραστηριοτήτων που μπορούν να ενισχύσουν την προσπάθεια ανασυγκρότησης μίας τουριστικής περιοχής, βρίσκεται και ο θρησκευτικός τουρισμός, ο οποίος συγκεντρώνει μία σειρά χαρακτηριστικών που τον αναδεικνύουν σε μοχλό τοπικής και ενδογενούς ανάπτυξης (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Ειδικά σε περιοχές όπου οι υποδομές για την άσκηση του θρησκευτικού τουρισμού είναι αρκετά σημαντικές, το είδος αυτό του τουρισμού μπορεί να αποτελέσει μία καίρια διέξοδο για την ανάπτυξη και ενίσχυση όχι μόνο των μονών αλλά και της τοπικής κοινωνίας γενικότερα (Πατρώνης, 2004).

Η ενδογενής ανάπτυξη του τουρισμού μέσω της παράλληλης ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού πρέπει, σύμφωνα με τα παραπάνω, να βασιστεί στην ανάδειξη των πολιτιστικών και θρησκευτικών στοιχείων και στην οργάνωση του γενικότερου τουριστικού προϊόντος αναφερόμενο στα οφέλη του θρησκευτικού τουρισμού. Βέβαια, πρωταρχικό στοιχείο για την επίτευξη του παραπάνω στόχου είναι η προσεκτική και λεπτομερής καταγραφή των θρησκευτικών μνημείων, με συμπληρωματικά στοιχεία για την προσβασιμότητα, τη διαθεσιμότητα των καταλυμάτων στις περιοχές, τη λειτουργία των εστιατορίων και άλλων εμπορικών καταστημάτων και, γενικότερα, των γενικών και ειδικών υποδομών.

Ωστόσο, για την επίτευξη της ενδογενούς ανάπτυξης μέσω του θρησκευτικού τουρισμού οι τουριστικοί επενδυτές και οι πολιτειακοί αναπτυξιακοί φορείς πρέπει να επαναπροσδιορίσουν τις προτιμήσεις τους σχετικά με την κλίμακα των επενδύσεων, τα κεφάλαια που διαθέτουν και το επίπεδο το επιθυμητού ελέγχου και της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στην τουριστική διαδικασία. Παράλληλα, η κυβέρνηση οφείλει να καταβάλει προσπάθειες για το μεγαλύτερο έλεγχο της ανάπτυξης από τον τοπικό πληθυσμό, μέσω της ενθάρρυνσης της συμμετοχής της ντόπιας κοινωνίας, μέσω της χορήγησης κινήτρων για επενδύσεις σε τοπικούς επιχειρηματίες και μέσω ειδικής νομοθεσίας που αυξάνει τις ευκαιρίες για εργασία του τοπικού πληθυσμού.

Βέβαια, αν η περιφέρεια έχει τη δυνατότητα και τους οικονομικούς πόρους για ενδογενή ανάπτυξη χωρίς την εισχώρηση άλλων κεφαλαίων, τότε η κυβέρνηση πρέπει να ενθαρρύνει τους κατοίκους των περιφερειακών περιοχών να επενδύσουν στην τουριστική βιομηχανία και να αξιοποιήσουν κατάλληλα τους διαθέσιμους κοινωνικούς, πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς πόρους. Έτσι, παρόλο που ο μαζικός τουρισμός κατηγορείται για την υπό-ανάπτυξη και ερήμωση των περιοχών της περιφέρειας, λόγω κυρίως της μετανάστευσης του ενεργού πληθυσμού στις τουριστικές μητροπόλεις, ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να μειώσει σημαντικά αυτό το πρόβλημα, προσελκύνοντας τουρίστες στις περισσότερο απομονωμένες

περιοχές, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας και αποτρέποντας τη μετανάστευση των νέων στα αστικά κέντρα (Αποστολόπουλος & Σδράλη, 2009).

Βέβαια, η ενδογενής ανάπτυξη ενισχύεται και από την ίδια τη φύση του θρησκευτικού τουρισμού, καθώς τα κίνητρα του εναλλακτικού τουρίστα, όπως και τα καταναλωτικά του πρότυπα, κατευθύνονται προς την αναζήτηση της αυθεντικότητας, της προστασίας της κοινωνίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος της περιοχής. Με τον τρόπο αυτό, το τουριστικό αυτό προϊόν συνεισφέρει στην αειφόρο ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα των υπαρχόντων πόρων. Η διαπίστωση αυτή υποδεικνύει πως ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί ένα είδος τουρισμού μειωμένων αρνητικών επιπτώσεων, καθώς ο βαθμός διασύνδεσής του με άλλους τομείς της τοπικής οικονομικής δραστηριότητας, όπως είναι η γεωργία και η κτηνοτροφία, είναι αρκετά ισχυρός (Πατρώνης, 2004). Εκτός αυτού, οι οικονομικοί δεσμοί σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο με την ενδογενή ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού ενισχύονται και από το γεγονός πως με το αναπτυξιακό αυτό πρότυπο υπάρχει μειωμένη διαρροή κεφαλαίων από την τοπική οικονομία, λόγω της περιορισμένης αγοράς εισαγόμενων προϊόντων, της μείωσης της εξάρτησης από ξένους ταξιδιωτικούς πράκτορες και του υψηλού βαθμού απασχόλησης ντόπιων και αλλοδαπών στην τοπική βιομηχανία.

2.5 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.5.1 Θρησκευτική Τουριστική Πολιτική

Η τουριστική πολιτική στην Ελλάδα σχετικά με την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού σχετίζεται με τα γενικότερα αναπτυξιακά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, καθώς υπάρχουν πολλές αντιξοότητες τις οποίες πρέπει να αντιμετωπίσει η τουριστική πολιτική. Συγκεκριμένα, δύο από τα βασικότερα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού και κατ'επέκταση του θρησκευτικού είναι η ύπαρξη της έντονης εποχικότητας της ζήτησης, η οποία προκαλεί με τη σειρά της μεγάλη συγκέντρωση προσφοράς, φαινόμενα μαζικού τουρισμού, και αναπτυξιακά

προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, με έντονα φαινόμενα τις περιφερειακές ανισότητες και τους χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι συνδυάζονται με σημαντική εξάρτηση της οικονομίας από τις εισαγωγές (Πολύζος, 2010).

Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού λειτουργεί επικουρικά στην άμβλυνση της εποχικότητας, βασική πολιτική δράσης της ελληνικής τουριστικής πολιτικής, και στην περιφερειακή ανάπτυξη, μέσω της τόνωσης τοπικών επιχειρηματιών.

Ωστόσο, η ελληνική τουριστική πολιτική αναφορικά με το θρησκευτικό τουρισμό οφείλει να βασιστεί στο στοιχείο της διαχρονικότητας, και με σωστό προγραμματισμό και ανάλογη προώθηση να οδηγήσει στην πλήρη εκμετάλλευση των χαρακτηριστικών αυτού του είδους τουρισμού, που ευδοκιμεί στην Ελλάδα (Μοίρα, 2009). Το σύγχρονο πλαίσιο ανάπτυξης απευθύνεται σε όλους τους χριστιανούς όλων των δογμάτων και όχι αποκλειστικά στους ορθόδοξους, με σκοπό να προσεγγίσει τουρίστες από όλες τις χριστιανικές χώρες, και στοχοποιεί τουρίστες όλων των ηλικιών, καθώς φαίνεται από χώρες του εξωτερικού πως πολλοί είναι αυτοί οι οποίοι συνδυάζουν εναλλακτικές μορφές τουρισμού με επισκέψεις σε θρησκευτικά μνημεία.

Ακόμη, η τουριστική πολιτική δρα πλέον με σκοπό την ανάπτυξη του μακροχρόνιου θρησκευτικού τουρισμού, ώστε το κοινό που απευθύνεται να μην είναι αποκλειστικά θεοφοβούμενοι άνθρωποι, οι οποίοι συνήθως δε διαμένουν στον τόπο προορισμού, ή διαμένουν σε μοναστήρια, με ελάχιστη συνεισφορά στις τοπικές οικονομίες (Σφακιανάκης, 2000). Ο συνδυασμός της επίσκεψης σε θρησκευτικά μνημεία με διαδικασίες πολιτιστικού τουρισμού, οδηγεί στην πλαisiώση της θρησκευτικότητας του ελληνικού χώρου, η οποία δεν αποκλείει ακόμα και υποστηρικτές άλλων θρησκειών, οι οποίοι δεν αντιμετωπίζουν την επίσκεψη σε ένα χώρο θρησκευτικού ενδιαφέροντος τυπολατρικά.

2.5.2 Φορείς Ανάπτυξης Θρησκευτικού Τουρισμού

2.5.2.1 Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης

Το Τμήμα Ειδικών Μορφών Τουρισμού που υπάγεται στη Διεύθυνση Τουριστικών Επενδύσεων ασχολείται με την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού και έχει ως

αρμοδιότητες, μεταξύ άλλων, τη διεξαγωγή ερευνών και μελετών για την ανάδειξη εναλλακτικών μορφών τουριστικής ανάπτυξης, τη διαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που αξιοποιούν ιστορικά, λαογραφικά, θρησκευτικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία κάθε περιοχής, και την εισήγηση ρυθμίσεων και μέτρων με στόχο την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού. Επίσης, συνεργάζεται με χώρες του εξωτερικού για την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και την εκπόνηση κοινών προγραμμάτων (<http://www.yppo.gr>).

2.5.2.2 Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) είναι Ν.Π.Δ.Δ. και έχει ως αρμοδιότητα την προώθηση της τουριστικής πολιτικής, χορηγώντας άδειες και εποπτεύοντας τις τουριστικές επιχειρήσεις, μεριμνώντας για την οργάνωση και την προώθηση του τουρισμού, σε συνεργασία με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, και εποπτεύοντας τα έργα τουριστικής υποδομής που πραγματοποιούνται στη χώρα. Για κάθε μορφή τουρισμού, όπως και του θρησκευτικού, υπάρχουν οι Περιφερειακές Υπηρεσίες Τουρισμού (<http://www.visitgreece.gr>).

2.5.2.3 Εταιρία Τουριστικής Ανάπτυξης και Οργανισμός Τουριστικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης

Η Εταιρία Τουριστικής Ανάπτυξης ασκεί τη διαχείριση της ακίνητης περιουσίας του Ε.Ο.Τ. με σκοπό την αξιοποίηση της τουριστικής περιουσίας με μακροχρόνιο αναπτυξιακό χαρακτήρα και την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, όπως είναι ο ιαματικός, ο συνεδριακός και ο θρησκευτικός τουρισμός.

Ο Οργανισμός Τουριστικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης εμπλέκεται στην εκπαίδευση όσον αφορά το θρησκευτικό τουρισμό μέσω της Σχολής Ξεναγών, οι οποίοι διδάσκονται την πολιτιστική και θρησκευτική κληρονομιά της Ελλάδος μέσω μαθημάτων, χωρίς όμως να υπάρχει ειδικός κύκλος μαθημάτων για τους φοιτούντες (<http://www.visitgreece.gr>).

2.5.2.4 Εκκλησία της Ελλάδος

Κύριες δραστηριότητες της Εκκλησίας αναφορικά με το θρησκευτικό τουρισμό είναι η συμμετοχή σε συνέδρια και διακρατικά προγράμματα, η διοργάνωση διαγωνισμών για την προώθηση του θρησκευτικού τουρισμού σε μαθητές και η χάραξη προσκυνηματικής και πολιτιστικής πολιτικής για την προώθηση θρησκευτικών διαδρομών.

2.5.2.5 Περιφερειακή και Τοπική Αυτοδιοίκηση

Κάθε Περιφέρεια, ως ενιαία αποκεντρωμένη μονάδα διοίκησης, έχει τη δυνατότητα να αναλαμβάνει δράσεις για την ανάπτυξη του θρησκευτικού και πολιτιστικού τουρισμού, και με αυτόν τον τρόπο να καταρτίζει προγράμματα αξιοποίησης των θρησκευτικών πόρων με ορθολογικό τρόπο, μέσω των χρηματοδοτήσεων του δημοσίου.

Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην επίτευξη των στόχων του Υπουργείου Τουρισμού βασίζεται στην τήρηση της καθαριότητας και της ευταξίας των τουριστικών στοιχείων της χώρας, την υποβολή προτάσεων στο Υπουργείο και τη συγκρότηση επιτροπών για την εξέταση θεμάτων τουριστικής πολιτικής (<http://www.ypes.gr/el>).

2.6 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΡΟΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

2.6.1 Θρησκευτικά Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς

Ο κατάλογος της UNESCO περιέχει μνημεία φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και η ένταξη αυτή αποτελεί ταυτόχρονα δέσμευση για μια χώρα ότι θα προστατεύσει η ίδια το μνημείο και παράλληλα εξασφαλίζει και τη συνδρομή της παγκόσμιας κοινότητας στην προσπάθεια αυτή. Η Ελλάδα έχει εντάξει στον κατάλογο μόνο 17 θέσεις, εκ των οποίων τα σημαντικότερα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος είναι (<http://www.unesco.org/new/en>):

 Τα Μετέωρα

- ✚ Το Άγιο Όρος
- ✚ Τα Παλαιοχριστιανικά και Βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης
- ✚ Ο αρχαιολογικός χώρος του Μυστρά
- ✚ Οι μονές Δαφνίου, Οσίου Λουκά και η Νέα Μονή Χίου
- ✚ Το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο

Η UNESCO με την εγγραφή μιας θέσης στον κατάλογο παρέχει στα κράτη-μέλη τεχνική βοήθεια και τεχνογνωσία για την προστασία της, ενισχύει τα κράτη-μέλη για την εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα προστασίας και ενθαρρύνει τον τοπικό πληθυσμό να συμμετάσχει ενεργά στην προστασία της κληρονομιάς του. Ταυτόχρονα, διαθέτει κάθε χρόνο 4 εκατομμύρια δολάρια για αυτήν την οικονομική ενίσχυση, ενώ η ένταξη ενός μνημείου στον κατάλογο σημαίνει παράλληλα και διεθνή προβολή.

2.6.2 Θρησκευτικά Προσκυνητήρια

Εκτός από τα θρησκευτικά μνημεία που είναι ενταγμένα στον κατάλογο της UNESCO ως τμήματα της παγκόσμιας φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, η Ελλάδα διαθέτει τεράστιο πλούτο θρησκευτικών και πολιτιστικών μνημείων και τόπων που προσελκύουν το ενδιαφέρον των προσκυνητών και των θρησκευτικών τουριστών, πολλά από τα οποία αποτελούν προσκυνητήρια παγκόσμιου ενδιαφέροντος και τα σημαντικότερα από αυτά είναι (<http://www.unesco.org>):

- ✚ Η Παναγία της Τήνου
- ✚ Η Παναγία Σουμελά
- ✚ Η Εκατονταπυλιανή της Πάρου
- ✚ Η Μονή Αγίας Λαύρας
- ✚ Η Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου
- ✚ Η Παναγία της Αγιάσου Λέσβου
- ✚ Ο Άγιος Διονύσιος Ζακύνθου
- ✚ Ο Άγιος Σπυρίδωνας
- ✚ Ο Άγιος Γεράσιμος

Οι βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες στις πόλεις και στα χωριά, οι επιβλητικοί καθεδρικοί ναοί, τα ξωκλήσια και τα προσκυνητήρια της υπαίθρου, τα

μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους με την αξιόλογη αγιογράφησή της, με ψηφιδωτά, τοιχογραφίες και εικόνες, μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις παραδόσεις και στην στενή και μακραίωνη διασύνδεση της τέχνης με τη θρησκευτική λατρεία.

Η στατιστική καταγραφή που αφορά το θρησκευτικό τουρισμό στην Ελλάδα είναι αρκετά περιορισμένη και δυστυχώς δεν περιλαμβάνει πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία, που θα μπορούσαν ως ένα βαθμό να εξηγήσουν τις κύριες διαστάσεις του. Ακόμη, ανασταλτικός παράγοντας για μία έγκυρη καταγραφή στατιστικών δεδομένων αποτελεί το γεγονός πως μεγάλο μερίδιο των τουριστών που επισκέπτονται θρησκευτικούς προορισμούς δεν διαμένει σε αυτούς, αλλά επιστρέφει στον τόπο προέλευσης. Τα κυριότερα στατιστικά στοιχεία που υπάρχουν αφορούν την κατανομή των προσκυνημάτων στους νομούς της χώρας και την αναλογία ημεδαπών και αλλοδαπών τουριστών που επισκέπτονται τα θρησκευτικά μνημεία.

Αναφορικά με την κατανομή των προσκυνημάτων στους νομούς της χώρας, στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι νομοί με το μεγαλύτερο αριθμό θρησκευτικών μνημείων, αν και πρέπει να σημειωθεί πως ο μεγάλος αριθμός δεν εξασφαλίζει απαραίτητα και αντίστοιχη επισκεψιμότητα, καθώς σημαντικός παράγοντας για αυτήν είναι η σημαντικότητα του μνημείου.

Πίνακας 1 Αριθμός Θρησκευτικών Μνημείων ανά Νομό

Νομός	Αριθμός Θρησκευτικών Μνημείων	Νομός	Αριθμός Θρησκευτικών Μνημείων
Αττικής	69	Αιτωλοακαρνανίας	25
Δωδεκανήσου	67	Θεσσαλονίκης	25
Κορινθίας	43	Μαγνησίας	25
Κυκλάδων	41	Κέρκυρας	24
Αρκαδίας	33	Χίου	22
Σάμου	30	Μεσσηνίας	20
Ηλείας	29	Φθιώτιδας	19
Ηρακλείου	27	Σερρών	19
Βοιωτίας	26	Άρτας	19

Πηγή: ΕΟΤ

Παρατηρείται πως οι νομοί με τα περισσότερα προσκυνήματα είναι οι νομοί Αττικής, Δωδεκανήσου Κορινθίας και Κυκλάδων, ενώ ο μικρότερος αριθμός εμφανίζεται στους νομούς Ροδόπης, Γρεβενών, Δράμας και Κιλκίς.

Αναφορικά με τα υπόλοιπα στατιστικά στοιχεία που αφορούν το θρησκευτικό τουρισμό στη χώρα, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι περισσότεροι επισκέπτες προέρχονται μέσα από τη χώρα, ενώ η πλειοψηφία των αλλοδαπών τουριστών που επισκέπτονται θρησκευτικά μνημεία στην Ελλάδα προέρχονται από τις ορθόδοξες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, και πως η κατανομή των επισκεπτών κατά τη διάρκεια του χρόνου αυξάνεται ιδιαίτερα τους θερινούς μήνες και τις ημέρες των θρησκευτικών γιορτών, γεγονός φυσιολογικό αν αναλογιστεί κανείς πως οι θερινοί μήνες εκτός ότι περιλαμβάνουν μεγάλες γιορτές της ορθοδοξίας, προσφέρονται παράλληλα και για άλλα είδη μαζικού τουρισμού. Υπολογίζεται πως κάθε χρόνο 50.000 Έλληνες τουρίστες ταξιδεύουν στη χώρα οργανωμένα για καθαρά θρησκευτικούς λόγους και 10.000 στο εξωτερικό, ενώ στις πρώτες θέσεις προτίμησης είναι η Πάτμος και τα Μετέωρα για τους Έλληνες επισκέπτες και το Άγιο Όρος, τα Μετέωρα, η Άνδρος και η Αίγινα για τους ξένους επισκέπτες (www.visitgreece.gr).

Επίσης, ενάμιση εκατομμύριο προσκυνητές επισκέπτονται κάθε χρόνο την Παναγία της Τήνου την περίοδο Μαρτίου-Οκτωβρίου και χίλιοι περίπου τη χειμερινή περίοδο, ενώ 250.000 επισκέπτες από όλον τον κόσμο φτάνει στο νησί της Πάτμου και

συγκεκριμένα στην Ιερά Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου (Πανελλήνιο Ίδρυμα Ευαγγελίστριας Τήνου).

2.7 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα τα προηγούμενα χρόνια βασίστηκε κυρίως στους ημεδαπούς τουρίστες, καθιστώντας αυτό το είδος τουρισμού ως εσωτερικό. Το γεγονός αυτό, βέβαια, εξηγείται πλήρως από το ότι οι Έλληνες είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι κατά συντριπτική πλειοψηφία και πως οι τόποι προσκυνήματος στη χώρα αποτελούν ιερούς τόπους της Ορθοδοξίας. Η διαπίστωση αυτή, σε συνδυασμό με το γεγονός πως η πλειονότητα των Χριστιανών στην Ευρώπη και παγκοσμίως είναι καθολικοί ή προτεστάντες, περιορίζει τις δυνατότητες θρησκευτικών τουριστών από το εξωτερικό, αν και υπάρχει σημαντικός αριθμός αλλοδαπών τουριστών που επισκέπτονται σε τακτική βάση το Άγιο Όρος και τα Μετέωρα. Βέβαια, στην Ελλάδα υπάρχει και σημαντικός βαθμός καθολικών ναών και καθολικών μοναστηριών, λόγω της ύπαρξης ενός μικρού ποσοστού χριστιανών καθολικών.

Ωστόσο, για να αναπτυχθεί ο θρησκευτικός τουρισμός στη χώρα μέσω της προσέλκυσης αλλοδαπών τουριστών θα πρέπει να γίνει γνωστή η ύπαρξη των καθολικών ναών και μοναστηριών, ενώ προς αυτήν την κατεύθυνση σχεδιάζονται και εφαρμόζονται οι διάφορες στρατηγικές ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα, ώστε να μετατραπούν οι χώροι αυτοί σε προσκυνηματικά κέντρα. Βέβαια, επειδή υπάρχει πληθώρα προσκυνηματικών χώρων του καθολικισμού στην Κεντρική και Δυτική Ευρώπη, η προσέλκυση αλλοδαπών τουριστών διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων πρέπει να συνδυαστεί και με άλλες παροχές του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, όπως είναι οι επισκέψεις σε χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος.

Εκτός αυτού, η αναπτυξιακή πολιτική αναφορικά με το θρησκευτικό τουρισμό στην Ελλάδα μπορεί να βασιστεί και στη δημιουργία θρησκευτικών ταξιδιών με προορισμό στις περιοχές από όπου πέρασε ο Απόστολος Παύλος στην Ελλάδα, ο οποίος αποτελεί ένα πρόσωπο ευρείας αποδοχής και για τους καθολικούς (Λαγός & Χριστογιάννη, 2007). Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ο Απόστολος Παύλος πέρασε από πολλές περιοχές του ελληνικού χώρου, όπως είναι η Σαμοθράκη, η

Νεάπολη, η Καβάλα, η Θεσσαλονίκη και το Ηράκλειο, όπου έχουν χτιστεί πολλοί ναοί και εκκλησίες, οι οποίες θεωρούνται μνημεία του Χριστιανισμού συνολικά με ιδιαίτερα θρησκευτική και πολιτιστική αξία. Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, το γεγονός πως διοργανώνονται και κρουαζιέρες με σκοπό το προσκύνημα στα βήματα του Απόστολου Παύλου.

Βέβαια, δεν πρέπει να θεωρείται ασήμαντο και το ποσοστό των ορθόδοξων χριστιανών που κατοικούν σε άλλες χώρες, οι οποίοι θα μπορούσαν δυνητικά να επιλέξουν την Ελλάδα ως τόπο προορισμού τους με σκοπό να ικανοποιήσουν τα θρησκευτικά τους κίνητρα. Πρέπει να σημειωθεί πως το ποσοστό αυτό δεν είναι αμελητέο, καθώς η ορθόδοξη πίστη προσμετρά περίπου 225 εκατομμύρια πιστών παγκοσμίως και τοποθετείται στην τρίτη θέση μετά από την καθολική Εκκλησία και το Ισλάμ. Σημαντικό είναι, επίσης, το γεγονός πως η πλειονότητα των ορθόδοξων χριστιανών κατάγεται από τη Ρωσία, διαπίστωση που πλαισιώνει την αναπτυξιακή προσπάθεια του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα, καθώς η Ελλάδα αποτελεί σημαντικό προορισμό για τους Ρώσους τουρίστες. Αυτό διαφαίνεται και από την αύξηση των τουριστών που επιλέγουν την Ελλάδα, οι οποίοι προέρχονται από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Τέλος, οι δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα μας μπορούν να βασιστούν και στην προσέλκυση των τουριστών της ελληνικής ομογένειας, καθώς, σύμφωνα με τελευταία στοιχεία, περισσότεροι από επτά εκατομμύρια Έλληνες ζουν σε περίπου 140 χώρες του κόσμου. Βέβαια, για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση όλων αυτών των χαρακτηριστικών του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα που προαναφέρθηκαν, υπάρχει ανάγκη συγκρότησης ενός πλαισίου τουριστικής πολιτικής, η οποία θα είναι σε θέση να αναπτύξει ισόρροπα τη θρησκευτική και πολιτιστική κληρονομιά της χώρας. Εκτός των οικονομικών ωφελειών και της άμβλυνσης της τουριστικής εποχικότητας, υπάρχουν και πολλά άλλα σημαντικά οφέλη από την ενθάρρυνση του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα, όπως είναι η διεύρυνση της πολιτιστικής ταυτότητας και η δημιουργία προστιθέμενης αξίας στους χώρους θρησκευτικού ενδιαφέροντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

3.1 ΓΕΝΙΚΑ

Η Θεσσαλία είναι μία από τις 13 διοικητικές περιφέρειες της Ελλάδας και αποτελείται από τους νομούς Καρδίτσας, Λάρισας, Μαγνησίας και Τρικάλων, με συνολική έκταση 14.035 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Συνορεύει με τις περιφέρειες της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας, τη Στερεά Ελλάδα και την Ήπειρο, ενώ ανατολικά βρέχεται από το Αιγαίο Πέλαγος και διαθέτει τη μεγαλύτερη πεδιάδα της χώρας, η οποία διαρρέεται από το τρίτο μεγαλύτερο ποτάμι της χώρας, τον Πηνειό. Ακόμη, η Θεσσαλία περιλαμβάνει τον Όλυμπο, το υψηλότερο βουνό της ελληνικής επικράτειας, το νότιο τμήμα της οροσειράς της Πίνδου, το βόρειο τμήμα των Αγράφων, την Όσσα, το Πήλιο και την Όθρυ, όπως επίσης και την τεχνητή λίμνη του Ταυρωπού.

Ως προς το προσφερόμενο τουριστικό προϊόν, η Θεσσαλία συγκεντρώνει ένα περιβάλλον με ιδιαίτερα υψηλή πολιτιστική, ιστορική, αισθητική και θρησκευτική αξία, με ανταγωνιστικές συνθήκες ως προς το διεθνές περιβάλλον, καθώς περιέχει πολλές κατηγορίες φυσικών πόρων, οι οποίες αποτελούν πόλο έλξης για πολλούς τουρίστες ανά τον κόσμο. Πιο συγκεκριμένα, οι κυριότεροι φυσικοί πόροι της περιφέρειας της Θεσσαλίας είναι (ΕΟΤ, 2003):

- ✚ Το κλίμα, που αποτελεί πλεονέκτημα της περιοχής για θερινό και χειμερινό τουρισμό.
- ✚ Τα βουνά, και κυρίως οι δύο οροσειρές και άλλες μεμονωμένες ορεινές ζώνες.
- ✚ Τα ποτάμια, τα οποία αποτελούν φυσικό πόρο της περιοχής που δεν έχει αξιοποιηθεί τουριστικά.
- ✚ Οι λίμνες, οι οποίες έχουν δημιουργηθεί για τη συγκράτηση των υδάτινων πόρων και άρα είναι τεχνητές, καθώς φυσικές λίμνες υπάρχουν μόνο στη Σκιάθο.

- ✚ Οι προστατευόμενες περιοχές, οι οποίες περιλαμβάνουν τον Εθνικό Δρυμό Ολύμπου και το θαλάσσιο πάρκο Αλοννήσου, καθώς και άλλες εκτεταμένες προστατευόμενες περιοχές με μεγάλη σημασία και εθνική εμβέλεια, όπως είναι η κοιλάδα των Τεμπών, το νησί Πιπέρι των Σποράδων, αισθητικά δάση και τοπία ιδιαίτερου αισθητικού κάλους.
- ✚ Οι ακτές, οι οποίες βρίσκονται στις παράλιες περιοχές των νομών Λάρισας και Μαγνησίας και αποτελούν πόλο έλξης για πολλούς τουρίστες.
- ✚ Οι πολιτιστικοί πόροι, όπως οι αρχαιολογικοί χώροι, οι εκκλησίες και τα μοναστήρια, τα μνημεία της νεότερης περιόδου και οι παραδοσιακοί οικισμοί.

Η χαρτογραφική ανάλυση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων προσδιορίζει τη συγκέντρωσή τους σε δύο είδη περιοχών, οι οποίες είναι (ΕΟΤ, 2003):

- ✚ Οι μεγάλες χωρικά ζώνες με γεωγραφική συνέχεια που περικλείουν την ηπειρωτική περιοχή της περιφέρειας της Θεσσαλίας και αποτελούν τμήματα των ορεινών συμπλεγμάτων και του νησιωτικού χώρου της, και αυτές είναι η Πίνδος, η περιοχή των Βορείων Σποράδων και η περιοχή Πηλίου, Μαυροβουνίου, Όσσας και Ολύμπου.
- ✚ Οι μεμονωμένες ζώνες που αντιπροσωπεύουν περιοχές που δεν εμφανίζουν συνέχεια με άλλες, όπως για παράδειγμα οι περιοχές των Φαρσάλων και της Αργιθέας.

3.2 Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Η θρησκευτική παράδοση στη Θεσσαλία έχει βαθιές ρίζες, αν και στις ιστορικές πηγές δεν υπάρχουν σαφείς πληροφορίες για το χρόνο διάδοσης του Χριστιανισμού στην περιοχή. Τα πρώτα Μοναστήρια χτίστηκαν κατά το 10ο αιώνα, ενώ η έξαρση του μοναχισμού διατηρήθηκε μέχρι και τα τέλη του 14ου αιώνα. Η ίδρυση μοναστηριών ήταν τόσο έντονη ώστε το βουνό του Πηλίου πήρε την ονομασία «Βουνό των Κελιών», αν και δεν έχουν διασωθεί μνημεία εκείνης της εποχής (<http://www.pilio.net>). Η πλειοψηφία των εκκλησιών και των Μονών που διασώζονται έως σήμερα ανάγεται στο 16ο αιώνα, αλλά με το πέρασμα των χρόνων, αρκετές από αυτές υπέστησαν σοβαρές ζημιές είτε λόγω της φυσικής φθοράς του

χρόνου, είτε λόγω των επιδρομών και των βανδαλισμών από τους Καταλανούς, τους Τούρκους και τους Γερμανούς, τις οποίες φρόντισαν να αποκαταστήσουν οι ντόπιοι, συχνά με τη βοήθεια δωρεών οικογενειών και καπετάνιων.

Ένας από αυτούς ήταν ο καπετάνιος Στέργιος Μπασδέκης ο οποίος χρηματοδότησε την ανέγερση των Μοναστηριών του Αγ. Αθανασίου στον Λαύκο και του Τιμίου Σταυρού στη Συκή, ενώ μοναχοί, ιερείς, τοπικοί τεχνίτες και αγιογράφοι ανέλαβαν την ανέγερση και τη διακόσμηση των ναών (Συνοδινός, 1996). Δείγμα της τέχνης του γνωστού Ηπειρώτη μάστορα Δήμου Ζαπανιώτη υπάρχει στις Μονές του Αγ. Αθανασίου στο Λαύκο, του Τιμίου Σταυρού στη Συκή, στον Αγ. Ιωάννη Προδρόμου και στην εκκλησία του Αγ. Αθανασίου.

Εντυπωσιακό επίσης θεωρείται το καμπαναριό της εκκλησίας των Αγ. Αποστόλων στην Αργαλαστή, το οποίο χτίστηκε το 1914 από ντόπιους τεχνίτες με πέτρα και μάρμαρο, ενώ στα Μοναστήρια και στις εκκλησίες υπάρχουν πολλά αντιπροσωπευτικά δείγματα μικροτεχνίας, όπως για παράδειγμα τα λιθανάγλυφα του Μίλιου, γνωστού λιθοξόου από το Ζουπάνι Κοζάνης, που κοσμούν τη Μονή του Αγ. Αθανασίου στον Λαύκο. Εξίσου εντυπωσιακά θεωρούνται ο ξυλόγλυπτος άμβωνας και οι αγιογραφίες της εκκλησίας της Ζωοδόχου Πηγής στη Βυζίτσα, το επιχρυσωμένο τέμπλο της εκκλησίας των Παμμεγίστων Ταξιαρχών στις Μηλίες, το ξυλόγλυπτο τέμπλο της Αγ. Τριάδας στο Τρίκερι. Τέλος, εικόνες, κειμήλια, άμφια, Ευαγγέλια και σκεύη για λειτουργικούς σκοπούς αποτελούν εκθέματα του μουσείου της Μονής των Παμμεγίστων Ταξιαρχών (www.intessaly.gr).

Οι εκκλησίες και τα Μοναστήρια του Ν. Πηλίου είτε λειτουργούν, είτε έχουν εγκαταλειφθεί, είναι πλούσια σε ιστορικό και εκκλησιαστικό υλικό και παραμένουν μνημεία της παράδοσης, της ιστορίας και της ορθοδοξίας, ενώ αποτελούν πόλο έλξης για πολλούς τουρίστες και βάση διάδοσης του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή.

3.3 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΡΟΕΣ

3.3.1 Μετέωρα

Τα Μετέωρα αποτελούν, μετά το Άγιο Όρος, το μεγαλύτερο και με συνεχή παρουσία από την εποχή της εγκατάστασης των πρώτων ασκητών μέχρι σήμερα μοναστικό σύνολο στον ελλαδικό χώρο. Από τις ιστορικές μαρτυρίες είναι γνωστό πως οι μονές των Μετεώρων ήταν στο σύνολό τους τριάντα, από τις οποίες οι έξι λειτουργούν έως σήμερα και δέχονται πλήθος προσκυνητών, αν και υπάρχουν και πολλά μικρότερα μοναστήρια εγκαταλελειμμένα, τα περισσότερα εκ των οποίων είχαν ιδρυθεί το 14ο αιώνα (Μοίρα, 2009).

Η ονομασία Μετέωρα είναι νεότερη και δεν αναφέρεται από τους αρχαίους συγγραφείς, καθώς το όνομά τους το οφείλουν στον Άγιο Αθανάσιο τον Μετεωρίτη, κτήτορα της μονής της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος (Μεγάλο Μετέωρο), ο οποίος ονόμασε έτσι τον «πλατύ λίθο», στον οποίο ανέβηκε για πρώτη φορά το 1344. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, οι πρώτοι αναχωρητές εγκαταστάθηκαν στην περιοχή το 12ο αιώνα, ενώ στα μέσα του 14ου αιώνα ο μοναχός Νείλος συγκέντρωσε τους μοναχούς που ζούσαν απομονωμένοι σε σπηλιές των βράχων, γύρω από την σκήτη της Δούπιανης, οργανώνοντας έτσι το μοναχισμό στα Μετέωρα.

Η κατάκτηση της Θεσσαλίας από τους Οθωμανούς Τούρκους (1393) και η βαθμιαία κατάρρευση και τελική πτώση της βυζαντινής αυτοκρατορίας επέφεραν κατά το 15ο αιώνα μια κάμψη στη μοναστική ζωή των Μετεώρων, ενώ κατά το τελευταίο τέταρτο του 15ου αιώνα παρατηρήθηκε μια ανάκαμψη, που σηματοδοτήθηκε από την ίδρυση της μονής της Αγίας Τριάδας και την τοιχογράφηση του παλαιού καθολικού του Μεγάλου Μετεώρου (1483). Η ακμή των Μετεώρων συντελέστηκε τον επόμενο αιώνα, κατά τον οποίο ιδρύονται νέα μοναστήρια, ανεγείρονται νέα καθολικά και άλλα μοναστηριακά κτίσματα, τα περισσότερα από τα οποία κοσμούνται με εξαιρετικής τέχνης αγιογραφίες. Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας στη Θεσσαλία (1393-1881) τα μετεωρίτικα μοναστήρια λειτούργησαν ως τόποι ελπίδας και στις αρχές του 19ου αιώνα τα στρατεύματα του Αλή-Πασά επέφεραν καταστροφές και λεηλασίες σε πολλά από αυτά (Μονή Υπαπαντής, Μονή Αγίου Δημητρίου κ. ά.).

Τα θεόρατα βράχια των Μετεώρων βρίσκονται στην Καλαμπάκα μεταξύ των βουνών Κόζιακα και Αντιχασίων και αποτελούν ένα μοναδικό σε ομορφιά γεωλογικό φαινόμενο και ένα σημαντικό μνημείο της Ορθοδοξίας. Η ανάβαση παλαιότερα γινόταν με σκαλωσιές στηριγμένες σε δοκάρια σφηνωμένα μέσα στους βράχους, με δίχτυ, και λίγο αργότερα με ανεμόσκαλες, ενώ σήμερα οι προσκυνητές-επισκέπτες χρησιμοποιούν τις σκάλες που λαξεύτηκαν στα βράχια, εξασφαλίζοντας έτσι μία άνετη και ασφαλή ανάβαση στα μοναστήρια (<http://www.kalabakacity.gr>).

Οι μονές που λειτουργούν σήμερα είναι οι αντρικές Ιερές Μονές της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, της Αγίας Τριάδας, του Αγίου Νικολάου του Αναπασά και του Βαρλαάμ, καθώς και οι γυναικείες Ιερές Μονές Ρουσάνου και Αγίου Στεφάνου. Μοναχοί, ιερείς αλλά και σπουδαίοι αγιογράφοι της εποχής, όπως ο Θεοφάνης και ο Φράγκος Κατελάνος, φιλοτέχνησαν με τοιχογραφίες τους ναούς των Μετεώρων. Η Παναγία η Θρηνοδόουσα, ο Εσταυρωμένος, η Γέννηση του Χριστού και τα Μαρτύρια των Αγίων αποτελούν το εικονογραφικό πρόγραμμα των τοιχογραφιών που κοσμούν το εσωτερικό των ναών, οι οποίες έχουν πλούσιο χρωματισμό άλλοτε ζωηρό και άλλοτε απαλό, αποδίδοντας ζωή και φυσικότητα στα εκφραστικά πρόσωπα και στις κινήσεις τους, με θέματα εμπνευσμένα κυρίως από τον χριστολογικό και τον αγιολογικό βίο.

Τεχνοτροπικά οι τοιχογραφίες εντάσσονται στην τελευταία Παλαιολόγεια βυζαντινή περίοδο, ενώ στα Μετέωρα σώζονται θησαυροί, κειμήλια και πολλά έργα μικροτεχνίας, της οποίας αντιπροσωπευτικό δείγμα είναι το ξυλόγλυπτο τέμπλο που βρίσκεται στο καθολικό της Ιεράς Μονής Αγίου Στεφάνου. Φορητές εικόνες, οι παλαιότερες από τις οποίες σήμερα φυλάσσονται στα σκευοφυλάκια των ναών, Σταυροί με Τίμιο Ξύλο, αρχιερατικοί ράβδοι, χρυσοποίκιλτα ιερατικά άμφια, χειρόγραφα, Ευαγγέλια, σκεύη για λειτουργικούς σκοπούς, μολυβδόβουλλα, αργυρές λειψανοθήκες είναι ορισμένα από τα μουσειακά εκθέματα, που κάποιος μπορεί να θαυμάσει, ενώ από ιστορικής πλευράς μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πάνω από χίλιοι χειρόγραφοι κώδικες, καθώς και οι πολύτιμες σε αξία σειρές βυζαντινών και μεταβυζαντινών εγγράφων που σώζονται και φυλάσσονται στα αρχειοφυλάκια των μοναστηριών. Στην Ιερά Μονή Αγίου Στεφάνου φυλάσσεται και η Θαυματουργός Κάρα του Αγίου Χαράλαμπου, ενώ στη Μονή Βαρλαάμ υπάρχει το Ευαγγέλιο που αποδίδεται στον Αυτοκράτορα του Βυζαντίου Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο.

Το 1989 η Unesco ενέγραψε τα Μετέωρα στον κατάλογο των Μνημείων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, ως ένα ιδιαίτερης σημασίας πολιτιστικό και φυσικό αγαθό.

3.3.2 Ιερές Μονές

Ιερά Μονή Μεγάλου Μετεώρου

Η προσφορά της Μονής αυτής είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς εδώ και εξακόσια δεκατέσσερα χρόνια αποτελεί ζωντανή μοναστική κοινότητα, διαθέτοντας μία από τις μεγαλύτερες μοναστηριακές βιβλιοθήκες, η οποία περιέχει σπάνιους κώδικες, χειρόγραφα και άλλα έντυπα μεγάλης αξίας. Το μοναστήρι, που είναι σκαρφαλωμένο πάνω σε επιβλητικό βράχο, είναι το παλαιότερο, το μεγαλύτερο και το πιο σπουδαίο από τα σωζόμενα μέχρι σήμερα μοναστήρια των Μετεώρων. Ιδρύθηκε λίγο πριν από τα μέσα του 14^{ου} αιώνα, από έναν λόγιο και αγιορείτη μοναχό, τον όσιο Αθανάσιο τον Μετεωρίτη. Αρχικά ο όσιος έχτισε στο βράχο ναό της Θεομήτορος, στην οποία αφιέρωσε και το μοναστήρι (της Παναγίας της Μετεωρίτισσας Πέτρας). Επίσης, έχτισε κελιά για την εξυπηρέτηση των μοναχών που άρχισαν να συρρέουν εκεί και αργότερα έχτισε άλλον ναό προς τιμήν της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Χριστού, ο οποίος αποτέλεσε το καθολικό του μοναστηριού και έδωσε από τότε την οριστική ονομασία σ' αυτό (Μοίρα, 2009).

Ιερά Μονή Αγίας Τριάδας

Η Μονή ιδρύθηκε στα μέσα του 15ου αιώνα και το καθολικό της είναι δικιόνιος σταυροειδής ναός με χαμηλό τρούλο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, κυκλικής μορφής, λαξευμένο στο βράχο, και, όπως στα περισσότερα μοναστήρια των Μετεώρων, αρχικά η πρόσβαση γινόταν με ανεμόσκαλα και δίκτυ. Το 1925, όμως, λαξεύτηκαν στο βράχο 140 περίπου σκαλοπάτια, που έκαναν την πρόσβαση ευκολότερη, αλλά και αυτό ξεπεράστηκε με την κατασκευή του τελεφερίκ που ανέλαβε πλέον να μεταφέρει τους μοναχούς και τις

προμήθειές τους. Το μοναστήρι υπέστη καταστροφές και λεηλασίες κατά τη διάρκεια της κατοχής από τους Γερμανούς (Μοίρα, 2009).

Ιερά Μονή Ρουσάνου

Το καθολικό της μονής αυτής είναι αφιερωμένο στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος, όμως προστάτιδα του μοναστηριού είναι η Αγία Βαρβάρα, που με ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια και ευλάβεια τιμάται και πανηγυρίζεται η μνήμη της (4 Δεκεμβρίου). Ο ναός είναι μικρός και κομψός, που λόγω ιδιομορφίας του βράχου έχει στραμμένο το Ιερό Βήμα προς το βορρά αντί προς την ανατολή. Η αγιογράφηση του καθολικού έγινε το 1560 επί ηγουμένου της μονής Αρσενίου με δικά του έξοδα. Ωστόσο, η επιγραφή δεν αναφέρει το όνομα του ζωγράφου, οι αγιογραφίες του οποίου αποτελούν ένα από τα πιο λαμπρά σύνολα της μεταβυζαντινής ζωγραφικής μετά το 1550. Το αβγό της στρουθοκαμήλου που υπάρχει στο ναό έχει τον εξής συμβολισμό : η στρουθοκάμηλος είναι το μοναδικό πτηνό που δεν κλωσάει τα αβγά του, αλλά τα προσέχει από κάποια απόσταση, μέχρι να γεννηθούν τα μικρά και να μεγαλώσουν κοντά της, και έτσι ο μοναδικός Θεός προσέχει τους πιστούς στο χώρο της εκκλησίας μέχρι να γεννηθούν και να ακολουθήσουν το δρόμο Του (Μοίρα, 2009).

Ιερά Μονή Αγίων Ραφαήλ, Νικολάου και Ειρήνης

Η Ιερά Κοινοβιακή Μονή των Αγίων Μαρτύρων Ραφαήλ, Νικολάου και Ειρήνης βρίσκεται στους πρόποδες του Ολύμπου, 40 χιλιόμετρα περίπου από τη Λάρισα, στην περιοχή Διαβατό, μεταξύ των δύο χωριών Πυργετού και Αιγάνης και ιδρύθηκε με Προεδρικό Διάταγμα του 1990. Τα εγκαίνια της Ιεράς Μονής έγιναν μέσα σε πανηγυρική ατμόσφαιρα στις 18 Οκτωβρίου 2003 από τον Μητροπολίτη Λαρίσης και Τυρνάβου, ενώ εκεί φυλάσσεται τεμάχιο λειψάνου του Αγίου Ραφαήλ (<http://www.imlaxis.gr>).

Ιερά Μονή Αγίου Βησσαρίωνος

Η Ιερά Μονή Αγίου Βησσαρίωνος Δουσίκου είναι χτισμένη στις ανατολικές πλαγιές του όρους Κόζιακας πάνω από την Πύλη Τρικάλων Θεσσαλίας σε υψόμετρο 700 μέτρων και με θέα προς το θεσσαλικό κάμπο. Την ανήγειρε ο Άγιος Βησσαρίων Μητροπολίτης Λάρισας και Τρίκκης με τον αδελφό του Ιγνάτιο Επίσκοπο Καπούας και Φαναριού το 1527 μ.Χ. σε ερείπια βυζαντινής Μονής, που καταστράφηκε με την εισβολή των Τούρκων στη Θεσσαλία το 1394 (Ιερά Μητρόπολη Τρίκκης και Σταγών). Το κτιριακό συγκρότημα της Μονής προβάλλει σα φρούριο και εντυπωσιάζει με τη βαθμιδωτή προσαρμογή του στις απότομες κλίσεις του εδάφους, τους εξώστες, τους τρούλους, την ανεμόσκαλα και το δίκτυο, απ' όπου γινόταν η πρόσβαση μέχρι το 1962. Παρ' ότι εν μέρει παρουσιάζει όψη ερειπίων, αποτελεί μνημειακό σύνολο εξαιρετικού ενδιαφέροντος, με την πληθωρική χρήση ξύλου και την σε ορόφους διάταξη των κελιών.

Ιερά Μονή Βαρλαάμ

Η Μονή Βαρλαάμ ιδρύθηκε από το σύγχρονο του οσίου Αθανασίου του Μετεωρίτη ασκητή Βαρλαάμ και το μεγαλόπρεπο σημερινό καθολικό, που τιμάται στη μνήμη των Αγίων Πάντων, έκτισαν το 1541 οι Γιαννιώτες αδελφοί ιερομόναχοι Θεοφάνης και Νεκτάριος οι Αψαράδες. Το καθολικό τοιχογραφήθηκε το 1548 από τον Θηβαίο ζωγράφο Φράγκο Κατελάνο, ενώ αξιόλογα κτίσματα της Μονής, με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, είναι η παλαιά τράπεζα, η εστία ή μαγειρείο, ένα από τα κομψότερα και ωραιότερα κτίσματα του είδους του, θολοσκέπαστο, με κανονικό οκτάπλευρο τρουλλίσκο ως καπνοδόχο, και το νοσοκομείο. Το σκευοφυλάκιο της Μονής Βαρλαάμ, πρόσφατα αναπαλαιωμένο και αναδιοργανωμένο, διαθέτει πλούσια συλλογή χειρογράφων, φορητών εικόνων, έργων αργυροχοΐας και μεταλλευτικής (Μοΐρα, 2009).

Ιερά Μονή Αγίου Στεφάνου

Η Ιερά Μονή Αγίου Στεφάνου βρίσκεται στην κορυφή του βράχου των Μετεώρων, ενώ ο πρώτος ασκητής που φιλοξένησε αυτός ο βράχος, όπως φαίνεται από μια

επιγραφή που υπήρχε κοντά στην είσοδο της Μονής το έτος 1192 μ.Χ., ήταν ο Ιερεμίας. Η πρόσβαση στη Μονή είναι πιο εύκολη από ό,τι στα άλλα Μοναστήρια, χάρη σε μια γέφυρα 8 μέτρων που συνδέει το βράχο της Μονής με το λόφο Κουκούλα. Το 1991 έγινε αναπαλαίωση της Μονής και η αναδιοργάνωση του νέου Σκευοφυλακίου για τη διάσωση και ανάδειξη του μνημειακού και κειμηλιακού πλούτου. Στο νέο αυτό Σκευοφυλάκιο υπάρχουν ιερατικά άμφια, επιτραχήλια, επιγονάτια, ένας χρυσοκέντητος Επιτάφιος του έτους 1857, λειτουργικά σκεύη, Άγια Ποτήρια, Άγια Αρτοφόρια, Άγιες Λόγχες και Λαβίδες, Ζέοντα και βοηθητικά σκεύη της Θείας Λειτουργίας, ζώνες και πόρτες ιερατικές, χειρόγραφοι κώδικες, Ευαγγέλια και Σταυροί.

Ιερά Μονή Νικολάου Αναπανσά

Το μοναστήρι αυτό ήταν κλειστό από το 1909 χωρίς μοναχούς και το χρόνο αυτό το επισκέφθηκε ο Ν. Βέης για την καταγραφή των χειρογράφων της, βρίσκοντας 50 κώδικες που τους μετέφερε στη Μονή της Αγίας Τριάδας όπου βρίσκονται ακόμη και σήμερα. Στη δεκαετία του 1960 η Μονή ανακαινίστηκε και αναστηλώθηκε και έγινε συντήρηση των τοιχογραφιών της. Σήμερα, η πρόσβαση γίνεται με χτιστή σκάλα. Στην είσοδο της Μονής βρίσκεται το παρεκκλήσι του Αγίου Αντωνίου και η κρύπτη όπου φυλάσσονταν παλαιότερα οι κώδικες και τα κειμήλια της Μονής, ενώ στους τοίχους υπάρχουν τοιχογραφίες του 14ου αιώνα (Ινστιτούτο Ανάπτυξης Πηλίου, 2012).

Ωστόσο, υπάρχει πληθώρα και άλλων Ιερών Μονών στη Θεσσαλία, εκ των οποίων οι σημαντικότερες είναι:

- ✚ Η Ιερά Μονή Τιμίου Σταυρού Δολιανών, που αποτελεί ένα σημαντικό βυζαντινό μνημείο με 13 τρούλους.
- ✚ Η Ιερά Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Γκούρας και η Ιερά Μονή Δουσίκου.
- ✚ Η Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Πάου.

3.3.3 Εκκλησίες

Οι σημαντικότερες εκκλησίες στην περιφέρεια της Θεσσαλίας που αποτελούν πόλο έλξης για θρησκευτικούς τουρίστες και προσκυνητές είναι χώροι κατανύξης και θρησκευτικής λατρείας και βρίσκονται διάσπαρτες σε όλη την περιοχή του Πηλίου, ενώ η ιστορία αρκετών από αυτών είναι συνυφασμένη με την ιστορία του τόπου (Μοίρα, 2009).

Ιερός Ναός Αγίας Τριάδας Τρικερίου

Η εκκλησία της Αγίας Τριάδας Τρικερίου είναι μια τρίκλιτη βασιλική του 18ου αιώνα, ενώ το τέμπλο της κατασκευάστηκε το 1739 και είναι ένα από τα καλύτερα δείγματα ξυλογλυπτικής, με φυτικά ή ζωικά μοτίβα, στα διάχωρα του οποίου υπάρχουν οι δεσποτικές εικόνες βυζαντινής τεχνοτροπίας. Σε ολόκληρα τα Βαλκάνια υπάρχουν τρία τέμπλο με την ίδια μορφή, φτιαγμένα από τον ίδιο καλλιτέχνη. Ένα είναι αυτό της Αγ. Τριάδας, το άλλο βρίσκεται σε εκκλησία της Βουλγαρίας και το τρίτο στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Σημαντικό αξιοθέατο του ναού αποτελεί το προσκυνητάρι της Παναγίας, το οποίο είναι τμήμα του θρόνου του Ναπολέοντα, που έφεραν οι Τρικεριώτες караβοκύρηδες το 1815 από τη Βαρκελώνη, το οποίο πιστεύεται ότι προοριζόταν να καθίσει ο Μ. Ναπολέον.

Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου Νηλείας

Η εκκλησία χρονολογείται το 15ο αιώνα και είναι χτισμένη εξολοκλήρου με πέτρα, ενώ η στέγη της καλύπτεται από σχιστολιθικές πλάκες, δείγμα της τοπικής αρχιτεκτονικής. Το πέτρινο καμπαναριό με το ρολόι εντυπωσιάζει λόγω της στιβαρής κατασκευής του και στο υπόγειο της εκκλησίας βρίσκεται εκκλησιαστικό μουσείο, το οποίο φιλοξενεί μία σειρά από εκκλησιαστικά κειμήλια και αντικείμενα, όπως παλιές εικόνες, σκεύη, βιβλία και άμφια. Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, σύμφωνα με την παράδοση, ιδρύθηκε από βοσκούς, οι οποίοι εντόπισαν σε ένα θάμνο μία εικόνα που απεικόνιζε τον Άγιο Γεώργιο.

Ιερός Ναός Ζωοδόχου Πηγής

Η εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής είναι τρίκλιτη βασιλική του 18ου αιώνα, και ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν ο ξυλόγλυπτος άμβωνας και οι σπάνιες αιογραφίες.

Ιερός Ναός Παμμεγίστων Ταξιαρχών

Η εκκλησία χτίστηκε κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας και είναι φτιαγμένη με τέτοιο τρόπο ώστε το εξωτερικό της να μην προδίδει την αληθινή φύση του κτιρίου. Αυτός είναι ο λόγος απουσίας καμπαναριού και άλλων θρησκευτικών συμβόλων ή δειγμάτων εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής, ενώ για τον ίδιο λόγο στις βάσεις των θόλων υπάρχουν ενσωματωμένα πήλινα πιθάρια με τα στόμια προς τα κάτω, έτσι ώστε ο κάθε ήχος μέσα σε αυτήν να μην ακούγεται έξω (Μοίρα,2009). Η εκκλησία παρουσιάζει και μια άλλη κατασκευαστική καινοτομία, καθώς κάτω από το δάπεδο υπάρχει ένα σύστημα από κανάλια και πηγάδια που εξασφαλίζει τη στεγανότητα του δαπέδου αλλά και την ενίσχυση των μπάσων ήχων. Αποτέλεσμα των κατασκευών αυτών είναι η εξαιρετική ακουστική του χώρου. Το 2000 έγινε στο εσωτερικό του ναού φεστιβάλ Μπαχ, όπου παρουσιάστηκαν φωνητικά έργα θρησκευτικής μουσικής.

Ιερός Ναός Αγίων Αποστόλων Αργαλαστής

Η εκκλησία των Αγ. Αποστόλων χτίστηκε το 1886 από ζουπανιώτες τεχνίτες. Χαρακτηριστικό στοιχείο της εκκλησίας είναι το επιβλητικό μαρμάρινο καμπαναριό της. Το καμπαναριό των Αγ. Αποστόλων είναι το σήμα κατατεθέν της Αργαλαστής, ενώ το κτίσμα κοσμούν δύο ρωσικές καμπάνες και ένα ελβετικό ρολόι, που αποτελεί πιστό αντίγραφο του κωδωνοστασίου της Αγ. Φωτεινής στη Σύμρνη.

3.4 ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

Ο βράχος του Αγίου Πνεύματος

Ο βράχος του Αγίου Πνεύματος στα Μετέωρα, με υψόμετρο που φτάνει τα 300 μέτρα, δεσπόζει πάνω από το Καστράκι, όπου χρειάζεται περίπου μία ώρα πεζοπορίας για να φτάσει κάποιος στην κορυφή, όπου υπάρχει η καμπάνα και ο σταυρός. Σε αυτό το σημείο υπήρχε μέχρι το 1975 ένας μεταλλικός σταυρός, ο οποίος μεταφέρθηκε στη μονή Βαρλαάμ με τη συνδρομή ελικοπτέρου, που λέγεται ότι τον είχε τοποθετήσει ο Σέρβος αυτοκράτορας Στέφανος Δουσάν.

Ο Αϊ Γιώργης ο Μαντηλάς

Στο βράχο του αγίου Πνεύματος, περίπου 30 μέτρα από το έδαφος, υπάρχει μία κοιλότητα στο βράχο με τοποθετημένα πολύχρωμα υφάσματα. Σύμφωνα με το μύθο, επί τουρκοκρατίας, κάποια Τουρκάλα παρακάλεσε τον άγιο να γιατρέψει τον άντρα της που τραυμάτισε το χέρι του. Έβγαλε λοιπόν τη μαντήλα της και έδεσε το πληγωμένο χέρι του συζύγου της. Όταν ανάρρωσε ο άντρας της, πήρε τη μαντήλα που του είχε δέσει το πληγωμένο του χέρι και την αφιέρωσε στον άγιο Γεώργιο. Έκτοτε, κάθε χρόνο, του αγίου Γεωργίου, κάτοικοι της γύρω περιοχής ανεβάζουν υφασμάτινα τάματα και παίρνουν τα παλιά, τα οποία τα κόβουν και φτιάχνουν φυλαχτά.

Το Αδράχτι

Από τους πιο χαρακτηριστικούς βράχους των Μετεώρων, με πολύ ιδιαίτερο σχήμα, που μοιάζει με αδράχτι ή ακίδα.

Το σπήλαιο της Θεόπετρας

Το σπήλαιο αυτό στα Μετέωρα είναι σε έναν τεράστιο βράχο, ξεκομμένο από το υπόλοιπο σύμπλεγμα των Μετεώρων, όπου βρέθηκαν ίχνη συνεχούς κατοίκησης από την παλαιολιθική, τη μεσολιθική και τη νεολιθική εποχή. Τα ευρήματα αποτελούνται από λίθινα εργαλεία, ανθρώπινους σκελετούς ηλικίας 15.000 ετών και ανθρώπινες πατημασιές ηλικίας σχεδόν 100.000 ετών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

4.1 Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

4.1.1 Ο νομός Τρικάλων

Ο νομός Τρικάλων είναι ο δεύτερος σε έκταση και ο τρίτος σε πληθυσμό από τους τέσσερις νομούς της Θεσσαλίας, κατέχει δε το βορειοδυτικό τμήμα της περιφέρειας, συνορεύοντας με τους νομούς Γρεβενών (βόρεια), Λάρισας (ανατολικά), Καρδίτσας (νότια), Άρτας και Ιωαννίνων (δυτικά). Έχει έκταση 3.367 τετραγωνικά χλμ. και το 72% των εδαφών του είναι ορεινό, το 11% ημιορεινό και το 17% πεδινό. Η Περιφερειακή Ενότητα Τρικάλων, λόγω της θέσης της πόλης των Τρικάλων, αποτελεί κέντρο εμπορικής κίνησης από την αρχαιότητα και χωρίζεται στους δήμους Τρικκαίων, Καλαμπάκας, Πύλης και Φαρκαδόνας, σύμφωνα με το σχέδιο Καποδίστρια.

Ο συνολικός πληθυσμός της Περιφερειακής Ενότητας Τρικάλων είναι 129.700 κάτοικοι και διαιρείται σε 80.900 κατοίκους (Δήμος Τρικκαίων), 21.280 κατοίκους (Δήμος Καλαμπάκας), 14.210 κατοίκους (Δήμος Πύλης) και 13.310 κατοίκους (Δήμος Φαρκαδόνας). Πρωτεύουσα και μεγαλύτερη πόλη του νομού είναι τα Τρίκαλα, με πληθυσμό 51.672 κατοίκους (απογραφή 2011). Αποτελεί εμπορικό, βιομηχανικό, διοικητικό και εκκλησιαστικό κέντρο, λόγω των Μοναστηριών στα Μετέωρα. Η επόμενη σε πληθυσμό πόλη είναι η Καλαμπάκα. Στα βόρεια του νομού Τρικάλων απαντώνται οι ορεινοί όγκοι των Χασίων και των Αντιχασίων, στα δυτικά βρίσκεται η νότια Πίνδος και στα νοτιοανατολικά εκτείνεται ο θεσσαλικός κάμπος. Ο νομός είναι ο ορεινότερος της Θεσσαλίας, περιβαλλόμενος και στις τρεις πλευρές του από βουνά. Στα ανατολικά υψώνεται ο Τίτανος (693 μ.) και τα βουνά του Ζάρκου, που χωρίζουν το νομό από το νομό της Λάρισας. Βορειότερα υψώνονται τα

Αντιχάσια, με ψηλότερες κορυφές την Οξυά (1.416 μ.) και τα Μετερίζια (1.381 μ.). Βόρεια, στα σύνορα με το νομό Γρεβενών, βρίσκονται τα Χάσια (ψηλότερες κορυφές Κράτσοβο (1.554 μ.) και Ορθοβούνι (1.106 μ.). Δυτικά υπάρχει ο ορεινός όγκος της νότιας Πίνδου, που καταλαμβάνει μεγάλο τμήμα του νομού. Συγκεκριμένα στα σύνορα με το νομό Ιωαννίνων υψώνονται οι κορυφές Άσπρα Λιθάρια (1.823 μ.) και Κατάρια (1.705 μ.). Διαμέσου αυτής γίνεται η επικοινωνία μεταξύ Θεσσαλίας - Ηπείρου. Νοτιότερα βρίσκονται τα βουνά Λάκμος (Περιστέρι 2.295 μ.), Τζουμέρκα (2.429 μ.) και δυτικότερα στο εσωτερικό του νομού οι κορυφές Κέδρος (1.796 μ), Σκλίβα (2.007 μ), Κουρούνα (1.988 μ), Χατιά (2038 μ), Τριγγία (2.204 μ), Νεράιδα (2.067 μ), Αβγό (2.148 μ), Λουπάτα (2.066 μ), Καραβούλα (1.862 μ) και Κόζιακας (1.901 μ).

4.1.2 Ο τουρισμός στο νομό Τρικάλων

Αναφορικά με τον τουρισμό στο νομό Τρικάλων, τουριστικές δραστηριότητες αναπτύσσονται κυρίως στον τουριστικό πόλο της Καλαμπάκας, καθώς και δραστηριότητες αστικού τουρισμού στην πόλη των Τρικάλων, οι οποίες συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στις ανοδικές τάσεις του τριτογενή τομέα σε επίπεδο νομού. Στην Καλαμπάκα έχει αναπτυχθεί ο περιηγητικός – θρησκευτικός τουρισμός λόγω του μοναστηριακού συγκροτήματος των Μετεώρων, αν και συνήθως οι επισκέπτες παραμένουν στην πόλη της Καλαμπάκας για μικρό χρονικό διάστημα και προέρχονται από ολόκληρη την Ελλάδα, τα ορθόδοξα Βαλκάνια και τον ευρύτερο διεθνή χώρο.

Ανάπτυξη ορεινού, οικολογικού, πολιτιστικού και θρησκευτικού τουρισμού εμφανίζεται στις ορεινές περιοχές Ασπροποτάμου και Περτουλίου – Ελάτης του νομού, υπάρχει δε το Χιονοδρομικό κέντρο Περτουλίου στον Κόζιακα ν. Τρικάλων, σε υψόμετρο 1200μ., καθώς επίσης και τα ορεινά καταφύγια Χατζηπέτρου στον Κόζιακα στη θέση Αστραπή, σε υψόμετρο 1738μ., και τα Ανοιξιάτικα Κλεινού στην Τρίγγια, σε υψόμετρο 1400μ. Εν δυνάμει δημιουργείται δηλαδή ένα τουριστικό κύκλωμα με σημαντικούς ενδιάμεσους προορισμούς την Καλαμπάκα, την περιοχή Ασπροποτάμου (Καστανιά –Κρανιά –Χαλίκη, όπου και το Μοναστήρι Δολιανών), και τις περιοχές Περτουλίου, Ελάτης, Πύλης. Προστατευόμενοι οικισμοί του νομού, λόγω της σημαντικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, είναι η συνοικία Βαρούσι στην

πόλη των Τρικάλων (Π.Δ/γμα της 28.2.79 ΦΕΚ 201/Δ/1979), με το οποίο προστατεύεται η παραδοσιακή κληρονομιά της συνοικίας, ο οικισμός Πύλη (Υπ. Απ.10977/1967, ΦΕΚ 352/Β/31.5.67), του οποίου το παραδοσιακό τμήμα Πόρτα Παναγιάς χαρακτηρίζεται από πέτρινες οικίες και λιθόστρωτα καλντερίμια, ως δείγματα λαϊκής αρχιτεκτονικής για φυσιολατρικούς περιπάτους, και οι οικισμοί Ανθούσα και Χαλίκιον της Κ. Ασπροποτάμου.

4.1.3 Αξιοθέατα και μνημεία

Εκτός των θρησκευτικών μνημείων, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο νομό Τρικάλων υπάρχει πλήθος αξιοθέατων και μνημείων, τα οποία λειτουργούν συμπληρωματικά στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή. Τα κυριότερα εξ αυτών είναι:

Αρχαιολογικά και Βυζαντινά μνημεία

- ✚ Ο χώρος ανασκαφών του Ασκληπιείου Τρίκκης
- ✚ Το βυζαντινό φρούριο, χτισμένο από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό
- ✚ Το Κουρσούμ Τζαμί, χτισμένο από το Σινάν Πασά, ονομαστό αρχιτέκτονα της περιοχής
- ✚ Ο τάφος του Κονδύλη
- ✚ Η γέφυρα του Ληθαίου
- ✚ Το κάστρο του Αθήναιου στην Πύλη
- ✚ Το Παλιό Χάνι Γώγου στην Παλαιοκαρυά
- ✚ Αρχαιολογικά ευρήματα στην Αθαμανία
- ✚ Ίχνη κάστρων ελληνιστικής εποχής στη θέση Κόρπου στο Βροντερό
- ✚ Αρχαίος οικισμός στη θέση Τσιούκα
- ✚ Τάφοι ελληνιστικής εποχής στην Αγία Τριάδα στους Καλόγηρους
- ✚ Παλαιά Καλαμπάκα
- ✚ Κάστρο της Αγριελιάς και του Πλατάνου
- ✚ Αρχαίο νεκροταφείο στην Πλατιά Μαγούλα του Ζάρκου

Μουσεία

- ✚ Αρχαιολογική Συλλογή Τρίκκης
- ✚ Δημοτικό Λαογραφικό Μουσείο
- ✚ Δημοτικό Ιστορικό Αθλητικό Μουσείο
- ✚ Κέντρο Ελληνικής Μουσικής Τρικαλινών Δημιουργών
- ✚ Κέντρο Ιστορίας και Πολιτισμού εταιρείας "Κλιάφα"
- ✚ Μουσείο Δημήτρη και Λέγκως Κατσκογιάννη
- ✚ Μουσείο Ιεράς Μητρόπολης

Λαογραφικές εκδηλώσεις και έθιμα

- ✚ Το καρναβάλι της Καλαμπάκας την Καθαρά Δευτέρα
- ✚ Η αναρρίχηση στο εκκλησάκι του Αϊ-Γιώργη του Μαντηλά στην σπηλιά των Μετεώρων
- ✚ Η περιφορά της εικόνας της Παναγίας στην Οιχαλία
- ✚ Το τριήμερο πανηγύρι του 15Αύγουστου στην Ελάτη
- ✚ Το «Καζάνι» στην Ελάτη

4.2 Ο ΚΛΑΔΟΣ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

4.2.1 Ιστορική εξέλιξη τελευταίων ετών

Ο νομός Τρικάλων διέθετε το 2004 70 ξενοδοχειακές μονάδες, με σύνολο κλινών 4.273, αριθμός που αντιπροσώπευε το 14,0% περίπου του συνόλου των ξενοδοχειακών κλινών στην Περιφέρεια της Θεσσαλίας και το 0,58% του συνόλου των κλινών της χώρας. Στη διάρκεια αυτών των ετών, η χωροταξική κατανομή των καταλυμάτων στο νομό δεν ήταν ομοιόμορφη, καθώς η περιοχή της Καλαμπάκας

εμφάνιζε τη μεγαλύτερη συγκέντρωση καταλυμάτων, λόγω φυσικά της ιδιαίτερης ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή των Μετεώρων. Τη δεκαετία του 1990 η δυναμικότητα του νομού αυξανόταν συνεχώς, ακολουθώντας την πορεία της Περιφέρειας, καθώς ο αριθμός των κλινών σε όλη την Περιφέρεια αυξήθηκε αυτό το χρονικό διάστημα κατά 46,5% (ΕΟΤ, 2007). Η μεγάλη αύξηση της τουριστικής υποδομής στην περιοχή αποδόθηκε στην αξιοποίηση του φυσικού πλούτου και στον κορεσμό των υπολοίπων γειτονικών νομών, ενώ η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρήθηκε κατά την περίοδο 1999-2000, όπου και έφτασε το ποσοστό της τάξης του 7,0%.

Κατά τη δεκαετία 1995-2005, ο μεγαλύτερος όγκος των επισκεπτών προερχόταν από τον εσωτερικό τουρισμό, ενώ ο νομός Τρικάλων την ίδια περίοδο ήταν ο δεύτερος πόλος έλξης για τους αλλοδαπούς τουρίστες στην Περιφέρεια Θεσσαλίας μετά το νομό Μαγνησίας. Η χειμερινή τουριστική κίνηση προερχόταν κυρίως από Έλληνες τουρίστες, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό ετήσιων διανυκτερεύσεων στα διάφορα καταλύματα αφορούσε αλλοδαπούς τουρίστες. Η διανυκτέρευση των επισκεπτών για την ίδια χρονική περίοδο αφορούσε κυρίως ξενοδοχειακά καταλύματα, ενώ η αντίστοιχη χρονικά πληρότητα ήταν 35,0%, υποδηλώνοντας μεγάλο ποσοστό ανεκμετάλλευτης τουριστικής υποδομής. Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ορισμένα ξενοδοχειακά καταλύματα που δημιουργήθηκαν πρόσφατα ακολουθούν τις σύγχρονες τάσεις κατασκευής, αν και απουσιάζουν τα ξενοδοχεία μεγάλης κατηγορίας.

4.2.2 Η κατάσταση σήμερα

Το διάστημα 2005-2006 οι επιχειρήσεις ξενοδοχείων και εστιατορίων στο νομό Τρικάλων αποτελούσαν το 14,24% του συνολικού αριθμού επιχειρήσεων στο νομό, την περίοδο 2006-2007 το ποσοστό αυτό αυξήθηκε στο 17,0%, ενώ την περίοδο 2007-2008 καταγράφηκαν μόνο δύο ενάρξεις επιχειρήσεων του τουριστικού τομέα, σε αντίθεση με το προηγούμενο έτος, όπου οι αντίστοιχες ενάρξεις ήταν πέντε. Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία, την περίοδο 2008-2009, το ποσοστό των τουριστικών επιχειρήσεων επί του συνόλου των επιχειρήσεων ήταν 16,0%, καταγράφοντας μικρή πτώση (<http://www.thessalia.gr>).

Επίσης, σύμφωνα με έρευνα της Περιφέρειας Θεσσαλίας το 2011 για την επιχειρηματικότητα, καταγράφηκε στο νομό αύξηση της επιχειρηματικής ευκαιρίας, καθώς το 49,1% των επιχειρηματιών δήλωσε ότι είχε έναυσμα για την εκκίνηση της επιχείρησής του, ποσοστό μεγαλύτερο από το αντίστοιχο του 2009. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρηματίες του κλάδου είναι η έλλειψη ρευστότητας και ο ανταγωνισμός, οι οποίοι επιπλέον εμφανίζονται αρνητικοί στην πιθανότητα δραστηριοποίησης σε νέο κλάδο, λόγω του δυσμενούς οικονομικού περιβάλλοντος. Ωστόσο, όσον αφορά την εξέλιξη της απασχόλησης σε σχέση με το 2009, το 70,4% των επιχειρηματιών δήλωσε πως ο αριθμός του προσωπικού του έχει παραμείνει σταθερός. Μείωση προσωπικού δήλωσε το 22,2%, ενώ το ποσοστό μείωσης στην έρευνα του 2009 ήταν 13,3%. Σύμφωνα με τα στοιχεία της πρόβλεψης των επιχειρηματιών για την εξέλιξη του ανθρώπινου δυναμικού τους επόμενους δώδεκα μήνες, το 61,5% εκτίμησε ότι θα παραμείνει σταθερό, ενώ το 30,8% εκτίμησε μείωση.

Αναφορικά με τον κύκλο εργασιών των επιχειρήσεων σε σχέση με το 2009, το 56,4% των επιχειρηματιών δήλωσε μείωση, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στην έρευνα του 2009 ήταν 50,7%. Ωστόσο, αύξηση του κύκλου εργασιών δήλωσε το 23,6% των επιχειρηματιών, ενώ το ποσοστό στην έρευνα του 2009 ήταν 21,9%. Συγκρίνοντας τις απαντήσεις των επιχειρηματιών στην έρευνα του 2009 για την εκτίμηση του κύκλου εργασιών της επιχείρησης κατά το 2010 σε σχέση με τα πραγματικά στοιχεία του 2010, παρατηρείται ότι τα στοιχεία σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζουν σημαντικές αποκλίσεις. Στην περίπτωση της μείωσης του κύκλου εργασιών της επιχείρησης, το ποσοστό πρόβλεψης ήταν 31,8%, ενώ η πραγματική τιμή για το 2010 άγγιξε το 56,4%, και στην περίπτωση της σταθερότητας η πρόβλεψη άγγιξε το 50%, ενώ η πραγματική τιμή για το 2010 έφτασε στο 20%. Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση της αύξησης του κύκλου εργασιών όπου η πρόβλεψη και η πραγματική τιμή κινούνται σε παρόμοια επίπεδα.

Αναφορικά με τη φέρουσα ικανότητα των διαθέσιμων καταλυμάτων στην περιοχή, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία μέχρι και το 2010, αυτή καταγράφεται ως εξής:

Πίνακας 2 Αριθμός καταλυμάτων Ελλάδα-Θεσσαλία-Νομός Τρικάλων 2002-2010

Έτος	Ελλάδα	Θεσσαλία	Νομός Τρικάλων
2002	8666	523	66
2003	9022	539	69
2004	9230	556	72
2005	9377	564	75
2006	9444	572	76
2007	9531	586	78
2008	9706	601	83
2009	9878	611	86
2010	10046	612	85

Πηγή: ΣΕΤΕ

Επίσης, αναφορικά με το ποσοστό των ξενοδοχειακών κλινών ανά κατηγορία κάθε Περιφέρειας ως προς το σύνολο της χώρας, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία για το έτος 2010 για την Περιφέρεια Θεσσαλίας, αυτό καταγράφεται ως εξής:

Πίνακας 3 Ποσοστό καταλυμάτων Περιφέρειας Θεσσαλίας επί των συνολικών Ελλάδας (ανά κατηγορία) 2010

Κατηγορία	Ποσοστό (επί των συνολικών καταλυμάτων)
Α΄	5,6%
Β΄	4,7%
Γ΄	3,9%
Δ΄	2,9%
Ε΄	2,2%

Πηγή: ΣΕΤΕ

Αναφορικά με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία του 2010, στον παρακάτω Πίνακα 4 παρουσιάζονται τα ποσοστά των αφίξεων τουριστών ανά Περιφέρεια στην Ελλάδα:

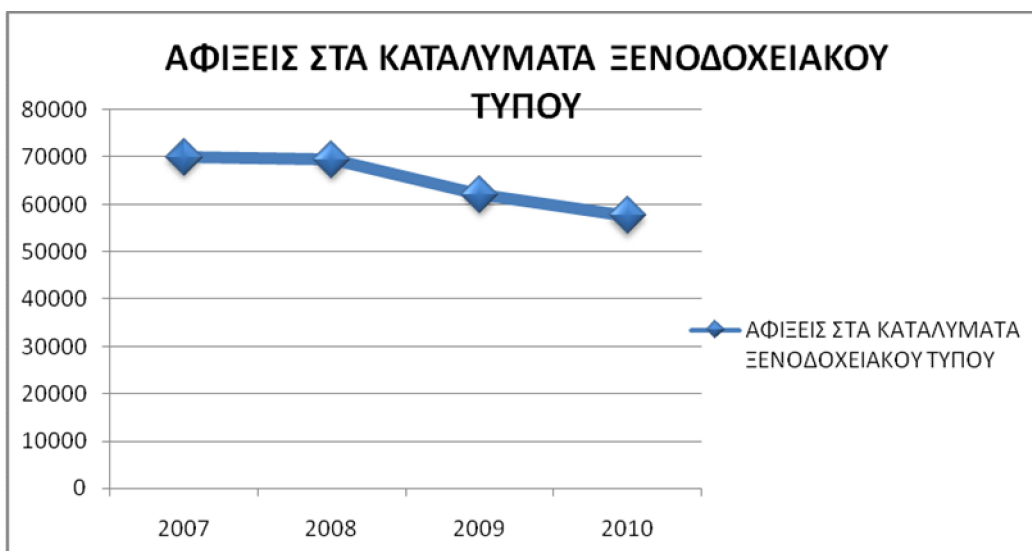
Πίνακας 4 Ποσοστά αφίξεων ανά Περιφέρεια 2010

Περιφέρεια	Ποσοστό αφίξεων
Θεσσαλία	5,4%
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	4,1%
Κεντρική Μακεδονία	13,6%
Δυτική Μακεδονία	1,3%
Ήπειρος	2,4%
Ιόνια νησιά	6,8%
Κεντρική Ελλάδα	3,9%
Δυτική Ελλάδα	5,1%
Πελοπόννησος	6,3%
Αττική	21,3%
Κρήτη	14,3%
Νότιο Αιγαίο	13,5%
Βόρειο Αιγαίο	1,9%

Πηγή: Invest in Greece Agency

Επίσης, στα παρακάτω διαγράμματα παρουσιάζονται οι αφίξεις, οι διανυκτερεύσεις και η πληρότητα στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου και στα κάμπινγκ για τα έτη 2007, 2008, 2009 και 2010 για την Περιφέρεια Θεσσαλίας (<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE>).

Διάγραμμα 1 Αφίξεις σε καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου, Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2007-2010

Διάγραμμα 2 Διανυκτερεύσεις σε καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου, Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2007-2010

Διάγραμμα 3 Αφίξεις σε κάμπινγκ, Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2007-2010

Διάγραμμα 4 Διανυκτερεύσεις σε κάμπινγκ, Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2007-2010

**Διάγραμμα 5 Πληρότητα κλινών σε καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου,
Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2007-2010**

Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η Καλαμπάκα, σύμφωνα με στοιχεία του ομώνυμου δήμου, λόγω των βράχων και των μοναστηριών των Μετεώρων, έχει τη μεγαλύτερη τουριστική κίνηση από οποιαδήποτε μη παραθαλάσσια πόλη της Ελλάδας, καθώς αποτελεί πόλο έλξης επισκεπτών, όχι μόνο από την Ελλάδα, αλλά κι από ολόκληρο τον κόσμο. Αυτό βοήθησε σημαντικά στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, με καταλύματα, χώρους εστίασης, καταστήματα ειδών λαϊκής τέχνης και εργαστηρίων αιογραφίας, με αποτέλεσμα η πλειοψηφία του τοπικού πληθυσμού να εμπλέκεται- άμεσα ή έμμεσα- σε δραστηριότητες που έχουν σχέση με τον τουρισμό.

4.2.3 Ο ρόλος της οικονομικής κρίσης

Η οικονομική κρίση που πλήττει την Ελλάδα έχει ως αποτέλεσμα την έντονη μείωση της κίνησης στην περιοχή των Μετεώρων. Σύμφωνα με την Ένωση Ξενοδόχων Τρικάλων, το 2011 παρουσιάστηκε πτώση της τουριστικής κίνησης κατά 30,0%, σε αντίθεση με το 2008, όπου η αύξηση της τουριστικής κίνησης ήταν περίπου 13,0%. Η μείωση της κίνησης στο θρησκευτικό τουρισμό προήλθε κυρίως από το γεγονός πως παραδοσιακοί επισκέπτες που προέρχονταν από τις πρώην ανατολικές χώρες στράφηκαν προς την Κροατία και την Τουρκία, καθώς και από τη μείωση του εσωτερικού τουρισμού, λόγω αυξήσεων στα καύσιμα. Η πτώση αυτή καταγράφηκε κυρίως στη μείωση των διανυκτερεύσεων των εγχώριων τουριστών, ενώ η γενικότερη

τουριστική κίνηση επηρεάστηκε δραστικά και από το μεγάλο απεργιακό κύμα, την έντονη κοινωνική αναταραχή και την αρνητική διαφήμιση στο εξωτερικό, που οδήγησε σε σημαντικές ακυρώσεις εκδρομικών γκρουπ.

4.2.4 Οφέλη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας

Οι θετικές επιδράσεις της ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού εντοπίζονται σε οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και περιβαλλοντικές. Σε επιχειρηματικό επίπεδο, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ο θρησκευτικός τουρισμός συμβάλλει θετικά στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, γεγονός ιδιαίτερα καθοριστικό για τις ευαίσθητες κοινωνικά και εργασιακά ομάδες, όπως είναι οι νέοι και οι γυναίκες. Η συμβολή αυτή συνίσταται στο ότι το πλεόνασμα των τουριστών ενεργοποιεί άμεσα θέσεις εργασίας μέσω ξενοδοχείων, εστιατορίων και πωλήσεων αναμνηστικών αντικειμένων. Ωστόσο, η θετική αυτή συμβολή λειτουργεί και με έμμεσο τρόπο, καθώς με την αύξηση του θρησκευτικού τουρισμού αυξάνεται η παροχή αγαθών και υπηρεσιών που σχετίζονται με τις επιχειρήσεις του εναλλακτικού τουρισμού.

Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός πως οι υπηρεσίες τουρισμού αναπτύσσονται συνήθως από τον τοπικό πληθυσμό, δημιουργώντας έτσι συμπληρωματικό εισόδημα για τις τοπικές οικογένειες και τους επίδοξους επιχειρηματίες, καθώς και κίνητρα για την παραμονή τους. Το τελευταίο αποκτά βαρύνουσα σημασία στις περιοχές που αντιμετωπίζουν πληθυσμιακή μείωση και δημογραφική γήρανση, όπως είναι πολλές περιοχές της Δυτικής Θεσσαλίας. Ο συμπληρωματικός χαρακτήρας του εισοδήματος των τουριστικών επιχειρήσεων αποτελεί θεμελιακό στοιχείο για την αναπτυξιακή και κοινωνική διάσταση του θρησκευτικού τουρισμού, καθώς αυτός ο τύπος τουρισμού αποτελεί δραστηριότητα που δεν υποκαθιστά συνήθως την ήδη υπάρχουσα απασχόληση του τοπικού πληθυσμού, αλλά την ενισχύει, επιφέροντας μεγαλύτερο διαθέσιμο εισόδημα και βελτίωση των όρων διαβίωσης.

Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας έχει συμβάλει στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη της περιοχής τόσο μέσω της δημιουργίας τουριστικής υποδομής ήπιας κλίμακας όσο και άλλων αναπτυξιακών έργων υποδομής, που σε άλλες περιπτώσεις ίσως καθυστερούσαν να υλοποιηθούν. Τέτοιου είδους έργα είναι οι βελτιώσεις σε θέματα συγκοινωνιών, αθλητικές

εγκαταστάσεις, εστιατόρια, δημόσιοι χώροι και άλλες υποδομές, ενώ σημαντικό είναι πως η ανάπτυξη αυτή συνδυάζεται με την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος και την ευαισθητοποίηση αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Βέβαια, η εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της περιοχής οφείλει να βασίζεται στο σεβασμό της πολιτιστικής κληρονομιάς, ώστε να αναπτύσσονται παράλληλα και άλλοι αναπτυξιακοί τομείς, όπως η αρχιτεκτονική, η λαογραφία, τα τοπικά έθιμα και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και να διατηρείται ο χαρακτήρας της περιοχής.

Ένα άλλο θετικό στοιχείο του θρησκευτικού τουρισμού για την ανάπτυξη της περιοχής της Δυτικής Θεσσαλίας είναι η ισοκατανομή της τουριστικής δραστηριότητας που προκύπτει σε όλους τους μήνες κατά τη διάρκεια του έτους, ώστε να αμβλύνεται η εποχικότητα και η διαφοροποίηση των τουριστικών περιόδων της περιοχής και να περιορίζεται η υπερβολική συγκέντρωση των τουριστών, χρονικά και τοπικά. Ο θρησκευτικός τουρισμός, επιπλέον, αποτελεί πηγή εσόδων για την τοπική οικονομία, λόγω των τουριστικών δαπανών που σχετίζονται με τις τουριστικές υπηρεσίες και τα αγαθά που προσφέρονται και κατηγοριοποιούνται σε έμμεσες και άμεσες εισφορές. Αναφορικά με τις άμεσες εισφορές, αυτές περιλαμβάνουν τους φόρους σε εισοδήματα που προέρχονται από την τουριστική απασχόληση, τις τουριστικές επιχειρήσεις και τις άμεσες χρεώσεις σε τουρίστες, ενώ οι έμμεσες εισφορές προκύπτουν από φόρους και δασμούς σε αγαθά και υπηρεσίες προς τους θρησκευτικούς τουρίστες.

4.3 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Τα κυριότερα προγράμματα για την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού στο νομό Τρικάλων είναι:

- ✚ Η Κοινοτική πρωτοβουλία Leader I, II και Plus
- ✚ Το πρόγραμμα ΠΑΝ (Πρωτοβουλία Απασχόλησης Νέων) του άξονα Youthstart
- ✚ Το πρόγραμμα Equal

Το πρόγραμμα Leader (Liaison Entre Actions de Developpement de l'Economie Rurale) είναι ένα πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης, το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή από τη Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 1991, ως μία πρωτοβουλία για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της δημογραφικής κατάρρευσης, της ανεργίας και των χαμηλών εισοδημάτων των απομονωμένων περιοχών της ευρωπαϊκής υπαίθρου.

Η Κοινοτική πρωτοβουλία *Leader I* εφαρμόστηκε το χρονικό διάστημα 1992-1995 στο σύνολο του ορεινού όγκου του νομού Τρικάλων με συνολικό προϋπολογισμό 8.606.765 ευρώ, έχοντας ως γενικούς στόχους την ενίσχυση του εναλλακτικού τουρισμού με τη δημιουργία του τετράπολου Μετέωρα-Ασπροπόταμος-Περτούλι-Πύλη, την αξιοποίηση της τοπικής γεωργικής και δασικής παραγωγής, την ενίσχυση και τον εκσυγχρονισμό των μικρών βιοτεχνιών και επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών και τη διατήρηση του περιβάλλοντος χώρου της ορεινής ζώνης και των αστικών πόλων.

Η Κοινοτική πρωτοβουλία *Leader II* εφαρμόστηκε το διάστημα 1994-2001 με συνολικό προϋπολογισμό 11.151.870 ευρώ σε ορεινές περιοχές του Νομού με έντονη δασοκάλυψη, αισθητικά τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλους, αναπτυγμένη δραστηριότητα των κατοίκων και σε πεδινές εκτάσεις με βασική ενασχόληση τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στόχοι του προγράμματος αυτού ήταν η ενίσχυση του αγροτικού τουρισμού, ο εκσυγχρονισμός μικρών βιοτεχνιών και επιχειρήσεων, η αξιοποίηση της τοπικής γεωργικής και δασικής παραγωγής και η διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, δημιουργήθηκε ο συνεταιρισμός γυναικών Περτουλίου και η υπαίθρια αγορά πώλησης τοπικών προϊόντων στην Ελάτη.

Το πρόγραμμα *Leader plus* εφαρμόστηκε από το 2000 ως το 2006 με συνολικό προϋπολογισμό 392.600.000 ευρώ σε σημαντικούς πόλους τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή των Περιοχών των Περιοχών των Περιοχών και σε άλλες περιοχές οικονομικής απομόνωσης και ερήμωσης, όπως η Πύλη, η Μεσοχώρα, η Νεράιδα, το Μαλακάσι και η Χάσια. Κύριοι στόχοι του προγράμματος ήταν η αναβάθμιση της ποιότητας της καθημερινής ζωής των κατοίκων, η οργάνωση και βελτίωση της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος, η ενίσχυση του πολιτιστικού αποθέματος και η βελτίωση της οργάνωσης παραγωγής και διανομής αγροδιατροφικών προϊόντων.

Το πρόγραμμα *PLAN* είχε ως στόχο την ένταξη των νέων, ηλικίας 18 έως 24 ετών, στην αγορά εργασίας, ιδιαίτερα εκείνων χωρίς βασικά προσόντα κατάρτισης. Στόχοι του προγράμματος *Youthstart* ήταν η επίσημη θεσμοθέτηση των νέων επαγγελμάτων στον τομέα των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και αναψυχής, όπως τα επαγγέλματα των οδηγών ποταμού, των συνοδών βουνού, των εμψυχωτών υπαίθριων δραστηριοτήτων και των εκπαιδευτών αεροπτερισμού, η δημιουργία επίσημου πλαισίου αναγνωρισμένου από την Πολιτεία για την πιστοποίηση αυτών των επαγγελματικών προσόντων, η ανάπτυξη αντίστοιχων εκπαιδευτικών εργαλείων, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η ενίσχυση της επιχειρηματικής δραστηριότητας των νέων και η ενημέρωση σε θέματα εναλλακτικού τουρισμού.

Τέλος, το πρόγραμμα *EQUAL* (2001-2005) που εφαρμόστηκε στο νομό Τρικάλων, εκτός του δήμου Τρικκαίων, είχε ως βασικότερο στόχο την πειραματική εφαρμογή τρόπων καταπολέμησης των διακρίσεων στον τομέα της απασχόλησης, ειδικά αναφορικά με τις γυναίκες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, τους απασχολούμενους με ελλιπή εκπαίδευση, τους παλιννοστούντες, τους μετανάστες, τους αποφυλακισμένους, τα απεξαρτημένα άτομα και τους Πομάκους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

5.1 ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μία από τις βασικότερες μορφές τουρισμού παγκοσμίως και για το λόγο αυτόν το προφίλ του προσκυνητή ή του τουρίστα που επισκέπτεται μνημεία θρησκευτικού περιεχομένου βρίσκεται στο επίκεντρο της ερευνητικής βιβλιογραφίας. Η θρησκεία ως έννοια συνδέεται με μία ευρεία ποικιλία θεμάτων στην έρευνα του τουρισμού, αν και συχνότερα αναφέρεται σε σχέση με την έννοια του προσκυνήματος και τις διασυνδέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ αυτού και του θρησκευτικού τουρισμού.

Ο De Sousa (1988) αναφέρει πως οι ταξιδιωτικές ενέργειες που περιγράφονται στην Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, είτε αναφορικά με τα ταξίδια του Ιησού προς τη γη του Ισραήλ είτε σε σχέση με τα ταξίδια του εβραϊκού λαού για να ανακαλύψουν το Θεό τους, πρέπει να προσεγγίζονται ως μία μορφή τουρισμού. Η Shackley (2002), επίσης, περιγράφει πως τα όρια της θρησκείας μπορούν να εντοπιστούν στα ταξίδια που πραγματοποιούνται στη φυλακή που στεγαζόταν ο Νέλσον Μαντέλα για σχεδόν 20 χρόνια στο νησί Ρόμπεν, και αναφέρει πως ο σκοπός του προσκυνήματος στο μέρος αυτό θεωρείται ως προσκύνημα σε ένα «ιερό μνημείο και σε έναν ιερό εν ζωή άνθρωπο».

Η θρησκεία στην έρευνα του τουρισμού σχετίζεται με τρεις βασικές διαστάσεις, την έρευνα που αφορά την προσφορά του τουρισμού, την έρευνα που αφορά την επακριβή συσχέτιση μεταξύ του τουρισμού και της θρησκείας και τη διερεύνηση του θεωρητικού πλαισίου της τουριστικής συμπεριφοράς. Η θρησκεία, αρχικά, έχει καταδειχθεί ως ένας σημαντικός παράγοντας που συνδέεται με την προσφορά του τουρισμού τόσο σε μακροοικονομικό όσο και σε μικροοικονομικό επίπεδο. Οι Israeli & Mehrez (2000) παρέχουν ένα τέτοιο παράδειγμα διασύνδεσης της θρησκείας με το μακροοικονομικό επίπεδο μιας περιοχής, αναφέροντας πως ο τουρισμός τυχερών παιχνιδιών που αναπτύσσεται έντονα στο Ισραήλ, όπως και το μέλλον του μαζικού

τουρισμού στην περιοχή, επηρεάζεται από το γεγονός πως δεν υπάρχει εμφανής διάκριση στη χώρα μεταξύ Κράτους και θρησκείας. Αναφορικά με τη σχέση του θρησκευτικού τουρισμού και άλλων μικροοικονομικών μεταβλητών, ο Brown (1996), στην εθνογραφική μελέτη του για την περιοχή του «Borscht Belt», παρέχει σημαντικές αποδείξεις για το πώς τα διάφορα θρησκευτικά πρότυπα επηρεάζουν την παροχή ξενοδοχειακών υπηρεσιών στην περιοχή, καθώς και όλες τις διαδικασίες παροχής τουριστικών υπηρεσιών, όπως είναι η ποικιλία των τροφών και τα μενού των εστιατορίων.

Ένας άλλος τομέας της έρευνας έχει συνδέσει τη θρησκεία με τη σχέση μεταξύ των τουριστών και των τοπικών κοινωνιών που αυτοί επισκέπτονται, ενώ ο Din (1989) καταδεικνύει πως η διαφορά στις θρησκείες των φιλοξενουμένων και των ανθρώπων που τους υποδέχονται μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται σε συγκεκριμένες μουσουλμανικές χώρες. Ο ίδιος συγγραφέας υποστηρίζει, στο ίδιο πλαίσιο, πως εξαιτίας ορισμένων θρησκευτικών πεποιθήσεων ο τουρισμός αποθαρρύνεται στις ίδιες χώρες, λόγω της επίδρασής του στις τοπικές κοινωνίες. Επίσης, οι Joseph & Kanoori (2001) υποστηρίζουν πως ο τουρισμός πολλές φορές αντιμετωπίζεται ως κίνδυνος για τις τοπικές κοινωνίες, λόγω των αντιληπτών επιρροών του στις τοπικές παραδόσεις και τις θρησκευτικές συνήθειες. Οι Uriely et al (2000), εξετάζοντας την επίδραση του τουρισμού στην περιοχή της Ναζαρέτ, υποστηρίζουν πως η στάση των ανθρώπων των τοπικών κοινωνιών απέναντι στον τουρισμό επηρεάζεται σημαντικά από τη θρησκεία τους, ενώ οι Brunet et al (2001) θεωρούν πως η πιθανή επίδραση του τουρισμού στην τοπική θρησκεία πρέπει να λογίζεται ως ένας καίριος παράγοντας για την ανάπτυξη του αειφόρου τουρισμού στο Μπουτάν.

Η Shackley (1999), στην έρευνά της για την ανάπτυξη του τουρισμού και την προστασία του περιβάλλοντος στο νότιο Σινά, υποστηρίζει πως το μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης ενδέχεται να υποστεί σημαντικές ζημιές εξαιτίας της παρουσίας των τουριστών και αναφέρει πως είναι ιδιαίτερα σύνηθες στην περιοχή να χρησιμοποιούνται εκκλησιαστικά αντικείμενα ή να προωθούνται θρησκευτικές εκδηλώσεις για την προσέλκυση των τουριστών. Στη μελέτη τους για την ανάπτυξη του τουρισμού στο Μπουτάν, οι Brunet et al (2001) αντιμετωπίζουν τις πολιτιστικές παραδόσεις, την τοπική θρησκεία και τις θρησκευτικές εκδηλώσεις και γιορτές ως

τους σημαντικότερους παράγοντες που μπορούν εν δυνάμει να προσελκύσουν νέους τουρίστες στην περιοχή.

Ακόμη, η θρησκεία αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία σε σχέση με τον τρόπο που τα τουριστικά αξιοθέατα παρουσιάζονται και ερμηνεύονται, δηλαδή πώς για παράδειγμα παρουσιάζονται σε μία τουριστική ιστοσελίδα ή πώς αντιμετωπίζονται γενικότερα από διάφορες προωθητικές τουριστικές ενέργειες. Ο Worden (2001), ο οποίος διερεύνησε τους τρόπους με τους οποίους παρουσιάζεται η πολιτιστική κληρονομιά στη Μαλαισία, υποστηρίζει πως η παρουσίαση και ερμηνεία της θρησκευτικής ιστορίας της περιοχής χειραγωγείται με τέτοιο τρόπο ώστε να πλαισιώνει την τρέχουσα προσέγγιση της χώρας απέναντι στο Ισλάμ.

Άλλες έρευνες εμπλέκουν τη σχέση μεταξύ θρησκείας και τουρισμού σε περισσότερο θεωρητικό επίπεδο, θεωρώντας το θρησκευτικό τουρισμό ως ένα κοινωνικό φαινόμενο, ενώ μερικές από αυτές επικεντρώνονται στις διαφορές ανάμεσα στους προσκυνηματικούς ταξιδιώτες και στους τουρίστες. Ο Knight (1996) πλαισιώνει την έννοια της θρησκείας αναφορικά με τον αγροτικό τουρισμό στην Ιαπωνία και θεωρεί πως η θρησκεία είναι μια σημαντική προσδιοριστική μεταβλητή στη διαμόρφωση των αντιλήψεων των τοπικών κοινωνιών σε σχέση με τον τουρισμό και τους τουρίστες. Ο Srisang (1985), επίσης, επισημαίνει πως ο τουρισμός θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία μορφή θρησκευτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς των ατόμων, ακόμα και όταν οι τουρίστες δεν ταξιδεύουν για να συναντήσουν το Θεό τους αλλά ταξιδεύουν για να διερευνήσουν μία συγκεκριμένη «αλήθεια». Στο ίδιο πλαίσιο, ο Cohen (1992) διερευνά τη διασύνδεση του τουρισμού και της θρησκείας με επίκεντρο τη φύση και τη δομική και θεσμική ανάλυση αυτών των δύο φαινομένων.

Ακόμη, ένας άλλος κλάδος της έρευνας σχετίζεται με τη διερεύνηση της θρησκείας των ατόμων ως παράγοντας που επεξηγεί τη συμπεριφορά τους ως τουρίστες, είτε ενεργεί ως κινητήρια δύναμη είτε ως περιοριστικός παράγοντας αναφορικά με τα στοιχεία εκείνα που σχετίζονται με τα διάφορα τουριστικά πρότυπα κατά τη διάρκεια των ταξιδιών. Οι Fleischer & Pizam (2002) διερευνούν τους περιορισμούς που επηρεάζουν τη συμμετοχή των ηλικιωμένων σε τουριστικές δραστηριότητες, αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο που το θρησκευτικό συναίσθημα λειτουργεί ως περιορισμός στις αποφάσεις σχετικά με τις διακοπές και αναφέροντας

πως πολλοί ηλικιωμένοι εβραϊκής καταγωγής δεν ταξιδεύουν τις Κυριακές ή κατά τη διάρκεια άλλων εβραϊκών γιορτών.

Επίσης, έχει αποδειχθεί πολλάκις πως η θρησκεία είναι σημαντικός κινητήριος παράγοντας για την επίσκεψη σε ορισμένες περιοχές θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Οι Jackson & Hudman (1995), διερευνώντας τα πρότυπα των επισκεπτών στους καθεδρικούς ναούς του Ηνωμένου Βασιλείου, κατέδειξαν πως η θρησκεία μπορεί να μην είναι ο κυριότερος προσδιοριστικός παράγοντας του ταξιδιού εν γένει αλλά είναι σημαντικός παράγοντας για τον προσδιορισμό του αριθμού των επισκέψεων στους καθεδρικούς ναούς κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Ακόμη, ο Mansfeld (1995), στην ερευνά του αναφορικά με την εβραϊκή κοινότητα του βορειοδυτικού Λονδίνου, κατέδειξε πως η θρησκεία ενός τουρίστα σχετίζεται άμεσα με μία συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων που λειτουργεί ως κοινωνική αναφορά και στην οποία αυτός ανήκει, επηρεάζοντας την τουριστική του συμπεριφορά.

Η Fleischer (2000) στη μελέτη της σχετικά με τα προσκυνήματα στους Αγίους Τόπους, υποστηρίζει πως αυτοί οι τουρίστες που θεωρούν τους εαυτούς τους ως προσκυνητές έχουν διαφορετικά προσωπικά χαρακτηριστικά και τουριστικά πρότυπα σε σχέση με άλλους τουρίστες που επισκέπτονται το Ισραήλ. Στην ίδια μελέτη, η συγγραφέας προτείνει και περαιτέρω διαφορές μεταξύ καθολικών και προτεσταντών, καθώς οι πρώτοι αντιμετωπίζουν την επίσκεψή τους ως ιερή ενώ οι δεύτεροι ως κοσμική. Επιπροσθέτως, οι Mattila et al (2001) βρίσκουν σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στον τρόπο που συμπεριφέρονται οι φοιτητές κατά τη διάρκεια των διακοπών τους και στη θρησκεία τους, καθώς ανάμεσα σε αυτούς που θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως μέρος μιας συγκεκριμένης θρησκείας η χρήση ναρκωτικών και το περιστασιακό σεξ βρέθηκε πως είχε πολύ μικρότερη συχνότητα σε σχέση με τους υπόλοιπους.

Τέλος, αν και η θρησκεία συσχετίζεται σημαντικά με την τουριστική συμπεριφορά, λίγες είναι αυτές οι μελέτες που επικεντρώνονται στην ισχύ του θρησκευτικού συναισθήματος, όπως και αυτές που εξετάζουν τη συμπεριφορά των θρησκευτικών τουριστών πριν και μετά το ταξίδι τους. Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί στα πλαίσια και της παρούσας έρευνας πως είναι σπάνιο να γίνονται συγκρίσεις μεταξύ ομάδων διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων.

5.2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ

Οι Richards & Fernades (2007) διερεύνησαν τα χαρακτηριστικά του θρησκευτικού τουρίστα στη νότια Πορτογαλία, μελετώντας 1.000 τουρίστες στην ευρύτερη περιοχή και κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος Ιουλίου-Σεπτεμβρίου 2003. Αναφορικά με τον τόπο προέλευσης, οι ερευνητές αναφέρουν πως το 20% των τουριστών προερχόταν από την τοπική περιοχή και σε ακτίνα 50 χιλιομέτρων από αυτή, το 24% από την ευρύτερη περιοχή της νότιας Πορτογαλίας, το 20% από άλλα μέρη της χώρας και το υπόλοιπο 36% από το εξωτερικό, με κυριότερες χώρες προέλευσης τη Γαλλία, την Ισπανία και την Ιταλία, όπου το θρήσκευμα που επικρατεί είναι ο καθολικισμός. Ακόμη, οι συγγραφείς επισημαίνουν πως το ποσοστό των τουριστών που επισκέφτηκαν μνημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος ήταν μεγαλύτερο από το αντίστοιχο αυτών που επισκέφτηκαν αποκλειστικά μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών (55%) είχαν ηλικία άνω των 40 ετών και χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, οι θρησκευτικοί τουρίστες άνω των 40 ετών και προερχόμενοι από την τοπική περιοχή είχαν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια ή τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αν και οι γυναίκες παρουσίαζαν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο σε σχέση με τους άνδρες.

Επίσης, οι συγγραφείς αναφέρουν πως το 66% του δείγματος θεωρούσε τον εαυτό του πολύ ή αρκετά θρησκευόμενο και μόνο το 13% καθόλου, ενώ στο σύνολο του δείγματος ο θρησκευτικός τουρισμός αποδείχθηκε ως η τρίτη πιο δημοφιλής κατηγορία, μετά το μαζικό και τον πολιτιστικό τουρισμό. Επίσης, το κίνητρο για την επίσκεψη σε μνημεία θρησκευτικού περιεχομένου καταγράφηκε ως το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό ανάμεσα στα κίνητρα του τουρισμού στην περιοχή, ακολουθούμενο από τα πολιτιστικά κίνητρα, ενώ η πλειοψηφία του δείγματος ανέφερε πως σημαντικά συμπληρωματικά κίνητρα για την επίσκεψή του σε θρησκευτικά μνημεία ήταν η εμπειρία της πνευματικότητας των μνημείων και η εμπειρία της θρησκευτικής ατμόσφαιρας. Αναφορικά με την εμπειρία των τουριστών μετά την επίσκεψή τους στα μνημεία, η πλειοψηφία αυτών ανέφερε πως η εμπειρία αυτή ήταν «ενδιαφέρουσα», ενώ λίγοι ήταν αυτοί οι οποίοι ένιωσαν πως μεταμορφώθηκαν από αυτήν, διαπίστωση που οφείλεται στην αδύναμη σχέση μεταξύ

της πνευματικής αλλαγής και του θρησκευτικού τουρισμού, σύμφωνα με τους συγγραφείς.

Οι Richards & Fernades, επίσης, επισημαίνουν την ισχυρή σχέση μεταξύ των θρησκευτικών και των πολιτιστικών τουριστών, καθώς αναδεικνύουν τα ίδια κίνητρα για τις ίδιες κατηγορίες, τα οποία όμως λαμβάνουν διαφορετικά ποσοστά προτίμησης. Μία άλλη διαφορά ανάμεσα στις δύο τουριστικές ομάδες ήταν ο τόπος προέλευσης, καθώς οι θρησκευτικοί ταξιδιώτες προέρχονταν ως επί το πλείστον από το εσωτερικό, ενώ οι τουρίστες με πολιτιστικά κυρίως κίνητρα από χώρες του εξωτερικού, ενώ η πλειοψηφία (55%) της πρώτης κατηγορίας ήταν γυναικείου φύλου και χαμηλότερης εκπαίδευσης (μόνο το 15% ανήκε σε υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης), σε σχέση με τη δεύτερη κατηγορία, όπου το 70% είχε λάβει ανώτερη μόρφωση.

Ένα ακόμη σημαντικό εύρημα της έρευνας ήταν πως οι πολιτιστικοί τουρίστες είναι περισσότερο πιθανό να αντιμετωπίζουν την επίσκεψή τους σε κάποιο μνημείο θρησκευτικού ενδιαφέροντος ως πολιτιστική επίσκεψη, αν και μόνο το ήμισυ των θρησκευτικών τουριστών ανέφερε πως η επίσκεψή του σε αυτά τα μνημεία αποτελεί ένα είδος προσκυνήματος, αποκαλύπτοντας έτσι το ευρύ πλαίσιο των κινήτρων του θρησκευτικού τουρισμού. Ακόμη, οι συγγραφείς αναφέρουν πως το μέγεθος των ομάδων των θρησκευτικών τουριστών ήταν κατά πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο άλλων ειδών τουριστών και περισσότερο πιθανό να περικλείει και παιδιά, καθώς υπάρχει η τάση για ομαδικά ταξίδια σε θρησκευτικούς προορισμούς, αν και η πλειοψηφία των θρησκευτικών τουριστών στα αντίστοιχα μνημεία ανέφερε πως έφτασε εκεί αυτόνομα και χωρίς να έχει κάνει προηγούμενη κράτηση (76%).

Αναφορικά με τη διαμονή, αυτή βρέθηκε να έχει υψηλή συσχέτιση με τον τόπο προέλευσης, καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των ξένων τουριστών διέμενε σε ξενοδοχεία, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των εσωτερικών επισκεπτών διέμενε σε σπίτια φίλων ή συγγενών ή ακόμα και σε ιδιωτικές εξοχικές κατοικίες. Σε όρους δαπανών, η μέση ημερήσια δαπάνη ανά τουριστική ομάδα ήταν 500 ευρώ, ενώ υψηλότερα επίπεδα κατά κεφαλήν δαπάνης αντιστοιχούσαν στους τουρίστες από το εξωτερικό και στους επισκέπτες από περισσότερο απομακρυσμένες περιοχές της Πορτογαλίας. Η κατά κεφαλήν δαπάνη, ωστόσο, διέφερε σημαντικά και ανάμεσα στις διάφορες υποομάδες των τουριστών στην περιοχή, καθώς τις υψηλότερες δαπάνες κατέγραψαν οι πολιτιστικοί τουρίστες από το σύνολο του δείγματος, με χαμηλά

αντίστοιχα ποσοστά για τους θρησκευτικούς τουρίστες, οι οποίοι βέβαια προέρχονταν και από κοντινότερες περιοχές. Οι συγγραφείς σημειώνουν πως το τελευταίο εύρημα οδηγεί στη διαπίστωση πως η οικονομική επίδραση του θρησκευτικού τουρισμού μπορεί να ενισχυθεί θετικά αν προσελκύονται τουρίστες με πολιτιστικά κίνητρα στα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος.

Τέλος, αναφορικά με τις πηγές πληροφόρησης, το σύνολο του δείγματος ανέφερε πως άντλησε πληροφορίες από την οικογένεια και τους φίλους κυρίως, αλλά και από τουριστικούς οδηγούς, ενώ η τρίτη κατά σειρά πηγή πληροφόρησης ήταν το διαδίκτυο, ειδικά για τους τουρίστες νεαρής ηλικίας και υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Συγκεκριμένα, οι θρησκευτικοί τουρίστες δήλωσαν πως χρησιμοποιούν ως πηγή την προηγούμενη γνώση τους από προηγούμενες επισκέψεις στην περιοχή και ελάχιστα τις ηλεκτρονικές ή άλλες πηγές πληροφόρησης.

Ο Medacovic (2007) σε μία διερεύνηση του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή Fruska Gora της Σερβίας, η οποία παρουσιάζει μεγάλο θρησκευτικό ενδιαφέρον λόγω της πληθώρας ορθόδοξων μοναστηριών, εξέτασε το προφίλ 178 θρησκευτικών τουριστών για μία χρονική περίοδο ενός μήνα και συγκεκριμένα από το Μάιο μέχρι τον Ιούνιο του 2010. Από το σύνολο του δείγματος, το 85% περίπου ήταν γυναικείου φύλου, με μέση ηλικία 50,8 χρόνια και σχετικά χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, καθώς το 53,4% είχε αποκτήσει μέση εκπαίδευση και μόνο το 19,1% είχε λάβει τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μεγάλο ήταν το ποσοστό των συνταξιούχων (40%), γεγονός που συνάδει με τη σχετικά μεγάλη μέση ηλικία του δείγματος, ενώ συντριπτικό βρέθηκε και το ποσοστό των Ορθόδοξων (95,5%).

Η πλειοψηφία των θρησκευτικών τουριστών στην περιοχή ανέφερε πως ήταν βαθιά θρησκευόμενη, ενώ τα βασικά κίνητρα, κατά σειρά προτεραιότητας, της επίσκεψής τους στην περιοχή, ήταν η πνευματική εμπειρία του χώρου, η θεραπεία, η πολιτιστική διάσταση των θρησκευτικών μνημείων, το προσκύνημα και η συμμετοχή σε θρησκευτικά γεγονότα και εκδηλώσεις. Σύμφωνα με τα ευρήματα, ο συγγραφέας αναφέρει πως οι βασικότερες δυνάμεις της περιοχής που αναδείκνυαν τη σημαντικότητα του θρησκευτικού τουρισμού ήταν η σύνδεση με τα συναισθήματα του Ορθόδοξου Χριστιανισμού, οι πνευματικές αξίες των μοναστηριών και η πολιτιστική διάσταση του χώρου, ενώ αναφέρεται πως από την άσκηση αυτού του είδους τουρισμού στην περιοχή προκύπτουν και σημαντικές ωφέλειες, όπως η

κοινωνικοποίηση των τουριστών, η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων με τους μοναχούς, η συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες της περιοχής και η απόκτηση γνώσεων σχετικά με τα μνημεία και τη θρησκευτική και πολιτιστική κληρονομιά του τόπου.

Τέλος, αναφορικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι επισκέπτες στην περιοχή, τα οποία επιδρούν αρνητικά στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού, τα κυριότερα εξ αυτών ήταν η έλλειψη καταλυμάτων, το κακό οδικό δίκτυο, ο περιορισμένος αριθμός συμπληρωματικών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων και η γενικότερη προβληματική διαχείριση της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς των μνημείων.

Σε μία άλλη μελέτη, ο Rojo (2007) διερεύνησε το προφίλ των θρησκευτικών τουριστών που επισκέφτηκαν την περιοχή Santiago de Compostela στην Ισπανία, όπου βρίσκεται ο αντίστοιχος Καθεδρικός Ναός με μεγάλο θρησκευτικό ενδιαφέρον, εξετάζοντας 489 επισκέπτες. Από το σύνολο του εξεταζόμενου δείγματος, το 93% ανήκε στην ηλικιακή κατηγορία των 25-40 ετών, ενώ η κατανομή των δύο φύλων ήταν σχεδόν ισόποση. Αναφορικά με τον τόπο προέλευσης των τουριστών, το 10,2% προερχόταν από τοπικές περιοχές της Γαλικίας, το 68,7% από την υπόλοιπη Ισπανία και το 21,1% από το εξωτερικό και κυρίως τη Γερμανία και τη Γαλλία, ιεράρχηση που καταδεικνύει τη σημασία του εσωτερικού τουρισμού στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού, ενώ αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των τουριστών, αυτό κατανεμόταν σε σχεδόν ισόποσα ποσοστά ανάμεσα στην πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Ακόμη, πρόεκυψε ότι η πλειοψηφία των τουριστών επισκέφτηκε την περιοχή με την οικογένεια (52,6%) και τους φίλους (31,7%), ενώ υπάρχει και ένα ποσοστό της τάξης του 10,4%, το οποίο έφτασε στην περιοχή με τα πόδια ως μορφή προσκυνήματος. Το 43,6% των επισκεπτών ανήκε σε ομάδες των τριών ή τεσσάρων ατόμων, ενώ το 68,5% του δείγματος έμενε στην περιοχή έως 3 ημέρες και μόνο το 10,0% διέμενε για περισσότερες από 6 ημέρες, μιας και η περιοχή του Santiago de Compostela είναι μικρής έκτασης και δεν προσφέρει πληθώρα άλλων δραστηριοτήτων ούτε ενδείκνυται για μαζικό τουρισμό. Αναφορικά με τη διαμονή, το 55% περίπου διέμενε σε ξενοδοχεία κυρίως λίγων αστέρων, ενώ δεν ήταν αμελητέος ο αριθμός των επισκεπτών που διέμενε σε σπίτια φίλων, ειδικά εκείνοι που προέρχονταν από το εσωτερικό.

Επίσης, το 25,8% των επισκεπτών είχε φτάσει στην περιοχή με τα πόδια ως προσκυνητές από τις γύρω περιοχές, ενώ οι υπόλοιποι μέσω του οδικού δικτύου (39,5%) ή μέσω αεροπλάνου (34,8%), με κυριότερο κίνητρο την επίσκεψη στον Καθεδρικό Ναό (61,6%), ο οποίος αποτελεί σημαντικό μνημείο του καθολικισμού. Από τα συμπληρωματικά κίνητρα επίσκεψης στην περιοχή, τα σημαντικότερα ήταν η γνωριμία με την ισπανική κουλτούρα, ειδικά για τους τουρίστες του εξωτερικού, η εμπειρία των παραδόσεων της πόλης και η επίσκεψη σε άλλα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς. Η πολιτιστική σημασία της περιοχής καταδεικνύεται και από το θρησκευτικό προφίλ των τουριστών, καθώς το 50,3% εξ αυτών ανέφεραν πως είναι θρησκευόμενοι, ενώ οι υπόλοιποι ήταν ουδέτεροι απέναντι στον καθολικισμό. Ο συγγραφέας σημειώνει, ακόμα, πως οι σημαντικότερες συμπληρωματικές δραστηριότητες των επισκεπτών αφορούν πολιτιστικές δραστηριότητες (67,0%), όπως επισκέψεις σε μουσεία, συμμετοχή σε θρησκευτικές εκδηλώσεις στην περιοχή (30,0%) και συμμετοχή σε θρησκευτικές δραστηριότητες μέσα στο Ναό.

Επιπροσθέτως, ο Rojo αναφέρει πως δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις κατηγορίες των επισκεπτών με βαθιά ή όχι θρησκευτική πίστη, καθώς υπάρχει μεγάλος αριθμός τουριστών που επισκέπτεται έναν ιερό χώρο υποκινούμενος από άλλα κίνητρα, όπως είναι η πολιτιστική κληρονομιά του τόπου, η ιστορία και η αρχιτεκτονική του. Τέλος, άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως ο αριθμός των ατόμων που φτάνουν ως προσκυνητές σε ένα μνημείο θρησκευτικού ενδιαφέροντος αυξάνεται, χωρίς παράλληλη αύξηση του αντίστοιχου αριθμού των βαθιά θρησκευόμενων ατόμων, γεγονός που επιβεβαιώνει το προαναφερθέν συμπέρασμα, αν και αποδεικνύεται από τη συγκεκριμένη έρευνα πως οι επισκέπτες με περιορισμένες σπουδές είναι περισσότερο πιθανό να έχουν ισχυρότερες θρησκευτικές πεποιθήσεις.

Οι Aslan & Andriotis (2009) διερεύνησαν τα χαρακτηριστικά του θρησκευτικού τουρισμού στο νησί της Τήνου, το οποίο αποτελεί σημαντικό θρησκευτικό προορισμό ανά τον κόσμο, εξετάζοντας 97 επισκέπτες κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2007 στο νησί και κατανέμοντας τους τουρίστες σε τρεις κατηγορίες, στους πολιτιστικούς, στους θρησκευτικούς και σε εκείνους που φτάνουν στο νησί για αναψυχή.

Από το σύνολο του δείγματος, η κατηγορία των θρησκευτικών τουριστών αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο ποσοστό (44,3%) και περιλαμβάνει τους τουρίστες που επισκέπτονται την Τήνο για προσκύνημα ή για την εκπλήρωση ενός τάματος, επισκεπτόμενοι κυρίως τον Ιερό Ναό του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και άλλα ιερά προσκυνήματα. Οι τουρίστες αυτοί συμμετέχουν σε διάφορες άλλες εκδηλώσεις θρησκευτικού περιεχομένου, συνδυάζουν το προσκύνημα με την περιήγηση σε θρησκευτικά μνημεία, τα οποία είναι διάσημα για την αρχιτεκτονική τους, την ιστορία τους και την πολιτιστική τους κληρονομιά και συμμετέχουν σε σημαντικές εκδηλώσεις της Ορθοδοξίας και σε άλλα πολιτιστικά γεγονότα, όπως είναι το πανηγύρι στις 15 Αυγούστου.

Στην κατηγορία των θρησκευτικών τουριστών στο νησί αποκαλύπτεται ισχυρή γυναικεία υπεροχή (74,4%), καθώς για την Ορθοδοξία είναι περισσότερο συχνό το φαινόμενο της διασύνδεσης της οικογένειας με τον πνευματικό κόσμο της θρησκείας εκ μέρους του γυναικείου φύλου (Dubisch, 1995). Αναφορικά με την ηλικία των τουριστών αυτής της κατηγορίας, το 56% ήταν πάνω από 51 ετών και το 50% ήταν έγγαμοι με παιδιά. Επίσης, το 51,2% του δείγματος είχε λάβει δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ η πλειοψηφία των επισκεπτών ήταν μισθωτοί (41,9%) ή συνταξιούχοι (16,3%). Αναφορικά με την πληροφόρηση των επισκεπτών πριν επισκεφθούν το νησί, αυτή έγινε κυρίως μέσω φίλων και συγγενών (48,8%) αλλά και από χριστιανικές κοινότητες ή εκκλησιαστικές οργανώσεις (34,9%). Τέλος, το 58% του δείγματος διέμεινε στο νησί για μία ή δύο ημέρες και το 35% για τρεις έως πέντε ημέρες.

Συμπερασματικά, οι θρησκευτικοί τουρίστες που επισκέπτονται την Τήνο είναι κυρίως προσκυνητές, οι οποίοι φτάνουν στο νησί για να επικαλεστούν τη βοήθεια της Παναγίας, για να εκπληρώσουν ένα τάμα, για να αυξήσουν τις πιθανότητες για τη σωτηρία τους και για να εκπληρώσουν θρησκευτικές και πνευματικές ανάγκες τους. Ωστόσο, επισημαίνεται από τους συγγραφείς πως η Τήνος δεν προσελκύει αποκλειστικά τουρίστες με ισχυρό θρησκευτικό κίνητρο ή προσκυνητές αλλά και τουρίστες με θρησκευτικά κίνητρα που αφορούν τη θρησκευτική κουλτούρα, την επίσκεψη σε ιερούς χώρους και άλλα αξιοθέατα, την ψυχαγωγία και τη συμμετοχή σε διάφορες εκδηλώσεις ή γιορτές. Επιπλέον, η κατηγορία αυτών των τουριστών φαίνεται πως επιθυμεί να επισκεφτεί και άλλους ταξιδιωτικούς προορισμούς θρησκευτικού ενδιαφέροντος (88,4%), είτε ως προσκυνητές είτε ως τουρίστες που

αναζητούν την αυθεντική εμπειρία μέσω του θρησκευτικού πολιτισμού, ενώ η συντριπτική τους πλειοψηφία (97,6%) αναφέρει πως θα επιθυμούσε να επαναλάβει το ταξίδι του στην Τήνο.

Οι Poria et al (2003) διερεύνησαν τα πρότυπα των θρησκευτικών τουριστών στο Τείχος των Δακρύων στο Ισραήλ, καταδεικνύοντας βασικές διαφορές ανάμεσα στους Εβραίους και τους Χριστιανούς τουρίστες. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα απέδειξαν πως οι Εβραίοι επισκέπτες είχαν ως κίνητρο για την επίσκεψή τους στον ιερό χώρο την επιθυμία τους για μία συναισθηματική εμπειρία, αντιλαμβανόμενοι την επίσκεψή τους αυτή ως μία «εμπειρία της πολιτιστικής κληρονομιάς» και με έντονη την επιθυμία τους να επισκεφτούν και πάλι το μνημείο αυτό στο μέλλον. Αντιθέτως, οι Χριστιανοί επισκέπτες αποδείχτηκε πως θεωρούν τον εαυτό τους περισσότερο προσκυνητές.

Επίσης, οι συγγραφείς κατέδειξαν πως η ίδια διαφοροποίηση ισχύει και ανάμεσα στους επισκέπτες με ισχυρό θρησκευτικό αίσθημα, καθώς σαφείς διαφορές καταδείχτηκαν ανάμεσα σε αυτούς με υψηλή και χαμηλή δύναμη θρησκευτική πίστη. Συγκεκριμένα, οι επισκέπτες με ισχυρό θρησκευτικό αίσθημα καταδείχτηκε πως αντιλαμβάνονται την περιοχή ως περισσότερο συνδεδεμένη με την προσωπική τους πολιτιστική κληρονομιά, πως ήταν περισσότερο συναισθηματικά επηρεασμένοι από αυτήν την εμπειρία, ενώ παράλληλα εξέφρασαν έντονη επιθυμία να επισκεφτούν ξανά την περιοχή μελλοντικά. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι συγγραφείς υποστηρίζουν πως τα τουριστικά πρότυπα επίσκεψης σε ιερούς χώρους επηρεάζονται σημαντικά από τη δύναμη της θρησκευτικής πίστης και για το λόγο αυτό πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη κατά τη μελέτη των προτύπων των θρησκευτικών τουριστών στα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος.

Ακόμη, οι Poria et al εντόπισαν σημαντικές διαφοροποιήσεις αναφορικά με την ισχύ των συγκεκριμένων θρησκευτικών πεποιθήσεων των επισκεπτών, αναφέροντας πως ακόμα και οι Χριστιανοί επισκέπτες με υψηλότερο βαθμό ισχύς των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων ήταν κατά πολύ διαφορετικοί στην αντιμετώπιση του ιερού μνημείου από τους Εβραίους επισκέπτες με περιορισμένο θρησκευτικό αίσθημα, οι οποίοι θεωρούσαν το μνημείο ως περισσότερο συνδεδεμένο με την πολιτιστική τους κληρονομιά από ό,τι οι Χριστιανοί. Βέβαια, ως ένα βαθμό τα αποτελέσματα αυτά

ήταν αναμενόμενα, όπως σημειώνουν οι συγγραφείς, καθώς το Τείχος των Δακρύων θεωρείται ως το ιερότερο μνημείο για την εβραϊκή κοινότητα.

Σε γενικούς όρους, οι ερευνητές υποστηρίζουν πως το είδος του θρησκευματος και η αντίστοιχη ισχύς του συνδέονται άμεσα με το νόημα που αποδίδεται στο ιερό μνημείο από τους εκάστοτε επισκέπτες και σχετίζονται, επίσης, και με τα κίνητρα επίσκεψης, αν και η επιθυμία της επίσκεψης δε συνδέεται απαραίτητα με τους προαναφερθέντες παράγοντες. Έτσι, συνολικά καταδείχθηκε πως αυτοί είναι απλά κάποιες από τις μεταβλητές που μπορούν να επεξηγήσουν το νόημα που αποδίδεται στο ιερό μνημείο, το οποίο επηρεάζεται περισσότερο από το κοινωνικό πλαίσιο από το οποίο προέρχονται οι θρησκευτικοί τουρίστες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας που αφορά το θρησκευτικό τουρισμό στη Δυτική Θεσσαλία επιλέχτηκε να γίνει πρωτογενής έρευνα μέσω ερωτηματολογίων. Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η διερεύνηση του ζητήματος του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία, μέσω της εφαρμογής και στατιστικής επεξεργασίας ερωτηματολογίου που δόθηκε και συμπληρώθηκε από επισκέπτες της περιοχής.

Ειδικότερα, οι στόχοι της έρευνας ήταν οι ακόλουθοι:

- Να διερευνηθούν οι λόγοι για τους οποίους η Δυτική Θεσσαλία επιλέγεται ως τουριστικός προορισμός.
- Να διαπιστωθούν τα κίνητρα της επίσκεψης των τουριστών στην περιοχή.
- Να σκιαγραφηθεί ο βαθμός ικανοποίησης των επισκεπτών από τις τουριστικές παροχές της περιοχής αλλά και ο βαθμός ικανοποίησης των προσδοκιών τους αναφορικά με τα θρησκευτικά τους κίνητρα.
- Να διερευνηθούν οι απόψεις των επισκεπτών σχετικά με το θρησκευτικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η περιοχή από τουριστικής άποψης.
- Να ελεγχθεί σε ποιο βαθμό θεωρούν οι τουρίστες ότι υπάρχουν προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής με έμφαση στο θρησκευτικό τουρισμό.

- Να παρουσιάσει το προφίλ των επισκεπτών της περιοχής της Δυτικής Θεσσαλίας μέσα από τα δημογραφικά και κοινωνικά τους χαρακτηριστικά .

6.2 ΥΛΙΚΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στην έρευνα που αναλύεται παρακάτω, η συλλογή των δεδομένων διεξήχθη με την συμπλήρωση ειδικά διαμορφωμένου ερωτηματολογίου. Η έρευνα ήταν ποσοτική, μέσω δειγματοληψίας και χρήσης ερωτηματολογίου κλειστού τύπου. Οι κλειστές ερωτήσεις δίνουν το πλεονέκτημα μονολεκτικών απαντήσεων, για την αποφυγή αποπροσανατολισμού των ερωτηθέντων. Η επιλογή της μελέτης μέσω ερωτηματολογίου έγινε με γνώμονα τα βασικά πλεονεκτήματα της χρήσης ερωτηματολογίων, καθώς η παρούσα μέθοδος χρησιμοποιείται ευρέως, έχει χαμηλό κόστος και τα αποτελέσματά της είναι γρήγορα. Η σύνταξη του ερωτηματολογίου ήταν απλή και σαφής ώστε να μπορέσει να συμπληρωθεί από όλους ανεξαρτήτως μορφωτικού επιπέδου.

Συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο αποτελείτο από 2 ενότητες. Η πρώτη ενότητα περιελάμβανε 26 ερωτήσεις που συνέθεταν τη σκιαγράφιση των απόψεων των ερωτηθέντων αναφορικά με το θρησκευτικό τουρισμό στη Δυτική Θεσσαλία μέσα από προσωπικές εμπειρίες. Σκοπός της ενότητας αυτής ήταν η διερεύνηση των λόγων επίσκεψης των ταξιδιωτών στην περιοχή, η εξέταση των κινήτρων τους και της αντίληψής τους σχετικά με την ταξιδιωτική τους εμπειρία, η μελέτη του βαθμού ικανοποίησης, καθώς και η διερεύνηση των βασικών χαρακτηριστικών του ταξιδιού, όπως είναι οι συμπληρωματικές δραστηριότητες, οι διανυκτερεύσεις, ο τόπος διαμονής και άλλες μεταβλητές. Η δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου

αποτελούνταν από 5 ερωτήσεις δημογραφικών χαρακτηριστικών, οι οποίες αφορούσαν την ηλικία, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, τον τόπο προέλευσης και το οικονομικό προφίλ των ταξιδιωτών.

6.4 ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Το ερωτηματολόγιο διαμοιράστηκε με τη φυσική παρουσία του ερευνητή σε τουρίστες στην περιφερειακή ενότητα της Δυτικής Θεσσαλίας και η μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν αυτή της απλής τυχαίας δειγματοληψίας. Το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από όλους τους συμμετέχοντες χωρίς απώλειες και το συνολικό δείγμα ανήλθε στα 263 άτομα. Το πλήρες κείμενο του ερωτηματολογίου παρουσιάζεται στο παράρτημα.

6.5 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Οι απαντήσεις του δείγματος εξήχθησαν και καταχωρήθηκαν στο στατιστικό πακέτο SPSS 17.0 Multilanguage. Το σύνολο των δεδομένων και των μεταβλητών που δημιουργήθηκαν ήταν κατηγορικές, με το 80% αυτών να είναι ονομαστικές και το υπόλοιπο 20% ιεραρχικές. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται σε ραβδογράμματα με τη μορφή ποσοστών καθώς και σε πίνακες .

Παράλληλα, η έρευνα περιέχει και έλεγχο υποθέσεων με τη χρήση της στατιστικής χ^2 , για τη διερεύνηση της ύπαρξης ή όχι στατιστικά σημαντικών διαφορών στις απαντήσεις που ελήφθησαν από διαφορετικές κατηγορίες τουριστών με βάση τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά. Το επιλεγόμενο επίπεδο σημαντικότητας για τη

διενέργεια του ελέγχου είναι το $\alpha=5\%$. Επιπλέον επιλέγεται η διαδικασία της λογιστικής παλινδρόμησης ώστε να διαπιστωθεί ο βαθμός της επιρροής που ασκούν μια σειρά μεταβλητές στην πιθανότητα του να ξαναεπισκεφθούν οι ερωτηθέντες την περιοχή, καθώς και την περίπτωση αυτό να έχει συμβεί ήδη.

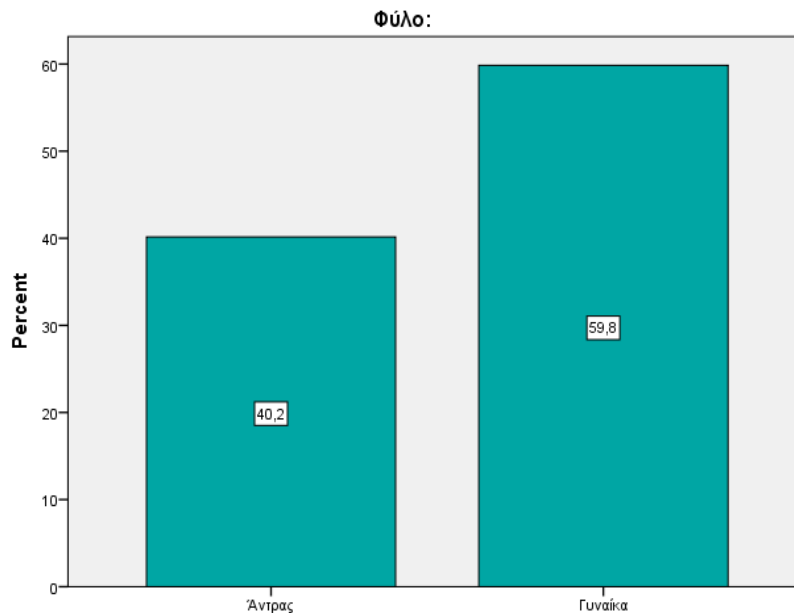
Κατά συνέπεια οι εξαρτημένες μεταβλητές των λογιστικών παλινδρομήσεων μας θα είναι οι μεταβλητές που προσδιορίζονται από τις ερωτήσεις, «Έχετε ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία;» και «Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;», ενώ σαν ανεξάρτητες τίθενται οι μεταβλητές που προσδιορίζονται από τις ερωτήσεις «Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;», «Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;», «Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;», και οι ερωτήσεις των δημογραφικών χαρακτηριστικών που προσδιορίζουν το ατομικό εισόδημα και τον τόπο προέλευσης των επισκεπτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

7.1 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το 59,8% του δείγματος αποτελείται από γυναίκες και το υπόλοιπο 40,2% από άνδρες.

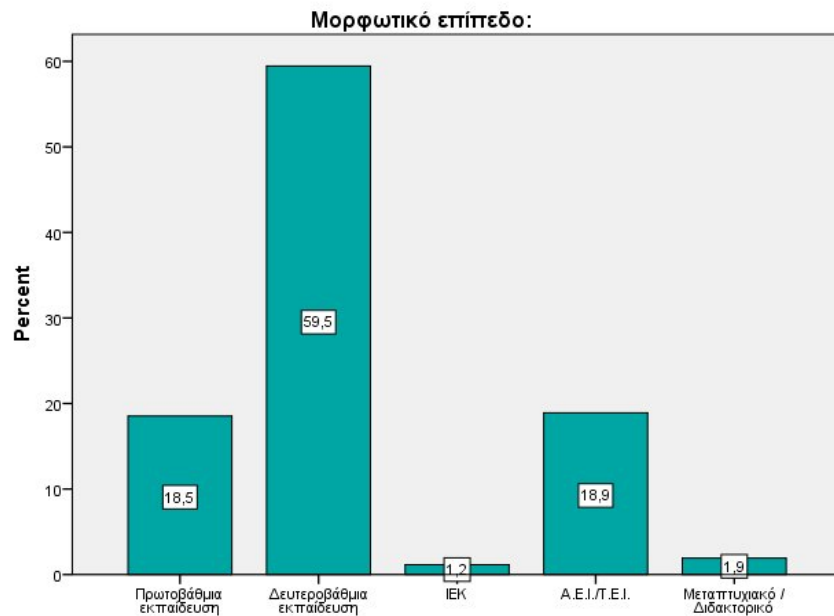

Γράφημα 1 Φύλο ερωτηθέντων

Επιπλέον, παρατηρείται, ότι ο μέσος όρος ηλικίας των επισκεπτών της περιοχής ήταν τα $50,70 \pm 15,14$ έτη, με τον νεότερο ερωτηθέντα να είναι 26 ετών και το γηραιότερο να είναι 77 ετών.

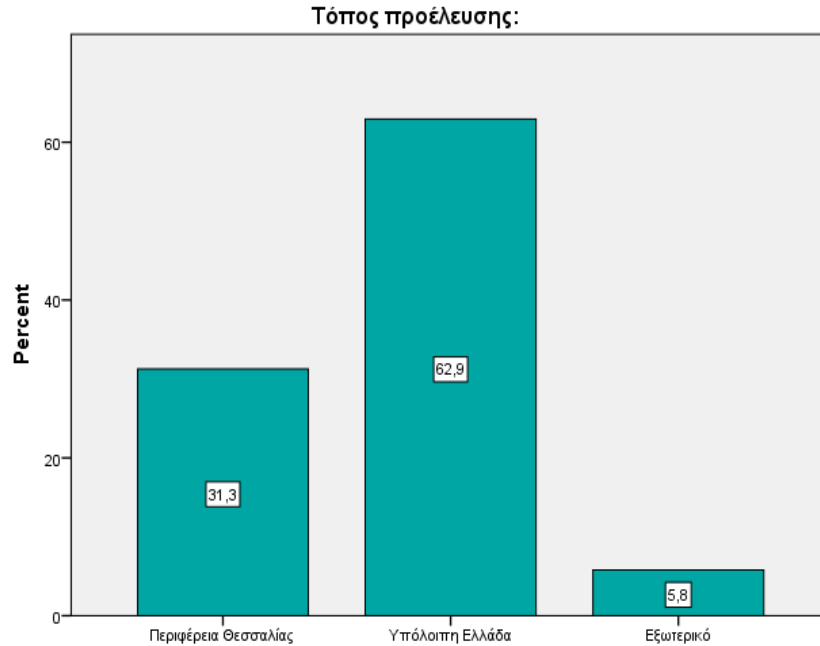
Παράλληλα, το μορφωτικό επίπεδο του δείγματος ήταν γενικά χαμηλό καθώς το 77,0% των ερωτηθέντων ήταν απόφοιτοι Πρωτοβάθμιας ή Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το 18,9% απόφοιτοι Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι. και το 1,2% και το 1,9% απόφοιτοι

Ι.Ε.Κ. και κάτοχοι Μεταπτυχιακού ή Διδακτορικού τίτλου αντίστοιχα. Η σχετικά μεγάλη ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού, η επικράτηση των γυναικών στο συνολικό ποσοστό του δείγματος καθώς και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των επισκεπτών της περιοχής συμφωνούν απόλυτα με την έρευνα του Medacovic (2007).

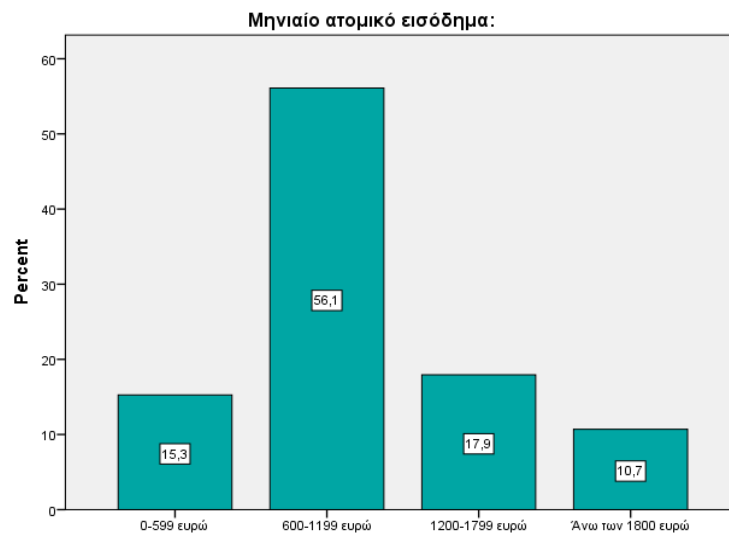
Γράφημα 2 Μορφωτικό επίπεδο ερωτηθέντων

Εν συνεχεία, παρατηρήθηκε πως το 31,3% των επισκεπτών του δείγματος προερχόταν από την περιφέρεια της Θεσσαλίας, το 62,9% από την υπόλοιπη Ελλάδα και το 5,8% από χώρες του εξωτερικού, αποτελέσματα αρκετά διαφορετικά από την έρευνα των Richards & Fernades (2007) όπου ο κύριος όγκος των τουριστών της εξεταζόμενης περιοχής (νότια Πορτογαλία) προερχόταν από τις γύρω περιοχές και ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό τους από το εξωτερικό.

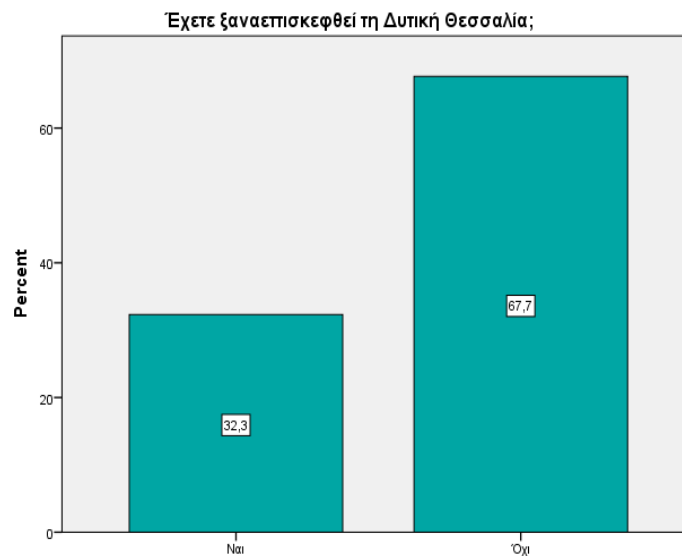
Γράφημα 3 Τόπος προέλευσης ερωτηθέντων

Όσον αφορά το οικονομικό προφίλ των ερωτηθέντων, το 56,1% δήλωσε ότι το μηνιαίο ατομικό του εισόδημα κυμαίνεται από 600 έως 1199 ευρώ, το 17,9% ότι κυμαίνεται από 1200 έως 1799 ευρώ, το 15,3% ότι δεν ξεπερνά τα 599 ευρώ και το 10,7% ότι είναι άνω των 1799 ευρώ.

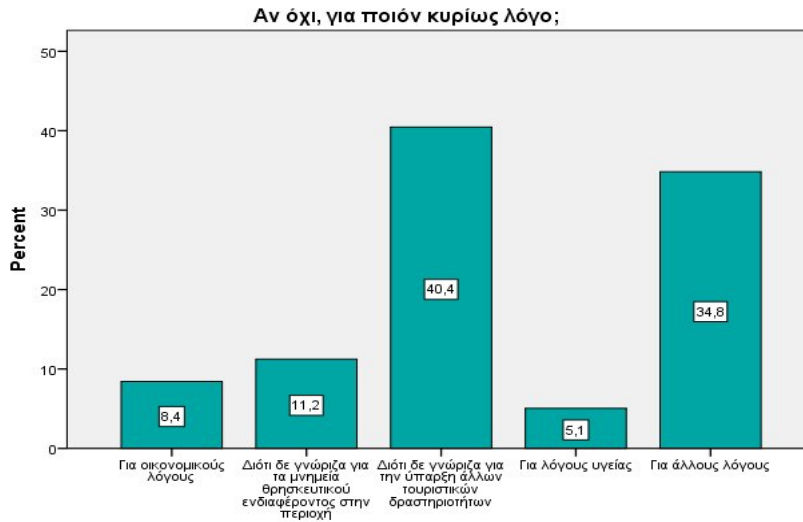
Γράφημα 4 Μηνιαίο ατομικό εισόδημα ερωτηθέντων

Συνεχίζοντας στο κυρίως μέρος του ερωτηματολογίου, παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων του δείγματος (ποσοστό 67,7%) επισκέφθηκε για πρώτη φορά τη Δυτική Θεσσαλία, ενώ το υπόλοιπο 32,3% είχε ξαναεπισκεφθεί την περιοχή.

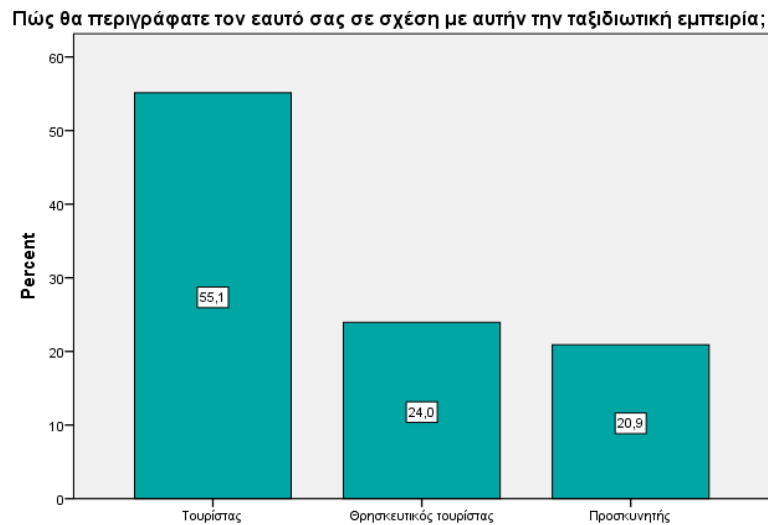
Γράφημα 5 Ποσοστά των ερωτηθέντων που έχουν ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία

Όσον αφορά τους ερωτηθέντες που δεν είχαν ξαναεπισκεφθεί την περιοχή, ο κυριότερος λόγος που συνέβη αυτό ήταν η μη γνώση άλλων τουριστικών δραστηριοτήτων πλην του θρησκευτικού ενδιαφέροντος (ποσοστό 40,4%). Μικρότερο είναι το ποσοστό εκείνων που δε γνώριζαν για τα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος της περιοχής (ποσοστό 11,2%). Το 8,4% προέβαλε οικονομικούς λόγους, το 5,1% λόγους υγείας, ενώ το 34,8% δεν είχε επισκεφθεί έως τώρα την περιοχή για άλλους λόγους. Οι σημαντικότεροι από τους λόγους αυτούς ήταν πως δεν έτυχε να επισκεφτούν την περιοχή, ενώ αρκετοί από τους ταξιδιώτες ανέφεραν πως δεν ταξιδεύουν συχνά και πως δεν είχαν παρέα για να πραγματοποιήσουν το ταξίδι τους.

Γράφημα 6 Λόγοι για τους οποίους οι ερωτηθέντες δεν είχαν ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία

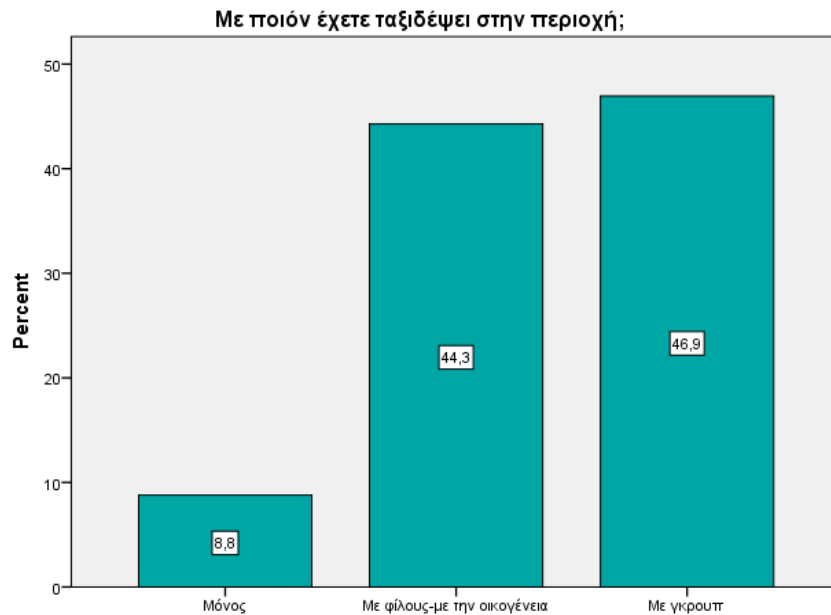
Το 55,1% των ερωτηθέντων αυτοπροσδιορίστηκαν ως τουρίστες, το 24% ως θρησκευτικοί τουρίστες και το 20,9% ως προσκυνητές.

Γράφημα 7 Περιγραφή των ερωτηθέντων σε σχέση με την ταξιδιωτική εμπειρία

Επιπρόσθετα από τις απαντήσεις που ελήφθησαν παρατηρήθηκε ότι το 46,9% του δείγματος είχε ταξιδέψει στην περιοχή με γκρουπ, το 44,3% οικογενειακώς ή με

φίλους, ποσοστό που είναι αντίστοιχο με αυτό του Rojo (2007), και το 8,8% των ερωτηθέντων επισκέφτηκαν την περιοχή μόνοι.

Γράφημα 8 Ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Με ποιόν έχετε ταξιδέψει στην περιοχή;

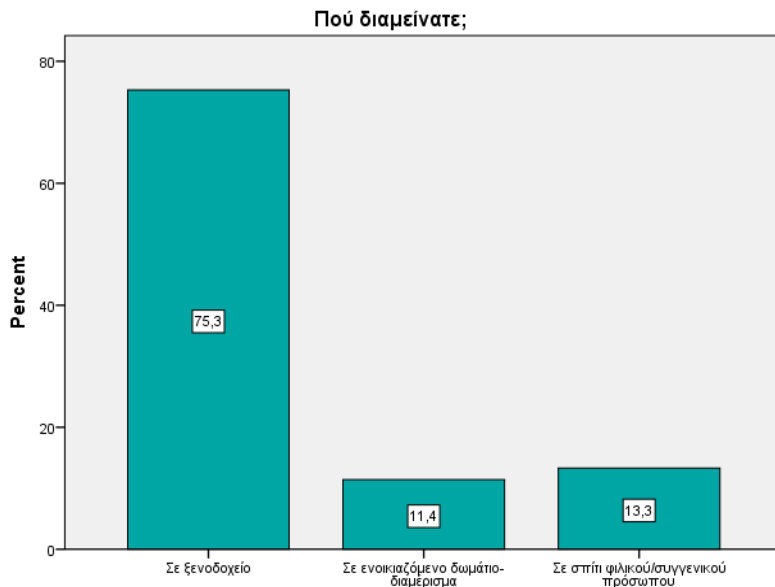
Όσον αφορά τα κίνητρα της επίσκεψης των ερωτηθέντων στην περιοχή, από την ιεράρχησή τους παρατηρήθηκε ότι κατά κύριο λόγο ήταν κίνητρα αναψυχής, κατά δεύτερο λόγο θρησκευτικά/πνευματικά, ακολουθούν τα πολιτιστικά κίνητρα, ενώ στην τελευταία θέση παρουσιάζονται τα κοινωνικά/επικοινωνιακά κίνητρα.

Αναφορικά με τα κίνητρα της επίσκεψής σας στην περιοχή, ιεραρχήστε κατά προτεραιότητα (από 1 ως 4) τα παρακάτω:

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Θρησκευτικά/Πνευματικά	256	1	4	2,23	0,99
Κοινωνικά/Επικοινωνιακά	256	1	4	3,01	0,65
Πολιτιστικά	256	1	4	2,66	1,01
Αναψυχής	256	1	4	1,92	0,88

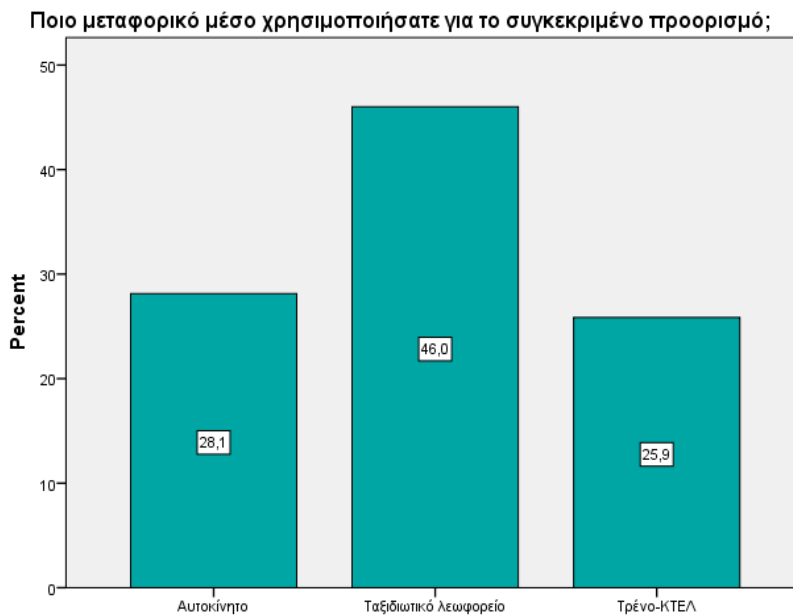
Παράλληλα, παρατηρήθηκε ότι κατά μέσο όρο οι επισκέπτες διέμεναν στην περιοχή για $3,8 \pm 1,2$ διανυκτερεύσεις, με ένα εύρος 1 έως 6 διανυκτερεύσεων.

Όσον αφορά τη διαμονή των ερωτηθέντων στην περιοχή, το μεγαλύτερο μέρος αυτών (75,3%), προτίμησε να διαμείνει σε ξενοδοχείο, το 13,3% σε σπίτι φιλικού/συγγενικού προσώπου και το 11,4% σε ενοικιαζόμενο δωμάτιο ή διαμέρισμα. Κανείς εξ αυτών δεν διέμεινε σε κάμπινγκ, αποτέλεσμα που οφείλεται στο γεγονός ότι η έρευνα διεξήχθη κατά τη φθινοπωρινή περίοδο.

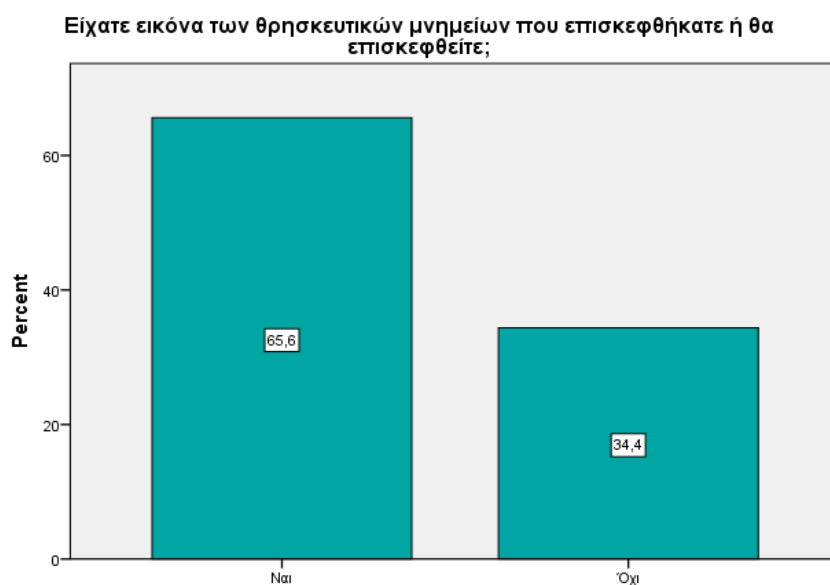
Γράφημα 9 Διαμονή στην περιοχή

Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε ότι οι περισσότεροι εκ των επισκεπτών τις περιοχής ταξίδεψαν σε αυτή με ταξιδιωτικό πρακτορείο (46,0%), το 28,1% με το αυτοκίνητό τους και το 25,9% με ΚΤΕΛ ή τρένο.

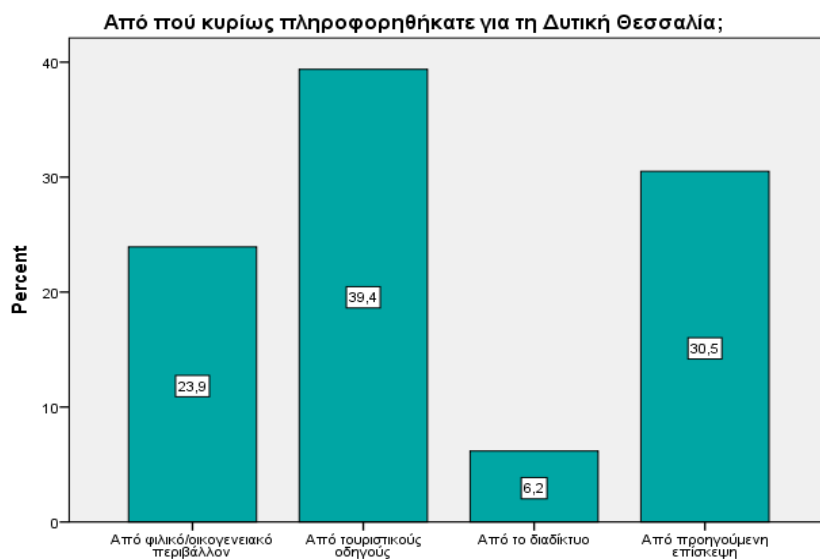
Γράφημα 10 Μεταφορικό μέσο με το οποίο οι ερωτηθέντες ταξίδεψαν στην περιοχή

Όσον αφορά το ποσοστό των τουριστών που είχαν εικόνα των θρησκευτικών μνημείων της περιοχής πριν επιλέξουν τον συγκεκριμένο προορισμό, αυτό ανήλθε στο 65,6% του δείγματος .

Γράφημα 11 Ποσοστά απαντήσεων στην ερώτηση: Είχατε εικόνα των θρησκευτικών μνημείων που επισκεφθήκατε ή θα επισκεφθείτε;

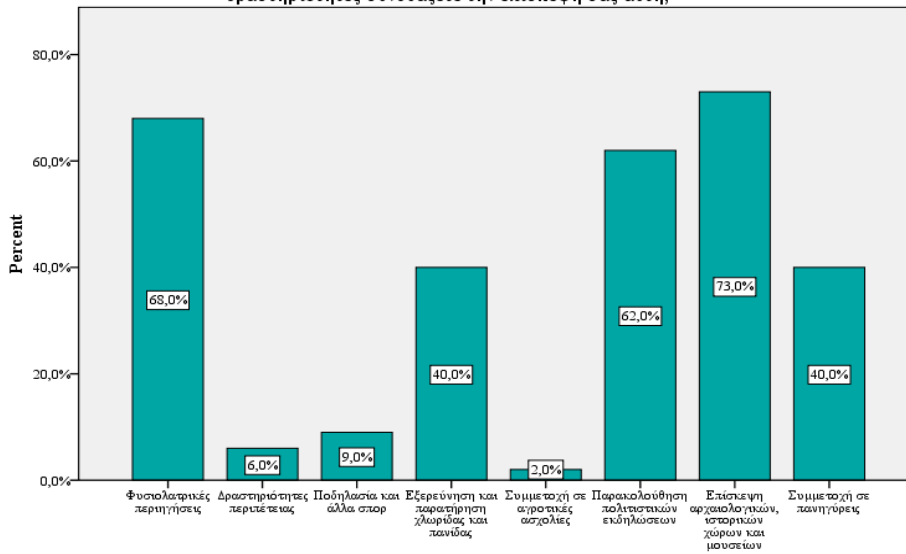
Επιπλέον, η πηγή πληροφόρησης των ερωτηθέντων για τη Δυτική Θεσσαλία ήταν κατά κύριο λόγο οι τουριστικοί οδηγοί. Το 30,5% γνώριζε για την περιοχή από προηγούμενη επίσκεψή του, το 23,9% ενημερώθηκε από το φιλικό/οικογενειακό περιβάλλον του και το 6,2% από το διαδίκτυο.

Γράφημα 12 Πηγές πληροφόρησης των ερωτηθέντων για τη Δυτική Θεσσαλία

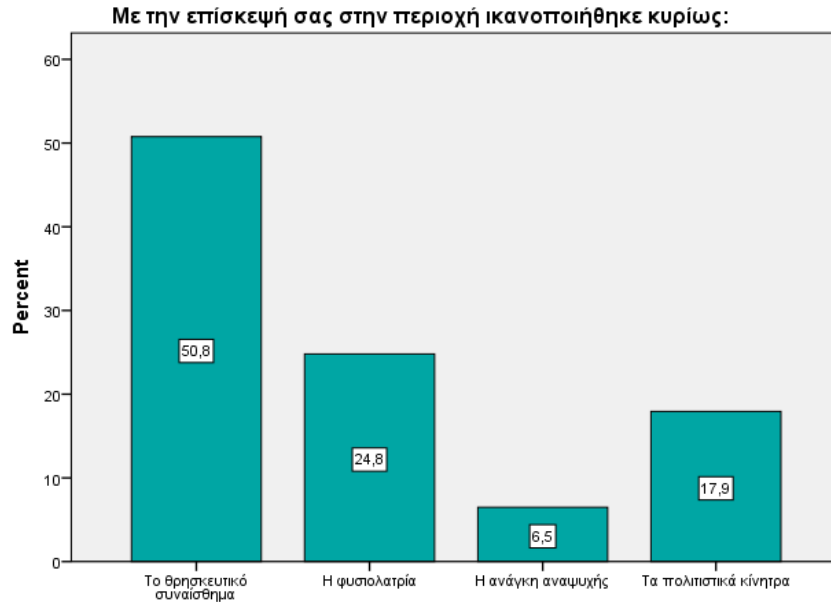
Όσον αφορά τις δραστηριότητες που συνδυάζουν οι ερωτηθέντες με την επίσκεψή τους στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας, καταγράφηκε ότι το 73,0% αυτών εστίασαν στην επίσκεψη αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων και μουσείων, το 68,0% σε φυσιολατρικές περιηγήσεις, το 62,0% στην παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων, οι 4 στους 10 στην εξερεύνηση και την παρατήρηση της χλωρίδας και της πανίδας της περιοχής, ενώ ένας πληθυσμός κάτω του 10% του δείγματος συνδύασε την επίσκεψή του στην περιοχή με δραστηριότητες περιπέτειας, σπορ και συμμετοχή σε αγροτικές ασχολίες.

Με βάση τις πληροφορίες που έχετε για την τουριστική δράση στην περιοχή, με ποιες άλλες δραστηριότητες συνδυάζετε την επίσκεψή σας αυτή;

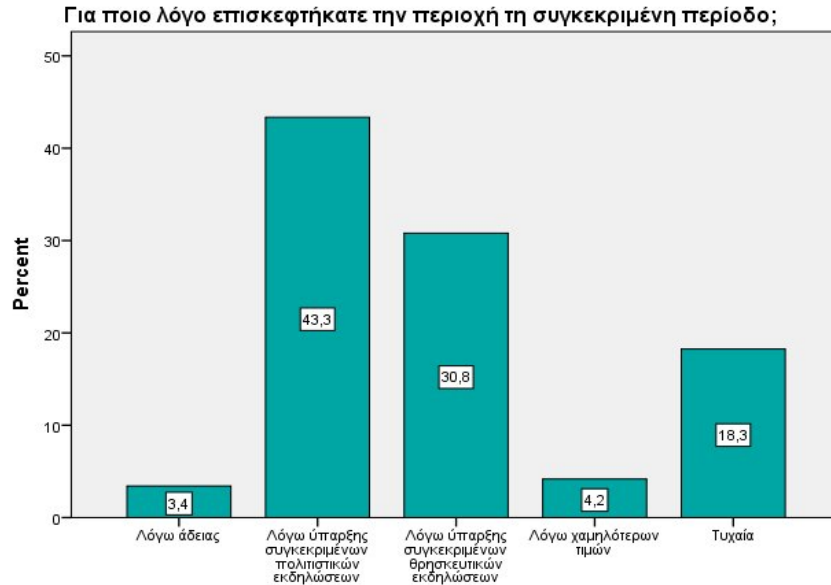
Γράφημα 13 Δραστηριότητες συνδυαζόμενες με την επίσκεψη των ερωτηθέντων στη Δυτική Θεσσαλία

Παράλληλα, παρατηρήθηκε ότι για το 50,8% των ερωτηθέντων, η επίσκεψη στην περιοχή ικανοποίησε κατά κύριο λόγο το θρησκευτικό του συναίσθημα, για το 24,8% το ενδιαφέρον του για τη φύση, για το 17,9% τα πολιτιστικά κίνητρα και για το 6,5% τη γενικότερη ανάγκη αναψυχής.

Γράφημα 14 Πεδία ικανοποίησης των ερωτηθέντων από την επίσκεψή τους στη Δυτική Θεσσαλία

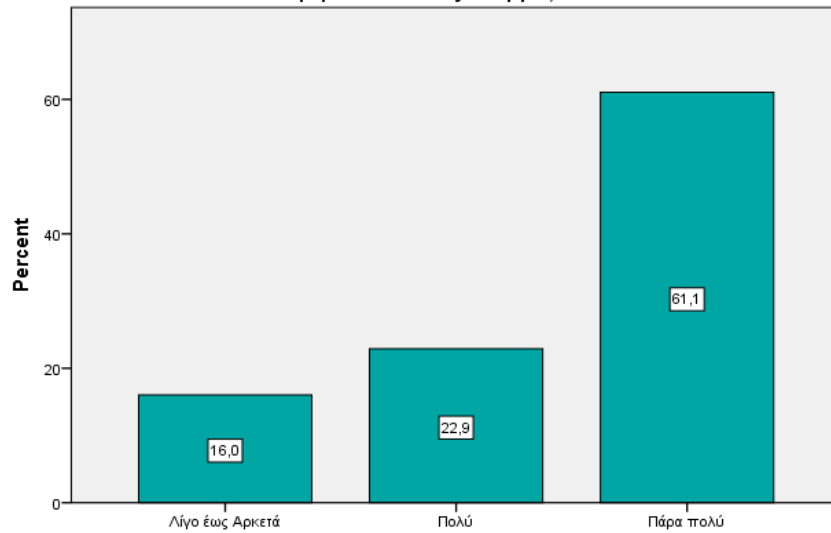
Στην ερώτηση «Για ποιο λόγο επισκεφτήκατε την περιοχή τη συγκεκριμένη περίοδο;», καταγράφηκε ότι οι περισσότεροι επισκέπτες επέλεξαν τη συγκεκριμένη περίοδο λόγω της ύπαρξης συγκεκριμένων θρησκευτικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων (74,1% αθροιστικά), το 18,3% απάντησε «Τυχαία», ενώ πολύ μικρά (3,4% και 4,2%) είναι τα ποσοστά που έλαβαν οι απαντήσεις «Λόγω αδείας» και «Λόγω χαμηλότερων τιμών».

Γράφημα 15 Λόγοι επίσκεψης της περιοχής τη συγκεκριμένη περίοδο

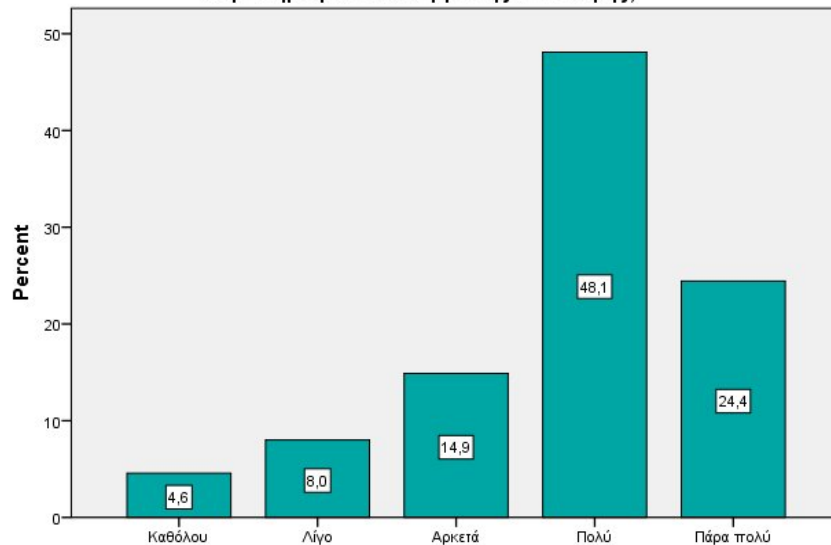
Αναφορικά με το βαθμό όπου έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές προσδοκίες των επισκεπτών της περιοχής σχετικά με τα θρησκευτικά κίνητρα της επίσκεψής τους, παρατηρήθηκε ότι αυτός ήταν εξαιρετικά υψηλός καθώς το σύνολο των ερωτηθέντων δήλωσε ικανοποιημένο σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό, ενώ παράλληλα ανάλογα, με μικρές αποκλίσεις, ήταν τα αποτελέσματα που ελήφθησαν σε σχέση με το βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών και αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψής τους στην περιοχή.

Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;

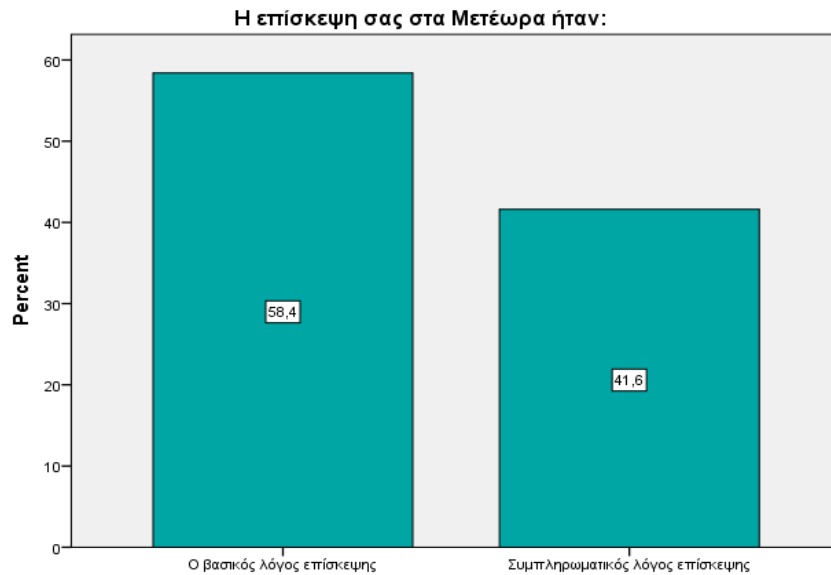
Γράφημα 16 Βαθμός ικανοποίησης των αρχικών προσδοκιών των ερωτηθέντων αναφορικά με τα θρησκευτικά κίνητρα της επίσκεψης στην περιοχή

Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;

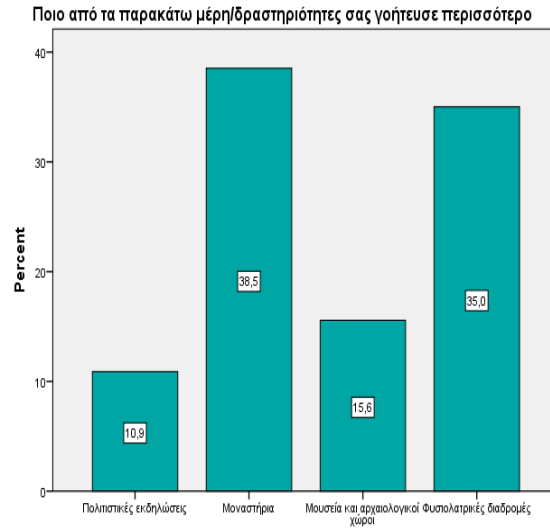
Γράφημα 17 Βαθμός ικανοποίησης των αρχικών προσδοκιών των ερωτηθέντων αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης στην περιοχή

Επιπλέον, για το 58,4% του δείγματος η επίσκεψη στα Μετέωρα ήταν ο βασικός λόγος του ταξιδιού τους στην περιοχή και για το υπόλοιπο 41,6% αποτέλεσε συμπληρωματικό λόγο επίσκεψης.

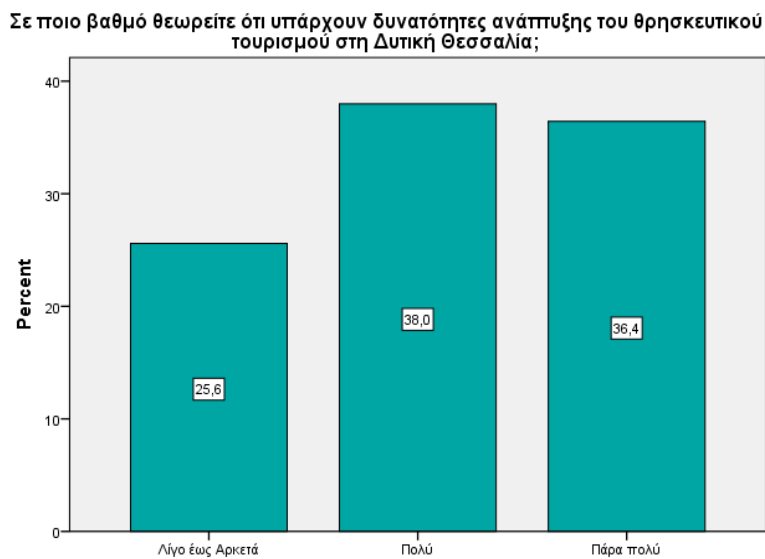
Γράφημα 18 Λόγος επίσκεψης στα Μετέωρα

Συνεχίζοντας την παράθεση των αποτελεσμάτων, παρατηρείται ότι οι επισκέπτες της περιοχής γοητεύτηκαν κυρίως από το φυσικό της κάλος και από την επίσκεψή τους στα μοναστήρια. Όσον αφορά τα επιμέρους σημεία που εντυπωσίασαν τους επισκέπτες των μοναστηριών, αυτά είναι κυρίως η συντήρηση των χώρων και η ύπαρξη σπανίων χειρογράφων και θρησκευτικών και πολιτιστικών κειμηλίων, αλλά και το φυσικό περιβάλλον και σε μικρότερο βαθμό η συντήρηση των χώρων, η συμπεριφορά των ηγούμενων και οι παροχές προς τους επισκέπτες.

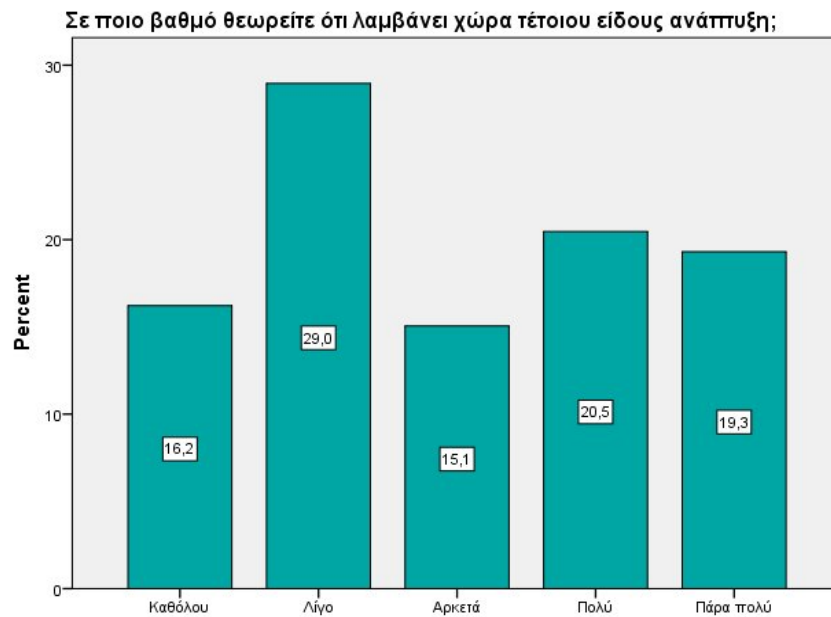
Γράφημα 19 Δραστηριότητες που γοήτευσαν περισσότερο τους ερωτηθέντες

Αναφορικά με τις δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία, παρατηρείται ότι το 36,4% των ερωτηθέντων θεώρησε ότι αυτές ήταν πάρα πολύ μεγάλες, το 38% ότι ήταν πολύ μεγάλες και το 25,6% τις θεώρησε λίγο έως αρκετά μεγάλες.

Γράφημα 20 Δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία

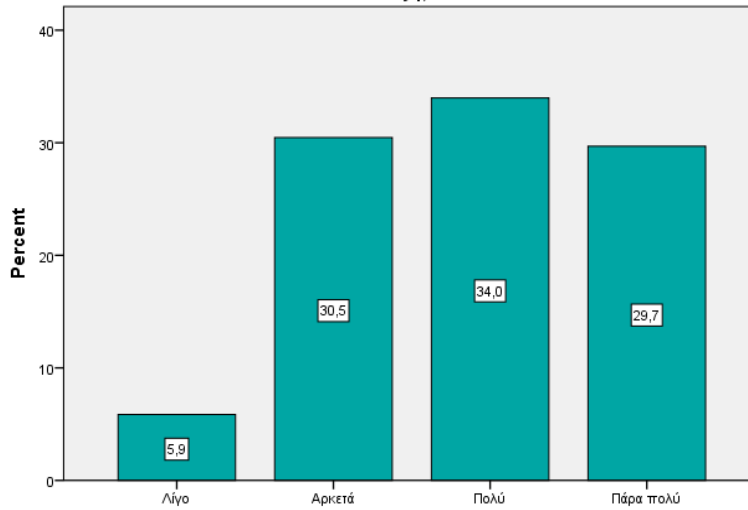
Όσον αφορά το βαθμό που θεώρησαν οι ερωτηθέντες ότι λαμβάνει χώρα η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή, παρατηρείται ότι οι γνώμες του ήταν μοιρασμένες. Στην ανάλογη ερώτηση «Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι λαμβάνει χώρα τέτοιου είδους ανάπτυξη;» το 19,3% απάντησε «Πάρα πολύ», παραπλήσιο ποσοστό έλαβε η απάντηση «Πολύ», το 15,1% απάντησε «Αρκετά», το 29% «Λίγο» και το 16,2% «Καθόλου».

Γράφημα 21 Υφιστάμενος βαθμός ανάπτυξης με βάση το θρησκευτικό τουρισμό στη Δυτική Θεσσαλία

Επιπρόσθετα, οι ερωτηθέντες ανέφεραν ότι η τοπική κοινωνία ήταν γενικά θετική στην ανάπτυξη της περιοχής με έμφαση στο θρησκευτικό τουρισμό, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό.

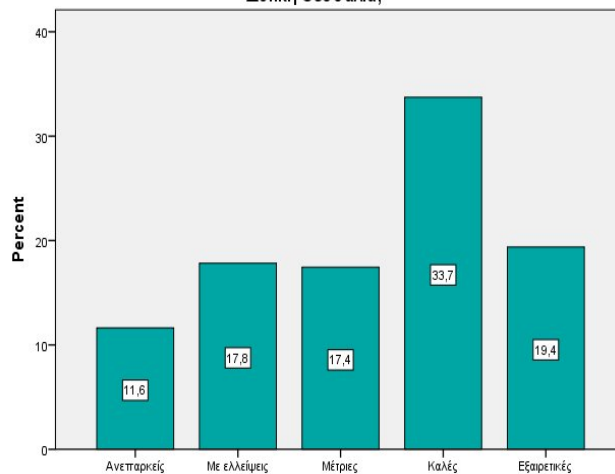
Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι η τοπική κοινωνία είναι θετική σε τέτοιου είδους ανάπτυξη;

Γράφημα 22 Ανταπόκριση της τοπικής κοινωνίας αναφορικά με την ανάπτυξη με βάση το θρησκευτικό τουρισμό στη Δυτική Θεσσαλία

Επιπρόσθετα, στην ερώτηση «Πώς αξιολογείτε τις τουριστικές υποδομές και τις προσφερόμενες υπηρεσίες στη Δυτική Θεσσαλία;», το 19,4% του δείγματος απάντησε «Εξαιρετικές», το 33,7% απάντησε «Καλές», το 17,4% «Μέτριες», το 17,8% «Με ελλείψεις» και το 11,6% απάντησε «Ανεπαρκείς».

Πώς αξιολογείτε τις τουριστικές υποδομές και τις προσφερόμενες υπηρεσίες στη Δυτική Θεσσαλία;

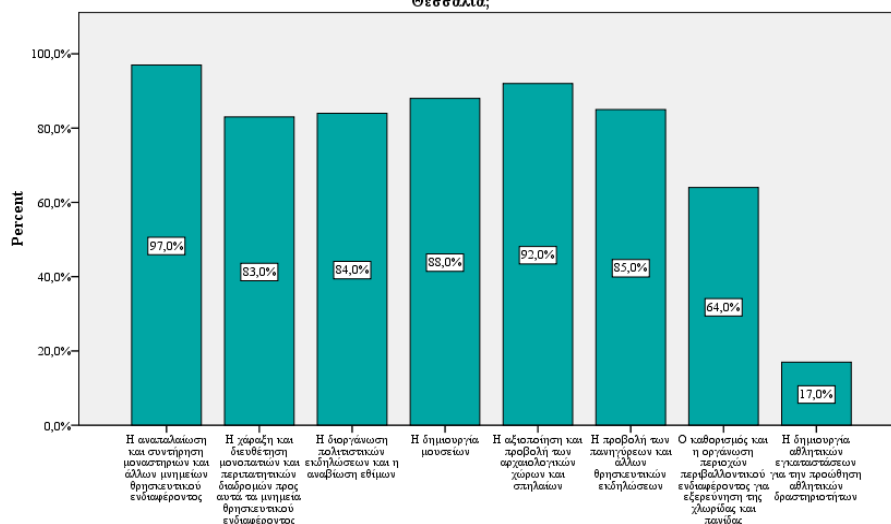
Γράφημα 23 Αξιολόγηση των τουριστικών υποδομών και των προσφερόμενων υπηρεσιών στη Δυτική Θεσσαλία

Ιεραρχήστε κατά προτεραιότητα (από 1 ως 4) τους τομείς υπηρεσιών όπου βρήκατε τις κυριότερες ελλείψεις:

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Ξενοδοχεία	260	1	4	2,95	1,03
Πρακτορεία	260	1	4	2,25	1,01
Επιχειρήσεις εστίασης/αναψυχής	260	1	4	3,01	0,81
Οδικό δίκτυο	260	1	4	1,98	0,96

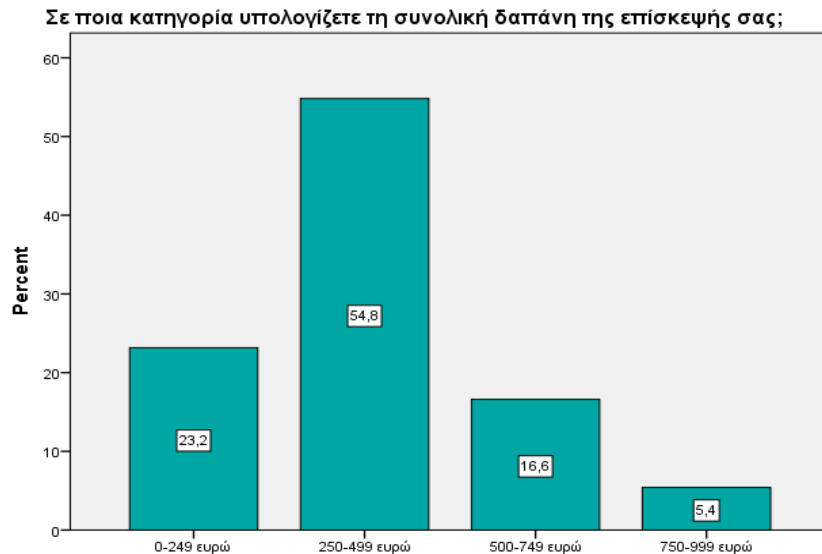
Εν συνεχεία, ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να αξιολογήσουν ποιες ενέργειες θα βοηθούσαν την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία. Όπως παρατηρείται, αυτοί επέλεξαν σε μεγάλα ποσοστά βελτιωτικές ενέργειες, τόσο σε ζητήματα πολιτιστικού, όσο και σε ζητήματα φυσιολατρικού και θρησκευτικού ενδιαφέροντος, ενώ μικρή ανταπόκριση έλαβε η δημιουργία αθλητικών εγκαταστάσεων για την προώθηση αθλητικών δραστηριοτήτων.

Ποιες από τις παρακάτω ενέργειες θεωρείτε ότι θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία;

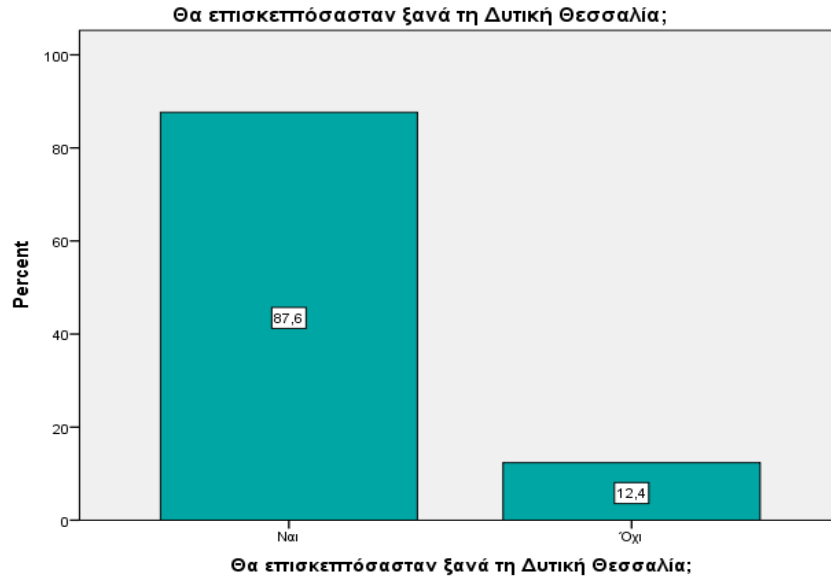
Γράφημα 24 Ενέργειες που μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία

Πλησιάζοντας στο τέλος του ερωτηματολογίου, παρατηρείται ότι, όσον αφορά το κόστος της επίσκεψης των ερωτηθέντων στη Δυτική Θεσσαλία, αυτό ανήλθε σε 250 έως 499 ευρώ για το 54,8% των ερωτηθέντων, σε λιγότερα από 249 ευρώ για το 23,2%, σε 500 έως 749 ευρώ για το 16,6% και σε 750 έως 999 ευρώ για το 5,4% των ερωτηθέντων.

Γράφημα 25 Συνολική δαπάνη της επίσκεψής των ερωτηθέντων στην περιοχή

Τέλος, συντριπτικό είναι το ποσοστό εκείνων που απάντησαν ότι θα επισκεπτόταν ξανά την περιοχή καθώς άγγιξε το 87,6%, γεγονός που δείχνει ότι οι περισσότεροι επισκέπτες αξιολόγησαν θετικά το ταξίδι τους σε αυτή.

Γράφημα 26 Ποσοστό των ερωτηθέντων που θα επισκεπτόταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία

7.2 ΈΛΕΓΧΟΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΩΝ

Αρχικά, δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δυο φύλα όσον αφορά τον αυτοπροσδιορισμό τους σε σχέση με το ταξίδι τους στη Δυτική Θεσσαλία. Σε γενική κλίμακα τα ποσοστά τουριστών, θρησκευτικών τουριστών και προσκυνητών ήταν συναφή ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, ενώ το p-value του έλεγχου χ^2 βρέθηκε να ισούται με 0,774, επιβεβαιώνοντας τη μη ύπαρξη στατιστικά σημαντικών διαφορών.

Ανάλογα ήταν τα αποτελέσματα που ελήφθησαν αναφορικά με την ικανοποίηση που έλαβαν οι άνδρες και οι γυναίκες επισκέπτες από την επίσκεψή τους στην περιοχή. Οι παρατηρούμενες διάφορες δεν ήταν στατιστικά σημαντικές (p-value=0,157), ενώ οι άνδρες εμφανίστηκαν ελαφρώς πιο ικανοποιημένοι στο θρησκευτικό τους

συναίσθημα και στην ανάγκη αναψυχής, ενώ οι γυναίκες παρουσίασαν ελαφρώς μεγαλύτερη ικανοποίηση στα φυσιολατρικά ενδιαφέροντα.

Παρόμοιος ήταν ο βαθμός ικανοποίησης των δυο φύλων αναφορικά με τις αρχικές προσδοκίες τους όσον αφορά την ικανοποίηση του θρησκευτικού τους συναισθήματος. Συγκεκριμένα τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες του δείγματος ήταν αρκετά έως πάρα πολύ ικανοποιημένοι/ες όσον αφορά την κάλυψη των αρχικών προσδοκιών τους αναφορικά με τα θρησκευτικά τους κίνητρα. Η μη διαφοροποίηση των απαντήσεών τους επιβεβαιώθηκε και από την τιμή του p-value που ισούται με 0,855.

Επιπλέον δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές (p-value=0,266) ανάμεσα στα δυο φύλα αναφορικά με τα κίνητρα επίσκεψης στην περιοχή.

Όσον αφορά τα μέρη και τις δραστηριότητες που δήλωσαν ότι γοητεύτηκαν περισσότερο τα δυο φύλα παρατηρείται ότι παρουσιάστηκαν διαφοροποιήσεις, οι οποίες ήταν στατιστικά σημαντικές (p-value=0,009). Οι άνδρες φάνηκαν να είναι σε μεγαλύτερο βαθμό γοητευμένοι από τα μοναστήρια σε σχέση με τις γυναίκες, ενώ το αντίθετο συνέβη όσον αφορά τις φυσιολατρικές διαδρομές.

Παράλληλα, παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές όσον αφορά τις απαντήσεις των δυο φύλων αναφορικά με τις δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία (p-value=0,000). Γενικά, οι γυναίκες θεώρησαν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή απ' ό,τι οι άνδρες.

Τέλος, όσον αφορά τις διαφορές που παρουσιάστηκαν ανάμεσα στα δυο φύλα καταγράφηκε ότι αυτές δεν ήταν στατιστικά σημαντικές ούτε όσον αφορά την

πρόθεσή τους για να επισκεφτούν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία (p-value=0,550). Συγκεκριμένα το ποσοστό των ανδρών που απάντησε θετικά σε μια τέτοια προοπτική βρέθηκε να ισούται με 87,5% και των γυναικών ανήλθε σε 87,7%.

Πίνακας 1 χ^2 test με βάση το φύλο των ερωτηθέντων

	χ^2	β.ε.	p-value
Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;	,512	2	,774
Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως	5,213	3	,157
Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;	,313	2	,855
Η επίσκεψή σας στα Μετέωρα ήταν	,570	1	,266
Ποιο από τα παρακάτω μέρη/δραστηριότητες σας γοήτευσε περισσότερο	11,482	3	,009
Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία;	23,851	2	,000
Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;	,003	1	,550

Συσχετίζοντας το ατομικό εισόδημα των ερωτηθέντων με το εάν είχαν επισκεφθεί και άλλη φορά την περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας, παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές (p-value=0,000). Συγκεκριμένα, τα άτομα που είχαν ξαναεπισκεφθεί την περιοχή ήταν χαμηλού (μηνιαίο ατομικό εισόδημα κάτω των 600 ευρώ) και μεσαίου (μηνιαίο ατομικό εισόδημα μεταξύ 600 και 1800 ευρώ) οικονομικού επίπεδου. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι κανείς από τους ερωτηθέντες που δήλωσαν μηνιαίο ατομικό εισόδημα άνω των 1800 ευρώ δεν είχε επισκεφθεί άλλη φορά την περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας.

Επιπλέον, στατιστικά σημαντικές διαφορές στα άτομα διαφορετικού οικονομικού προφίλ παρατηρήθηκαν σε σχέση με το αν είχαν ταξιδέψει στην περιοχή μόνα τους, με φίλους, με την οικογένειά τους ή με γκρουπ (p-value=0,001).

Επιπρόσθετα, τα άτομα που το εισόδημά τους ανερχόταν από 0-599 ευρώ επέλεξαν να διαμείνουν σε ξενοδοχείο στο σύνολό τους, όσοι είχαν ατομικό εισόδημα από 600 έως 1799 ευρώ διέμειναν κατά κύριο λόγο σε ξενοδοχείο, ενώ όσοι ερωτηθέντες αμείβονται με πάνω από 1800 ευρώ επέλεξαν να διαμείνουν σε ξενοδοχείο ή σπίτι φιλικού προσώπου με τις διαφορές του έλεγχου χ^2 να είναι στατιστικά σημαντικές.

Τέλος, όσον αφορά το μεταφορικό μέσο που χρησιμοποίησαν οι ερωτηθέντες ανάλογα με το εισόδημά τους ώστε να ταξιδέψουν στην περιοχή παρατηρείται ότι αυτό διαφοροποιείται, καθώς ο έλεγχος χ^2 αποδίδει p-value ίσο με 0,000.

Πίνακας 2 χ^2 test με βάση το ατομικό εισόδημα των ερωτηθέντων

	χ^2	β.ε.	p-value
Έχετε ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία;	28,724	3	,000
Με ποιόν έχετε ταξιδέψει στην περιοχή;	21,606	6	,001
Πού διαμείνατε;	56,906	6	,000
Ποιο μεταφορικό μέσο χρησιμοποιήσατε για το συγκεκριμένο προορισμό;	75,258	6	,000

Επιπλέον, παρατηρείται ότι οι διαφορές ανάμεσα στα άτομα διαφορετικού μορφωτικού επιπέδου ήταν στατιστικά σημαντικές (p-value=0,018). Παρόλα αυτά σε όλες τις περιπτώσεις οι περισσότεροι ερωτηθέντες θεώρησαν τους εαυτούς τους «Τουρίστες».

Παράλληλα, οι διαφορές ανάμεσα στους ερωτηθέντες με βάση το μορφωτικό τους επίπεδο ήταν στατιστικά σημαντικές και αναφορικά με την ικανοποίηση που αυτοί έλαβαν από την επίσκεψή τους στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας.

Επιπλέον, για όλες τις κατηγορίες ερωτηθέντων πλην αυτών που είναι απόφοιτοι Πανεπιστημίων και Τ.Ε.Ι. η επίσκεψη στα Μετέωρα ήταν ο βασικός λόγος του

ταξιδιού τους με τις διαφορές ανάμεσα στις διάφορες κατηγορίες μορφωτικού επιπέδου να μην είναι στατιστικά σημαντικές ($p\text{-value}=0,051$).

Στατιστικά σημαντικές διαφορές παρουσιάστηκαν αναφορικά με το βαθμό που θεώρησαν άτομα διαφορετικού μορφωτικού επιπέδου ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία με το $p\text{-value}$ του έλεγχου χ^2 να ισούται με 0,000. Συγκεκριμένα, οι απόφοιτοι Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. ήταν αυτοί που ανέφεραν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι η περιοχή θα πρέπει να αναπτυχθεί προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση. Ακολούθησαν οι απόφοιτοι Λυκείου και Γυμνάσιου, ενώ οι απόφοιτοι Δημοτικού διαφοροποιήθηκαν αισθητά, θεωρώντας σε σημαντικά χαμηλότερο βαθμό ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία.

Παράλληλα όπως παρατηρήθηκε, τα άτομα όλων των μορφωτικών κατηγοριών απαντούν ότι θα επισκέπτονταν την περιοχή ξανά σε πολύ μεγάλα ποσοστά.

Τα αποτελέσματα συμφωνούν με αυτά των Richards & Fernades (2007), που σημειώνουν διαφορές όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο των ανθρώπων που επισκέπτονται τη νότια Πορτογαλία λόγω θρησκευτικού ενδιαφέροντος και εκείνων που εστιάζουν γενικά σε όλες τις προσφερόμενες τουριστικές δραστηριότητες της περιοχής.

Πίνακας 3 χ^2 test με βάση το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων

	χ^2	β.ε.	p-value
Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;	18,464	8	,018
Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως;	27,145	12	,007
Η επίσκεψή σας στα Μετέωρα ήταν:	8,973	4	,051
Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία;	136,597	8	,000
Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;	7,326	4	,120

Κλείνοντας τη στατιστική επεξεργασία των απαντήσεων που ελήφθησαν, διενεργήθηκαν έλεγχοι ύπαρξης στατιστικά σημαντικών διαφορών σε μια σειρά ερωτήσεων με βάση το εάν οι ερωτηθέντες θέτουν ως προτεραιότητα της επίσκεψής τους στην περιοχή τα θρησκευτικά/πνευματικά κίνητρα ή τα κοινωνικά/επικοινωνιακά, πολιτιστικά και τα κίνητρα αναψυχής.

Όπως παρατηρήθηκε, αρχικά, δεν σκιαγραφούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις ληφθείσες απαντήσεις όσον αφορά τα συναισθήματα που ικανοποιήθηκαν από την επίσκεψη των ερωτηθέντων στην περιοχή, καθώς το παρουσιαζόμενο p-value του αντίστοιχου ελέγχου χ^2 ισούται με 0,242 (μεγαλύτερο του 0,05). Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και τα άτομα που απαντούν ότι τα βασικά κίνητρα τη επίσκεψής τους στην περιοχή δεν ήταν θρησκευτικά ή πνευματικά, απαντούν επίσης σε μεγάλο βαθμό ότι ικανοποιήθηκε το θρησκευτικό τους συναίσθημα.

Παράλληλα, απορρίπτεται η υπόθεση της ύπαρξης στατιστικά σημαντικών διαφορών όσον αφορά τους λόγους επίσκεψης της Δυτικής Θεσσαλίας, με βάση τα κίνητρα επίσκεψης σε αυτή (p-value=0,116).

Επιπλέον ελέγχθηκε η συσχέτιση των κινήτρων επίσκεψης με το βαθμό ικανοποίησης των αρχικών προσδοκιών των ερωτηθέντων αναφορικά με το βαθμό ικανοποίησης

που έλαβαν σχετικά με τα θρησκευτικά κίνητρα της επίσκεψής τους στην περιοχή. Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν την υψηλή ικανοποίηση που έλαβαν οι επισκέπτες που δεν θέτουν σαν προτεραιότητα τα θρησκευτικά κίνητρα, με τις διαφορές των απαντήσεων τους σε σχέση με αυτούς που θέτουν σαν κύριο λόγο επίσκεψής της περιοχής την ικανοποίηση των θρησκευτικών τους κινήτρων να μην είναι όμως στατιστικά σημαντικές, αποτελέσματα τα οποία είναι αντίθετα με αυτά των Brunet et al (2001), οποίοι παρατηρούν στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στα κίνητρα επίσκεψης και στην ικανοποίηση του θρησκευτικού συναισθήματος.

Αντίστοιχα είναι τα αποτελέσματα που ελήφθησαν θέτοντας σαν ανεξάρτητη μεταβλητή του ελέγχου χ^2 , το βαθμό ικανοποίησης των αρχικών προσδοκιών των ερωτηθέντων αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψής τους στην περιοχή (p -value=0,763).

Επιπλέον, όπως είναι αναμενόμενο, παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές, όσον αφορά το αν η επίσκεψη των ερωτηθέντων στα Μετέωρα ήταν ο βασικός ή συμπληρωματικός λόγος της επίσκεψής τους στην περιοχή, καθώς όπως είναι φυσικό το σύνολο των ερωτηθέντων που προβάλλει σαν κύρια τα θρησκευτικά κίνητρα, θέτει ως βασικό λόγο επίσκεψης την επίσκεψή του στα Μετέωρα. Οι απαντήσεις των υπολοίπων ερωτηθέντων διαφοροποιούνται αισθητά, με τις διαφορές ανάμεσα στις δυο ελεγχόμενες κατηγορίες επισκεπτών να είναι στατιστικά σημαντικές (p -value=0,000).

Τέλος, πολύ υψηλά είναι τα ποσοστά των ατόμων που απαντούν ότι θα επισκέπτονταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία και στις δυο εξεταζόμενες κατηγορίες με τη μη ύπαρξη στατιστικά σημαντικών διαφορών να είναι παρούσα.

Πίνακας 4 χ^2 test με βάση τα κίνητρα επίσκεψης των ερωτηθέντων

	χ^2	β.ε.	p-value
Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως	4,189	3	,242
Για ποιο λόγο επισκεφτήκατε την περιοχή τη συγκεκριμένη περίοδο;	7,414	4	,116
Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;	2,356	2	,308
Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;	1,852	4	,763
Η επίσκεψη σας στα Μετέωρα ήταν:	10,395	1	,000
Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;	1,769	1	,130

7.3 ΛΟΓΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΗΣΕΙΣ

Κλείνοντας τη στατιστική μας μελέτη με χρήση λογιστικών παλινδρομήσεων μεταξύ κατηγορικών μεταβλητών που προκύπτουν από το ερευνητικό μας εργαλείο ώστε να διαπιστωθεί, αν η ικανοποίηση των ερωτηθέντων από την επίσκεψη τους στη Δυτική Θεσσαλία επηρεάζει την απόφαση τους να επισκεφθούν την περιοχή. Κατά συνέπεια στις εφαρμοζόμενες λογιστικές παλινδρομήσεις τίθενται ως εξαρτημένες μεταβλητές αφενός η μεταβλητή που προσδιορίζει την ερώτηση «Έχετε ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία;» και αφετέρου η μεταβλητή που προσδιορίζει την ερώτηση «Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;». Σαν ανεξάρτητες τίθενται όλες οι μεταβλητές δημογραφικών χαρακτηριστικών καθώς και οι μεταβλητές «Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;», «Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά κίνητρα της επίσκεψης;», «Τόπος προέλευσης», «Η επίσκεψη σας στα Μετέωρα ήταν» και «Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;»

Για τις ανάγκες της μελέτης μας οι χρησιμοποιημένες μεταβλητές, μετασχηματίζονται σε ψευδομεταβλητές (dummies) λαμβάνοντας την κωδικοποίηση 0 και 1. Κατά συνέπεια παίρνουν τη μορφή:

- Έχετε ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία;: 1-Ναι, 0-Όχι
- Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;: 1-Ναι, 0-Όχι
- Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;: 1-Αρκετά έως πολύ, 0-Λίγο ή Καθόλου
- Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;: Αρκετά έως πολύ, 0-Λίγο ή Καθόλου
- Τόπος προέλευσης: 1-Περιφέρεια Θεσσαλίας, 0-Υπόλοιπη Ελλάδα και εξωτερικό
- Η επίσκεψη σας στα Μετέωρα ήταν: 1-Ο βασικός λόγος επίσκεψης, 0-Συμπληρωματικός λόγος επίσκεψης
- Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;: 1-Τουρίστας, 0-Θρησκευτικός τουρίστας ή προσκυνητής
- Φύλο: 1-Άνδρας, 0-Γυναίκα
- Μορφωτικό σας επίπεδο: 1-Χαμηλό (Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο), 0-Υψηλό (ΙΕΚ, ΤΕΙ/ΑΕΙ, Μεταπτυχιακό / Διδακτορικό)
- Μηνιαίο ατομικό εισόδημα: 1-Χαμηλό (0-1200 ευρώ), 0-Υψηλό (1200 ευρώ και άνω)

Η λογιστική παλινδρόμηση, όπως και η γραμμική παλινδρόμηση, χρησιμοποιείται για την πρόβλεψη μιας εξαρτημένης μεταβλητής λαμβάνοντας υπόψη μία ή περισσότερες

ανεξάρτητες μεταβλητές. Χρησιμοποιεί τη μέθοδο της μεγιστοποίησης των πιθανοτήτων αφού η εξαρτημένη μεταβλητή μετατραπεί σε λογαριθμική μεταβλητή (ο φυσικός λογάριθμος των πιθανοτήτων να συμβούν ή όχι). Η μέθοδος υπολογίζει δηλαδή τις λογαριθμικές πιθανότητες της εξαρτημένης μεταβλητής. Παράλληλα, οι μεταβλητές οι οποίες δεν προσαρμόζονται ικανοποιητικά στην παλινδρόμηση αφαιρούνται αυτομάτως.

Τα αποτελέσματα που λαμβάνουμε είναι τα κάτωθι:

Model Summary

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	156,761 ^a	,198	,451

Hosmer and Lemeshow Test

Step	Chi-square	df	Sig.
1	,000	6	1,000

Variables in the Equation

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;	-,355	503,723	5,124	1	,265	,701
Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;	9,131	244,747	9,896	1	,045	,532
Η επίσκεψη σας στα Μετέωρα ήταν:	-,203	406,594	1,112	1	,856	,817
Τόπος προέλευσης:	-22,146	558,060	,1,752	1	,596	10,841
Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	-1,056	,804	7,724	1	,000	,348

Εξαρτημένη μεταβλητή: Έχετε ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία;

Όπως παρατηρείται οι μεταβλητές που καθίστανται στατιστικά σημαντικές, είναι το μηνιαίο ατομικό εισόδημα, που σκιαγραφεί στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα άτομα με διαφορετικά εισοδήματα και αποδεικνύει ότι οι επισκέπτες με χαμηλότερα εισοδήματα, είναι περισσότερο πιθανό να έχουν ξαναεπισκεφθεί την περιοχή. Παράλληλα, όσο περισσότερο αυξάνεται ο βαθμός που οι ερωτηθέντες είναι ικανοποιημένοι από τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης τους στην περιοχή τόσο αυξάνεται και η πιθανότητα να την έχουν ξαναεπισκεφθεί.

Η παλινδρόμηση μας ενώ παρουσιάζει σχετικά χαμηλό Nagelkerke pseudo R^2 , ίσο με 0,451 πράγμα που καταδεικνύει τη χαμηλή επεξηγηματικότητα των ανεξάρτητων μεταβλητών στην εξαρτημένη, εμφανίζει ικανοποιητικό συντελεστή χ^2 κατά τη διεξαγωγή του Hosmer and Lemeshow Test που φανερώνει την καλή προσαρμοστικότητα των ανεξάρτητων μεταβλητών στο μοντέλο

Παράλληλα, θέτοντας ως εξαρτημένη μεταβλητή την το εάν οι συμμετέχοντες στην έρευνα πρόκειται να επισκευθούν την περιοχή στο μέλλον, παρατηρείται παρόμοια συμπεριφορά των ανεξάρτητων μεταβλητών με το μηνιαίο ατομικό εισόδημα, τον τόπο προέλευσης των επισκεπτών και το βαθμό ικανοποίησης των συμπληρωματικών κινήτρων της επίσκεψης να λαμβάνουν στατιστικά σημαντικούς συντελεστές. Κατά συνέπεια, όσο αυξάνεται το εισόδημα των επισκεπτών τόσο αυξάνεται και η πιθανότητα να ξαναεπισκεφθούν την περιοχή, ενώ οι επισκέπτες από κοντινές περιοχές είναι επίσης πιο σύμφωνοι με την προοπτική αυτή σε σχέση με τους επισκέπτες που προέρχονται από μακρινές περιοχές της χώρας και το εξωτερικό. Τέλος, η καλή ικανοποίηση από τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης, αυξάνει την πιθανότητα οι ερωτηθέντες να επισκευθούν ξανά την περιοχή.

Model Summary

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	125,245 ^a	,232	,439

Hosmer and Lemeshow Test

Step	Chi-square	df	Sig.
1	,000	5	1,000

Variables in the Equation

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;	-17,544	326,940	1,450	1	,697	13,577
Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;	1,065	193,600	,10.452	1	,010	2,902
Η επίσκεψη σας στα Μετέωρα ήταν:	-18,474	188,526	1,333	1	,571	10,452
Τόπος προέλευσης:	-5,263	96,879	8,358	1	,009	4,704
Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	-2,160	55,446	11,129	1	,000	1,852

Εξαρτημένη μεταβλητή: Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο θρησκευτικός τουρισμός, ο οποίος ορίζεται ως εκείνο το είδος τουρισμού που υποκινείται από θρησκευτικούς λόγους, αποτελεί έναν από τους παλαιότερους τύπους τουρισμού παγκοσμίως, του οποίου οι ρίζες εντοπίζονται τόσο παλιά όσο και η ίδια η γέννηση της θρησκείας. Εκατοντάδες χρόνια πριν τον Ιησού Χριστό, οι Ασσύριοι συνήθιζαν να λατρεύουν τους θεούς τους στο Χαλέπι και την Ιεράπολη της Συρίας, ενώ οι Βαβυλώνιοι συγκεντρώνονταν κάθε χρόνο στο Νιπούρ, μία πόλη έξω από τη Βαγδάτη, για να προσευχηθούν για την ειρήνη και να εκλιπαρήσουν τους θεούς τους να τους δώσουν μακροζωία και υγεία. Αυτοί οι πρόωροι θρησκευτικοί τουρίστες έκαναν προσκυνήματα σε διάφορους ιερούς χώρους με σκοπό να αποδώσουν σεβασμό προς τους θεούς τους ή να παρακαλέσουν για βοήθεια, ενώ αργότερα, η έλευση του Ινδουισμού, του Βουδισμού, του Ισλάμ και του Χριστιανισμού συντέλεσαν στη θεσμοθέτηση των θρησκευτικών προσκυνημάτων στους χώρους λατρείας, εκ των οποίων η πλειοψηφία σήμερα αποτελούν μνημεία παγκόσμιου θρησκευτικού ενδιαφέροντος.

Έτσι, λοιπόν, οι σύγχρονοι Ινδουιστές επισκέπτονται το Γάγγη ποταμό για να ξεπλύνουν τις αμαρτίες τους και να ελαττώσουν τον πόνο της μετενσάρκωσης, και οι Βουδιστές επισκέπτονται τους ιερούς τόπους της Σρι Λάνκα, καθώς και άλλες φυσικές τοποθεσίες, όπως σπήλαια, πηγές και λίμνες, στις περιοχές του Θιβέτ και της Κίνας. Παράλληλα, οι Μουσουλμάνοι θρησκευτικοί τουρίστες έχουν ως έθιμο την επίσκεψή τους τουλάχιστον για μία φορά στη ζωή τους στη Μέκκα με σκοπό να εκπληρώσουν την αποστολή τους, όπως αυτή περιγράφεται στους πέντε πυλώνες του Ισλάμ, ενώ οι Χριστιανοί επισκέπτονται τους Αγίους Τόπους και άλλα θρησκευτικά μνημεία που συνδέονται με τη ζωή και το έργο του Χριστού.

Οι σύγχρονες έρευνες που σχετίζουν τη θρησκεία με τον τουρισμό επικεντρώνονται κυρίως στην εξέταση του σκοπού, των κινήτρων και των επιπτώσεων του θρησκευτικού τουρισμού, καθώς και ζητήματα που αφορούν την ανάπτυξη των αντίστοιχων τουριστικών δραστηριοτήτων και τη διαχείριση των ιερών τόπων και των μνημείων θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Σε αυτό το πλαίσιο, ο θρησκευτικός τουρισμός περιλαμβάνει δραστηριότητες, όπως εκδρομές κοντινών αποστάσεων σε εκκλησίες ή άλλα προσκυνηματικά μνημεία, συμμετοχή σε συνέδρια θρησκευτικού ενδιαφέροντος, εκδρομές σε διεθνή προσκυνήματα, και σε γενικότερους όρους ταυτίζεται με την εναλλακτική τουριστική δράση, διατηρώντας αποστάσεις, τόσο εννοιολογικές όσο και πρακτικές, από το σύγχρονο μαζικό τουρισμό. Αυτό συμβαίνει καθώς ο θρησκευτικός τουρισμός θεωρείται ως μία ιδιαίτερη και εναλλακτική μορφή τουρισμού, η οποία καλύπτει νέες τουριστικές ανάγκες και πλαισιώνει την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, η οποία αποτελεί επιτακτική ανάγκη και βασική επιδίωξη του σύγχρονου τουριστικού προϊόντος.

Στην Ελλάδα, ο θρησκευτικός τουρισμός έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, αν και υπάρχουν ακόμα εξαιρετικές δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης. Το κυρίαρχο προφίλ του θρησκευτικού τουρίστα στη χώρα μας απευθύνεται σε ευσεβείς περιηγητές και προσκυνητές, αλλά και σε τουρίστες με βαθύτερα πολιτιστικά ενδιαφέροντα και κίνητρα, οι οποίοι επιδιώκουν να συνδυάσουν την επίσκεψή τους σε μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος με την προσωπική τους επαφή, την πνευματικότητα της θρησκείας τους και τις πολιτιστικές της εκφάνσεις. Με τον τρόπο αυτό, η θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα σχετίζεται με μνημεία και χώρους θρησκευτικού ενδιαφέροντος, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής μας κληρονομιάς, παρουσιάζοντας τόσο καλλιτεχνικό ενδιαφέρον, όσο και πολιτισμικό.

Σύμφωνα με τα παραπάνω συμπεράσματα αναφορικά με την παρουσία του θρησκευτικού τουρισμού παγκοσμίως και στην Ελλάδα, στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε να μελετηθούν μια σειρά από ζητήματα τα οποία αφορούν τις δομές του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία. Αρχικά, παρατέθηκαν οι έννοιες του θρησκευτικού τουρισμού γενικά, του προσκυνήματος, αλλά και οι διαφορές των όρων του προσκυνητή και του θρησκευτικού τουρίστα.

Εν συνεχεία, παρουσιάστηκαν τα δεδομένα που συνθέτουν την κατάσταση της θρησκευτικής τουριστικής δραστηριότητας στη χώρα μας η οποία σε γενικές γραμμές κρίνεται ανεπαρκής τηρουμένων των υφιστάμενων δυνατοτήτων που υπάρχουν. Παράλληλα, η κατάσταση στην περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας είναι ανάλογη με κάποιες διαφοροποιήσεις όσον αφορά την ένταση των προσπαθειών της ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας με έμφαση στο θρησκευτικό τουρισμό.

Σκιαγραφώντας τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας, γίνεται σαφές ότι η επίσκεψη των τουριστών της περιοχής στα θρησκευτικά της αξιοθέατα αποτελεί σημαντικό αλλά όχι τον κυριότερο λόγο επιλογής του τόπου ως τουριστικό προορισμό. Συνήθως τα κίνητρα της επίσκεψης στην περιοχή είναι κίνητρα αναψυχής, ενώ η περιοχή προτιμάται κατά κύριο λόγο για ολιγόημερες διακοπές στις οποίες η επίσκεψη στα Μετέωρα και σε άλλους προσκυνηματικούς τόπους συνδυάζεται με φυσιολατρικές περιηγήσεις, παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων, εξερεύνηση και παρατήρηση της χλωρίδας και της πανίδας της περιοχής.

Ωστόσο, η επίσκεψη στην περιοχή ικανοποιεί κατά κύριο λόγο το θρησκευτικό συναίσθημα των τουριστών επιβεβαιώνοντας σε ισχυρό βαθμό τις προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά τους κίνητρα, χωρίς όμως να είναι υποδεέστερη η

ικανοποίηση που λαμβάνουν από τις συμπληρωματικές δραστηριότητές τους κατά την παραμονή τους στην περιοχή.

Οι υποδομές της περιοχής κρίνονται από τους ερωτηθέντες σχετικά καλές, με τις κυριότερες ελλείψεις να εμφανίζονται στο οδικό δίκτυο της περιοχής. Επιπλέον, σε σημαντικό βαθμό, οι επισκέπτες κρίνουν ότι η περιοχή παρουσιάζει αρκετά αυξημένες δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού, ενώ σημαντικό είναι το ποσοστό αυτών που θεωρούν ότι στην παρούσα συγκυρία η ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος της περιοχής δεν είναι προσανατολισμένη με έμφαση στον θρησκευτικό τουρισμό παράλληλα τη θετική ανταπόκριση της τοπικής κοινωνίας σε αυτόν.

Επιπλέον, μέσω της διαδικασίας των ελέγχων υποθέσεων παρατηρήθηκε ότι οι άνδρες επισκέπτες της περιοχής παρουσιάζονται να επιδεικνύουν ψηλότερο βαθμό εντυπωσιασμού για τα θρησκευτικά αξιοθέατα από ότι οι γυναίκες οι οποίες δηλώνουν γοητευμένες κυρίως από το φυσικό κάλλος της περιοχής, ενώ παράλληλα διακρίνουν μεγαλύτερες προοπτικές ανάπτυξης της σε σχέση με τους άνδρες.

Παράλληλα, το εισόδημα των επισκεπτών της Δυτικής Θεσσαλίας, παρουσιάζεται να επηρεάζει στατιστικά σημαντικά μια σειρά συμπεριφορικά ζητήματα τους όπως η επανάληψη της επίσκεψης στην περιοχή, ο τρόπος με τον οποίο ταξίδεψαν σε αυτή και ο τύπος των καταλυμάτων που διέμειναν.

Επιπρόσθετα οι επισκέπτες χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου αυτοπροσδιορίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό ως «Θρησκευτικοί τουρίστες», ενώ οι επισκέπτες ψηλότερου μορφωτικού επιπέδου χαρακτηρίζονται ως «Τουρίστες» και κατά κύριο λόγο λαμβάνουν ικανοποίηση από τις συμπληρωματικές δραστηριότητες της επίσκεψης

τους στην περιοχή, ενώ παράλληλα, σκιαγραφούν μεγαλύτερες δυνατότητες ανάπτυξης της.

Όσον αφορά τα συμπεράσματα που λαμβάνουμε εφαρμόζοντας τη μέθοδο της λογιστικής παλινδρόμησης, παρατηρείται ότι ο βαθμός ικανοποίησης των επισκεπτών της περιοχής της Δυτικής Θεσσαλίας από τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης τους σε αυτή, ο τόπος προέλευσης και το εισόδημα τους είναι παράγοντες οι οποίοι προσδιορίζουν την επισκεψιμότητα της, ανάλογη επιρροή ασκεί και η υψηλή ικανοποίηση των επισκεπτών από τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης τους στην περιοχή.

Μέσα στο πλαίσιο της έντονης και κλιμακούμενης προσπάθειας της χώρας να εξέλθει από την κρίση, η ελληνική τουριστική βιομηχανία, οφείλει να αναπροσαρμόσει το προσφερόμενο προϊόν και να επανατοποθετήσει τις τουριστικές υπηρεσίες σε νέες εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης, ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί βάσει των αρχών της αειφορίας. Η τουριστική ανάπτυξη με έμφαση στο θρησκευτικό τουρισμό συγκαταλέγεται σε αυτό το πλαίσιο. Ειδικότερα η περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας έχει όλα τα απαιτούμενα συστατικά που μπορούν να γίνουν η βάση για προσανατολισμένη θρησκευτική τουριστική ανάπτυξη, το μόνο που απομένει είναι η βούληση των αρμόδιων και το τεκμηριωμένο στρατηγικό πλάνο προς την κατεύθυνση αυτή.

Για να επιτευχθεί, λοιπόν, ο παραπάνω στόχος της αειφορικής και ενδογενούς ανάπτυξης μέσω του θρησκευτικού τουρισμού, υπάρχει ανάγκη δημιουργίας ενός αντίστοιχου αναπτυξιακού πλαισίου, το οποίο θα περιλαμβάνει την ανάδειξη των πολιτιστικών και θρησκευτικών στοιχείων της περιοχής, την οργανωμένη καταγραφή των προσκυνηματικών μνημείων και των δεδομένων που αφορούν την

προσβασιμότητα και τα διαθέσιμα καταλύματα στην ευρύτερη περιοχή και τη στοιχειοθετημένη περιγραφή των γενικών και ειδικών υποδομών. Παράλληλα, προς αυτήν την κατεύθυνση λειτουργούν και η οργάνωση ειδικών εκδηλώσεων στην περιοχή που αναφέρονται στο θρησκευτικό τουρισμό, καθώς και η συμμετοχή των τοπικών αρχών σε διεθνείς εκθέσεις.

Συμπερασματικά και δεδομένου του ολοένα και αυξανόμενου βαθμού του ανταγωνισμού μεταξύ των χωρών αναφορικά με το παρεχόμενο τουριστικό προϊόν, ο παράγοντας της ποιότητας αναδεικνύεται στη σημαντικότερη μεταβλητή των σύγχρονων αναπτυξιακών πολιτικών για τον τουρισμό. Αποτελεί, λοιπόν, πλέον κοινό τόπο πως η επιδίωξη μίας τουριστικής πολιτικής, η οποία θα πλαισιώνει ένα ποιοτικά αναβαθμισμένο και οικονομικά αποδοτικό τουριστικό προϊόν, με σεβασμό στο περιβάλλον, στον πολιτισμό και στις ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών, σύμφωνα με τις αρχές της αειφορίας, αποτελεί μονόδρομο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη βιβλιογραφία

- Al-Amin, H. (2002). Religious tourism in Islamic Heritage. *Islamic tourism*, 2, 32-36.
- Aslan, D., Andriotis, K. (2009). *Clustering Visitors to a Religious Island – The case of Tinos*, International Conference on Tourism Development and Management (ICTDM): Tourism on a Changing World: Prospects and Challenges, September 11-15, Kos, Greece.
- Attix, S.A. (2003). New age-oriented special interest travel: An explanatory study. *Tourism Recreation Research*, 27(2), 51-58.
- Baedcharoen, I. (2000). *Impacts of religious tourism in Thailand*, Dunedin.
- Barral, A., Yzquierdo, R. (2004). *Cathedral de Santiago, Guia artistica*, Leon, Edilesa.
- Brown, P. (1996). Catskill culture: The rise and fall of Jewish resort areas seen through personal narrative and ethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, 25 (1), 83–119.
- Brunet, S., Bauer, J., De Lacy, T., Tshering, K. (2001). Tourism development in Bhutan: Tensions between tradition and modernity. *Journal of Sustainable Tourism*, 9 (3), 243–56.
- Cohen, E. (1992). Pilgrimage centers: Concentric and eccentric. *Annals of Tourism Research*, 19 (1), 33–50.
- Cohen, E. (1998). Tourism and religion: A comparative perspective. *Pacific Tourism Review*, 2, 1–10.
- Coleman, S. (2004). *Reframing Pilgrimage, Cultures in Motion*, Routledge.
- Collins-Kreiner, N. (2006). *Christian Tourism to the Holy Land, Pilgrimage during security crisis*, Ashgate Publishing.
- De Sousa, D. (1988). Tourism as a religious issue: A third world perspective. *Contours* 3 (5), 5–13.

- De Sousa, D. (1993). Tourism and Pilgrims: Tourists or Pilgrims? *Contours*, 6(2), 4-8.
- Digance, J. (2003). Pilgrimage at contested sites. *Annals of Tourism Research*, 30, 143-159.
- Din, K.H. (1989). Islam and tourism: Patterns, issues and options. *Annals of Tourism Research*, 16, 542-63.
- Du Cros, H., McKercher, B. (2002). *Cultural Tourism*, The Haworth Hospitality Press, New York.
- Dubisch, J. (1995). *In a Different Place. Pilgrimage, Gender, and Politics at a Greek Island Shrine*. New Jersey, Princeton University Press.
- Eade, J. (1992). Pilgrimage and Tourism in Lourdes, France, *Annals of Tourism Research*, 19, 18-32.
- Eber, S. (1992). *Beyond the green horizon: principles for sustainable tourism*. World Wide Fund for Nature, London.
- Fernandes, C., McGettigan, F., Edwards, J. (2004). *Religious Tourism and Pilgrimage*. Arnhem, ATLAS.
- Fleischer, A. (2000). The tourist behind the pilgrim in the Holy Land. *International Journal of Hospitality Management*, 19, 311-26.
- Fleischer, A., Pizam, A. (2002). Tourism constraints among Israeli seniors. *Annals of Tourism Research*, 29 (1), 106-23.
- Graburn, N.H.H. (1983). The Anthropology of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 10, 9-33.
- Herbert, D. (1995). *Heritage, tourism and society*, Pinter, London.
- Horner, S., Swarbrooke, J. (1999). Consumer Behavior in Tourism, *Elsevier*, 2, 23-45.
- Israeli, A., Mehrez, A. (2000). From illegal gambling to legal gaming: Casinos in Israel. *Tourism Management*, 21 (3), 281-91.

- Jackowski, A., Smith, V. (1992). Polish Pilgrim –Tourists. *Annals of Tourism Research*, 19, 92-106.
- Jackson, R.H., Hudman, L. (1995), Pilgrimage tourism and English cathedrals: The role of religion in travel. *Tourists Review*, 50 (4), 40–48.
- Joseph, C.A., Kavoori, A.P. (2001). Mediated resistance: Tourism and the host community. *Annals of Tourism Research*, 28 (4), 998–1009.
- Knight, J. (1996). Completing hospitalities in Japanese rural tourism. *Annals of Tourism Research*, 23 (1), 165–80.
- Mansfeld, Y. (1995), The ‘value stretch’ model and its implementation in detecting tourists’ class differentiated destination choice. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 4 (3), 71–92.
- Mattila, A.S., Apostolopoulos, Y., Sonmez, S., Yu, L. and Sasidharan, V. (2001). The impact of gender and religion on college students’ spring break behavior. *Journal of Travel Research*, 40 (2), 193–200.
- Medacovic, N. (2007). Religious Tourism as Post-modern Tourism on the territory of Fruska Gora, *Publishes of University of Craiova*, Serbia.
- Mu, Z., Li, H., Jian-Hong, W., Ji, L., Yan-Geng, J., Xiting, L. (2007). Religious tourism and Cultural Pilgrimage: A Chinese Perspective. In: R. Raj and N.D. Morpeth (Eds) *Religious Tourism and Pilgrimage Management, an International Perspective*, Wallingford, CABI.
- Nolan M. L., Nolan, S. (1992). Religious Sites as Tourism Attractions in Europe. *Annals of Tourism Research*, 19, 68-78.
- Nolan, M., Nolan, S. (1989). *Christian Pilgrimage on Modern Western Europe*. Chapel Hill, The University of North Carolina Press.
- Ooi, C. (2002). *Cultural tourism and tourism cultures, the business of mediating experiences in Copenhagen and Singapore*, Copenhagen Business School Press.
- Page, S. (2003). Tourism Management, Managing for change, *Elsevier*, 7, 65-71.

- Pearce, P. (2005). *Tourist Behavior, Themes and Conceptual Schemes*, Channel View Publications.
- Polyzos, S., Sdrolias, L. (2006). Strategic Method of Confrontation of Tourist Competition: The Case of Greece. *Journal of Travel and Tourist Research* , 6(1), 12-28.
- Poria, Y., Butler, R., Airey, D. (2003). Tourism, Religion and Religiosity: A Holy Mess, *Current Issues on Tourism*, 6(4), 340-363.
- Post, P., Pieper, J., Uden, M. (1998). *The modern pilgrim: Multidisciplinary Explorations of Christian Pilgrimage*, Peeters Publishers.
- Raj, R., Morpeth, N. (2007). *Religious tourism and pilgrimage management: An international perspective*, Metropolitan University, Leeds.
- Richards, G. (1996). *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford, CABI.
- Richards, G. (2007). *Cultural tourism: global and local perspectives*, Haworth Press.
- Richards, G., Fernandes, C. (2007). Religious Tourism in Northern Portugal, In *Cultural Tourism: Global and Local Perspectives*, Haworth Press.
- Rinschede, G. (1992). Forms of Religious Tourism. *Annals of Tourism Research*, 19, 54-65.
- Rojó, D.M. (2007). Ways to Santiago. *European Tourism Management*, 1(6), 45-58.
- Runciman, S. (1987). *A history of crusades*. Cambridge University Press.
- Ryan, C. (2003). *Recreational Tourism, Demand and impacts*, Channel View Publications.
- Shackley, M. (1999). Tourism development and environmental protection in southern Sinai. *Tourism Management*, 20, 543-8.
- Shackley, M. (2002). Potential futures for Robben Island. *International Journal of Heritage Studies*, 7 (4), 355-65.
- Smith, M.K. (2003). Holistic holidays: tourism and the reconciliation of body, mind and spirit. *Tourism Recreation Research*, 28(1), 103-108.

- Smith, V. L. (1992). The Quest in Guest. *Annals of Tourism Research*, 19, 1-9.
- Srisang, K. (1985). In search of a liberating discovery (I): Prologue to a theology of tourism. *Contours*, 2 (3), 6–12.
- Terzidou, M., Styliadis, L. Szivas, E. D. (2008). Residents' Perceptions of Religious Tourism and its Socio-Economic Impacts on the Island of Tinos. *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 5(2), 113-129.
- Timothy D.J, Olsen D.H. (2006), *Tourism, Religion and Spiritual Journeys*, Devon, Routledge.
- Uriely, N., Israeli, A., Reichel, A. (2000). Residents attitudes towards tourism events: The case of Nazareth 2000. In A.P. Russo (ed.) *Proceedings of the Second International Seminar on Tourism Management in Heritage Cities*. Nazareth, 3–5 February.
- Vukonic, B. (1996). *Tourism and Religion*. Oxford, Pergamon.
- Walder, B., Weiermair, K., Sanchez, A. (2006). *Innovation and product development in tourism*, Eric Schmidt Verlag, Berlin.
- Worden, N. (2001). 'Where it all began': The representation of Malaysian heritage in Melaka. *International Journal of Heritage Studies*, 7 (3), 199–218.

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αποστολόπουλος, Κ., Σδράλη, Β. (2009). *Εναλλακτικός και Ήπιος Τουρισμός Υπαίθρου Θεωρητική προσέγγιση και εφαρμογές*. Ελληνοεκδοτική, Αθήνα.
- Δαουτόπουλος, Γ. (2005). *Αειφορική Ανάπτυξη της Ελληνικής Υπαίθρου*. Εκδόσεις Ζυγός, Θεσσαλονίκη.
- EOT (2003). *Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφέρειας Θεσσαλίας*. Μελέτες Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφερειών.
- Επιτροπή Συντονισμού Κυβερνητικής Πολιτικής στον Τομέα του Χωροταξικού Σχεδιασμού και της Αειφόρου Ανάπτυξης (2009). Έγκριση Ειδικού Πλαισίου

Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού, Υπουργείο Ανάπτυξης.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. (2001). *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Κομίλης, Π. (2001). Οικοτουρισμός: Η εναλλακτική προοπτική αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα.

Λαγός, Δ. (2005). Τουριστική Οικονομική, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Λαγός, Δ., Χριστογιάννη, Π. (2007). Η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα. Τιμητικός Τόμος, Μ. Νεγρεπόντη – Δεληγιάνη (επιμ.), Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Λιβέρη, Α., Ι. Παρκοσίδης, Μ. Καίλα (2009). Διαδικτυακή Προώθηση του Θρησκευτικού Τουρισμού ως Εκπαιδευτικό Εργαλείο για την επίτευξη Πολιτισμικής Αειφορικής Ανάπτυξης: Η περίπτωση της Ζακύνθου. Ερευνητική Εργασία.

Λύτρας, Π. (2001). *Θρησκευτικός Τουρισμός, Μια Κοινωνικο-ψυχολογική Προσέγγιση*. INTERBOOKS, Αθήνα.

Μοίρα, Π. (2003). Από τον Προσκυνητή στο Θρησκευτικό Τουρίστα. Κοινωνιολογική Προσέγγιση. *Τουριστική Επιστημονική Θεώρηση*, 1, 88-98.

Μοίρα, Π. (2009). *Θρησκευτικός Τουρισμός*. INTERBOOKS, Αθήνα.

Πατρώνης Β. (2004). Τα χαρακτηριστικά και η προοπτική της κοινωνικής οικονομίας, Στο, *Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Α. Παπαδόπουλος (επιμ.). Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.

Πολύζος Σ. (2010). Θρησκευτικός Τουρισμός στην Ελλάδα: Χωρική ανάλυση και Συμβολή στην Ανάπτυξη Μειονεκτικών Περιοχών. *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών*, 16, 203-222.

Συμβούλιο της Ε.Ε. (2006). *Επανεξέταση Στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη-Ανανεωμένη Στρατηγική*, Παράρτημα 10917/06.

Συνοδινός, Θ. (1996). *Μοναστήρια και Εκκλησίες*. Επτά Ημέρες Καθημερινή, Τόμος Θ, Αθήνα.

Σφακιανάκης, Μ. (2000). Εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Αθήνα, Έλλην.

Τσάρτας, Π. (1996). *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι. Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Εξάντας, Αθήνα.

Φειδάς, Β. (2009). *Προσκυνηματικές Περιηγήσεις – Ιστορική Εξέλιξη και Σύγχρονες Προοπτικές*. 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο “Προσκυνηματικές Περιηγήσεις – Ιστορική Εξέλιξη και Σύγχρονες Προοπτικές”, Ζάκυνθος, 13-15 Νοεμβρίου, 2009.

Ιστότοποι

<http://www.visitgreece.gr/>

<http://www.inthessaly.gr/>

<http://www.kalabakacity.gr/>

<http://www.imlasis.gr/>

<http://www.ypes.gr/el/>

<http://www.unesco.org/new/en/>

<http://www.imlasis.gr/>

<http://www.culture.gr/culture/gindex.jsp>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

«Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ»

Με το παρόν ερωτηματολόγιο γίνεται προσπάθεια να διερευνηθούν οι απόψεις των τουριστών σχετικά με την ταξιδιωτική εμπειρία τους στους χώρους θρησκευτικού τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας.

Η έρευνα αυτή δεν είναι δυνατή χωρίς τη δική σας συμβολή, που συνίσταται στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου που έχετε στα χέρια σας. Η βοήθειά σας κρίνεται σημαντική και καθοριστική για τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας.

Παρακαλώ να απαντήσετε με ειλικρίνεια και υπευθυνότητα σε όλες τις ερωτήσεις που ακολουθούν, σημειώνοντας **x** στο αντίστοιχο τετράγωνο που σας αντιπροσωπεύει.

Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και χρησιμοποιείται αποκλειστικά και μόνο για ερευνητικούς σκοπούς. Η βοήθειά σας θεωρείται σημαντική και σας ευχαριστώ θερμά για τη συνεργασία.

Α΄ ΜΕΡΟΣ:

ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

1. Έχετε ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία (Νομός Καρδίτσας, Νομός Τρικάλων);	☐ Ναι ☐ Όχι
2. Αν όχι, για ποιόν κυρίως λόγο; (Παρακαλώ σημειώστε μόνο μία απάντηση)	☐ Για οικονομικούς λόγους ☐ Διότι δε γνώριζα για τα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος στην περιοχή ☐ Διότι δε γνώριζα για την ύπαρξη άλλων τουριστικών δραστηριοτήτων ☐ Για λόγους υγείας ☐ Για άλλους λόγους _____
3. Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;	☐ Τουρίστας ☐ Θρησκευτικός τουρίστας ☐ Προσκυνητής
4. Με ποιόν έχετε ταξιδέψει στην περιοχή;	☐ Μόνος ☐ Με φίλους ☐ Με την οικογένεια ☐ Με γκρουπ
5. Αναφορικά με τα κίνητρα της επίσκεψής σας στην περιοχή, ιεραρχήστε κατά προτεραιότητα (από 1 ως 4) τα παρακάτω:	☐ Θρησκευτικά/Πνευματικά ☐ Κοινωνικά/Επικοινωνιακά ☐ Πολιτιστικά

	☐ Αναψυχής
6. Πόσες διανυκτερεύσεις κάνατε ή σκοπεύετε να κάνετε στην περιοχή;	_____
7. Πού διαμείνατε;	☐ Σε ξενοδοχείο ☐ Σε ενοικιαζόμενο δωμάτιο ☐ Σε ενοικιαζόμενο διαμέρισμα ☐ Σε κάμπινγκ ☐ Σε σπίτι φιλικού/συγγενικού πρόσωπου
8. Ποιο μεταφορικό μέσο χρησιμοποιήσατε για το συγκεκριμένο προορισμό;	☐ Αυτοκίνητο ☐ Τρένο ☐ ΚΤΕΛ ☐ Ταξιδιωτικό λεωφορείο ☐ Άλλο
9. Είχατε εικόνα των θρησκευτικών μνημείων που επισκεφθήκατε ή θα επισκεφθείτε;	☐ Ναι ☐ Όχι
10. Από πού κυρίως πληροφορηθήκατε για τη Δυτική Θεσσαλία (Παρακαλώ σημειώστε μία απάντηση);	☐ Από φιλικό/οικογενειακό περιβάλλον ☐ Από τουριστικούς οδηγούς ☐ Από το διαδίκτυο ☐ Από προηγούμενη επίσκεψη
11. Με βάση τις πληροφορίες που έχετε για την τουριστική δράση στην περιοχή, με ποιες άλλες δραστηριότητες συνδυάζετε την επίσκεψή σας αυτή; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία	☐ Φυσιολατρικές περιηγήσεις ☐ Δραστηριότητες περιπέτειας ☐ Ποδηλασία και άλλα σπορ ☐ Εξερεύνηση και παρατήρηση χλωρίδας και πανίδας

<p>απαντήσεις)</p>	<p>☐ Συμμετοχή σε αγροτικές ασχολίες</p> <p>☐ Παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων</p> <p>☐ Επίσκεψη αρχαιολογικών, ιστορικών χώρων και μουσείων</p> <p>☐ Συμμετοχή σε πανηγύρεις</p>
<p>12. Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως:</p>	<p>☐ Το θρησκευτικό συναίσθημα</p> <p>☐ Η φυσιολατρία</p> <p>☐ Η ανάγκη αναψυχής</p> <p>☐ Τα πολιτιστικά κίνητρα</p> <p>☐ Άλλο</p>
<p>13. Για ποιο λόγο επισκεφτήκατε την περιοχή τη συγκεκριμένη περίοδο (Παρακαλώ σημειώστε μία απάντηση);</p>	<p>☐ Λόγω άδειας</p> <p>☐ Λόγω ύπαρξης συγκεκριμένων πολιτιστικών εκδηλώσεων</p> <p>☐ Λόγω ύπαρξης συγκεκριμένων θρησκευτικών εκδηλώσεων</p> <p>☐ Λόγω χαμηλότερων τιμών</p> <p>☐ Τυχαία</p>
<p>14. Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;</p>	<p>☐ Καθόλου</p> <p>☐ Λίγο</p> <p>☐ Αρκετά</p> <p>☐ Πολύ</p> <p>☐ Πάρα πολύ</p>
<p>15. Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;</p>	<p>☐ Καθόλου</p> <p>☐ Λίγο</p>

	☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ
16. Η επίσκεψη σας στα Μετέωρα ήταν:	☐ Ο βασικός λόγος επίσκεψης ☐ Συμπληρωματικός λόγος επίσκεψης
17. Από τις παρακάτω μονές, τι σας έκανε περισσότερο εντύπωση (Παρακαλώ σημειώστε μία απάντηση);	
A. Ιερά Μόνη Μεγάλου Μετεώρου	☐ Η συντήρηση των χώρων ☐ Η φιλικότητα των ηγουμένων ☐ Η ύπαρξη σπάνιων χειρογράφων ☐ Το φυσικό περιβάλλον ☐ Οι παροχές προς τους επισκέπτες ☐ Η ύπαρξη θρησκευτικών/πολιτιστικών κειμηλίων ☐ Άλλο
B. Ιερά Μόνη Βαρλαάμ	☐ Η συντήρηση των χώρων ☐ Η φιλικότητα των ηγουμένων ☐ Η ύπαρξη σπάνιων χειρογράφων ☐ Το φυσικό περιβάλλον ☐ Οι παροχές προς τους επισκέπτες ☐ Η ύπαρξη θρησκευτικών/πολιτιστικών κειμηλίων ☐ Άλλο

<p>Γ. Ιερά Μόνη Αγίας Τριάδας</p>	<p>☐ Η συντήρηση των χώρων</p> <p>☐ Η φιλικότητα των ηγουμένων</p> <p>☐ Η ύπαρξη σπάνιων χειρογράφων</p> <p>☐ Το φυσικό περιβάλλον</p> <p>☐ Οι παροχές προς τους επισκέπτες</p> <p>☐ Η ύπαρξη θρησκευτικών/πολιτιστικών κειμηλίων</p> <p>☐ Άλλο</p>
<p>Δ. Ιερά Μόνη Αγίου Βησσαρίωνος</p>	<p>☐ Η συντήρηση των χώρων</p> <p>☐ Η φιλικότητα των ηγουμένων</p> <p>☐ Η ύπαρξη σπάνιων χειρογράφων</p> <p>☐ Το φυσικό περιβάλλον</p> <p>☐ Οι παροχές προς τους επισκέπτες</p> <p>☐ Η ύπαρξη θρησκευτικών/πολιτιστικών κειμηλίων</p> <p>☐ Άλλο</p>
<p>Ε. Ιερά Μόνη Αγίου Στεφάνου</p>	<p>☐ Η συντήρηση των χώρων</p> <p>☐ Η φιλικότητα των ηγουμένων</p> <p>☐ Η ύπαρξη σπάνιων χειρογράφων</p> <p>☐ Το φυσικό περιβάλλον</p> <p>☐ Οι παροχές προς τους επισκέπτες</p> <p>☐ Η ύπαρξη θρησκευτικών/πολιτιστικών κειμηλίων</p> <p>☐ Άλλο</p>
<p>18. Ποιο από τα παρακάτω μέρη/δραστηριότητες σας γοήτευσε περισσότερο (Παρακαλώ σημειώστε μόνο μία απάντηση);</p>	<p>☐ Μουσεία</p> <p>☐ Πολιτιστικές εκδηλώσεις</p>

	☐ Μοναστήρια ☐ Αρχαιολογικοί χώροι ☐ Φυσιολατρικές διαδρομές
<p>19. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία;</p>	☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ
<p>20. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι λαμβάνει χώρα τέτοιου είδους ανάπτυξη;</p>	☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ
<p>21. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι η τοπική κοινωνία είναι θετική σε τέτοιου είδους ανάπτυξη;</p>	☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ
<p>22. Πώς αξιολογείτε τις τουριστικές υποδομές και τις προσφερόμενες υπηρεσίες στη Δυτική Θεσσαλία;</p>	☐ Ανεπαρκείς ☐ Με ελλείψεις ☐ Μέτριες ☐ Καλές ☐ Εξαιρετικές

<p>23. Ιεραρχήστε κατά προτεραιότητα (από 1 ως 4) τους τομείς υπηρεσιών όπου βρήκατε τις κυριότερες ελλείψεις:</p>	<p>☐ Ξενοδοχεία</p> <p>☐ Πρακτορεία</p> <p>☐ Επιχειρήσεις εστίασης/αναψυχής</p> <p>☐ Οδικό δίκτυο</p> <p>☐ Άλλο _____</p>
<p>24. Ποιες από τις παρακάτω ενέργειες θεωρείτε ότι θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία; (Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερες από μία απαντήσεις)</p>	<p>☐ Η αναπαλαίωση και συντήρηση μοναστηριών και άλλων μνημείων θρησκευτικού ενδιαφέροντος</p> <p>☐ Η χάραξη και διευθέτηση μονοπατιών και περπατητικών διαδρομών προς αυτά τα μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος</p> <p>☐ Η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και η αναβίωση εθίμων</p> <p>☐ Η δημιουργία μουσείων</p> <p>☐ Η αξιοποίηση και προβολή των αρχαιολογικών χώρων και σπηλαίων</p> <p>☐ Η προβολή των πανηγύρεων και άλλων θρησκευτικών εκδηλώσεων</p> <p>☐ Ο καθορισμός και η οργάνωση περιοχών περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος για εξερεύνηση της χλωρίδας και πανίδας</p> <p>☐ Η δημιουργία αθλητικών εγκαταστάσεων για την προώθηση αθλητικών δραστηριοτήτων</p>
<p>25. Σε ποια κατηγορία υπολογίζετε τη συνολική δαπάνη της επίσκεψής σας;</p>	<p>☐ 0-249 ευρώ</p> <p>☐ 250-499 ευρώ</p> <p>☐ 500-749 ευρώ</p> <p>☐ 750-999 ευρώ</p> <p>☐ Άνω των 1000 ευρώ</p>

**26. Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη
Δυτική Θεσσαλία;**

Ναι

Όχι

Β' ΜΕΡΟΣ:

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

27. Φύλο:

Άντρας

Γυναίκα

28. Ηλικία:.....

29. Μορφωτικό σας επίπεδο:

Δημοτικό

Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.

Γυμνάσιο

Μεταπτυχιακό / Διδακτορικό

Λύκειο

ΙΕΚ

30. Τόπος προέλευσης:

Περιφέρεια Θεσσαλίας

Υπόλοιπη Ελλάδα

Εξωτερικό

31. Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:

0-599 ευρώ

600-1199 ευρώ

1200-1799 ευρώ

Άνω των 1800 ευρώ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Φύλο: * Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;

		Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;			Total
		Τουρίστας	Θρησκευτικός τουρίστας	Προσκυνητής	
Φύλο:	Αντρας	Count 61	22	21	104
	% within Φύλο:	58,7%	21,2%	20,2%	100,0%
Φύλο:	Γυναίκα	Count 84	37	34	155
	% within Φύλο:	54,2%	23,9%	21,9%	100,0%
Total	Count	145	59	55	259
	% within Φύλο:	56,0%	22,8%	21,2%	100,0%

Φύλο: * Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως:

		Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως:				Total
		Το θρησκευτικό συναίσθημα	Η φυσιολατρία	Η ανάγκη αναψυχής	Τα πολιτιστικά κίνητρα	
Φύλο:	Αντρας	Count 59	19	7	19	104
	% within Φύλο:	56,7%	18,3%	6,7%	18,3%	100,0%
Φύλο:	Γυναίκα	Count 74	46	6	28	154
	% within Φύλο:	48,1%	29,9%	3,9%	18,2%	100,0%
Total	Count	133	65	13	47	258
	% within Φύλο:	51,6%	25,2%	5,0%	18,2%	100,0%

Φύλο: * Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;

		Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;			Total	
		Λίγο έως Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ		
Φύλο:	Αντρας	Count	16	21	66	103
		% within Φύλο:	15,5%	20,4%	64,1%	100,0%
Φύλο:	Γυναίκα	Count	26	35	94	155
		% within Φύλο:	16,8%	22,6%	60,6%	100,0%
Total		Count	42	56	160	258
		% within Φύλο:	16,3%	21,7%	62,0%	100,0%

Φύλο: * Η επίσκεψή σας στα Μετέωρα ήταν:

		Η επίσκεψή σας στα Μετέωρα ήταν:		Total
		Ο βασικός λόγος επίσκεψης	Συμπληρωματικός λόγος επίσκεψης	
Φύλο:	Αντρας	Count 64	39	103
		% within Φύλο: 62,1%	37,9%	100,0%
Φύλο:	Γυναίκα	Count 89	66	155
		% within Φύλο: 57,4%	42,6%	100,0%
Total		Count 153	105	258
		% within Φύλο: 59,3%	40,7%	100,0%

Φύλο: * Ποιο από τα παρακάτω μέρη/δραστηριότητες σας γοήτευσε περισσότερο

		Ποιο από τα παρακάτω μέρη/δραστηριότητες σας γοήτευσε περισσότερο				Total
		Πολιτιστικές εκδηλώσεις	Μοναστήρια	Μουσεία και αρχαιολογικοί χώροι	Φυσιολατρικές διαδρομές	
Φύλο:	Αντρας	Count 8	53	14	28	103
		% within Φύλο: 7,8%	51,5%	13,6%	27,2%	100,0%
Φύλο:	Γυναίκα	Count 18	46	24	62	150
		% within Φύλο: 12,0%	30,7%	16,0%	41,3%	100,0%
Total		Count 26	99	38	90	253
		% within Φύλο: 10,3%	39,1%	15,0%	35,6%	100,0%

**Φύλο: * Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του
θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία;**

		Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία;			Total
		Λίγο έως Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	
Φύλο:	Άντρας	Count 42	25	36	103
	% within Φύλο:	40,8%	24,3%	35,0%	100,0%
Φύλο:	Γυναίκα	Count 24	73	55	152
	% within Φύλο:	15,8%	48,0%	36,2%	100,0%
Total	Count	66	98	91	255
	% within Φύλο:	25,9%	38,4%	35,7%	100,0%

Φύλο: * Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;

		Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;		Total
		Ναι	Όχι	
Φύλο:	Άντρας	Count 91	13	104
	% within Φύλο:	87,5%	12,5%	100,0%
Φύλο:	Γυναίκα	Count 136	19	155
	% within Φύλο:	87,7%	12,3%	100,0%
Total	Count	227	32	259
	% within Φύλο:	87,6%	12,4%	100,0%

Μηνιαίο ατομικό εισόδημα: * Έχετε ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία;

			Έχετε ξαναεπισκεφθεί τη Δυτική Θεσσαλία;		Total
			Ναι	Όχι	
Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	0-599 ευρώ	Count	24	16	40
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	60,0%	40,0%	100,0%
	600-1199 ευρώ	Count	43	104	147
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	29,3%	70,7%	100,0%
	1200-1799 ευρώ	Count	18	29	47
	% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	38,3%	61,7%	100,0%	
	Άνω των 1800 ευρώ	Count	0	28	28
	% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	0,0%	100,0%	100,0%	
Total		Count	85	177	262
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	32,4%	67,6%	100,0%

Μηνιαίο ατομικό εισόδημα: * Με ποιόν έχετε ταξιδέψει στην περιοχή;

		Με ποιόν έχετε ταξιδέψει στην περιοχή;			Total
		Μόνος	Με φίλους-με την οικογένεια	Με γκρουπ	
Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	0-599 ευρώ	Count 5	18	16	39
	% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	12,8%	46,2%	41,0%	100,0%
	600-1199 ευρώ	Count 9	73	65	147
	% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	6,1%	49,7%	44,2%	100,0%
	1200-1799 ευρώ	Count 9	9	29	47
	% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	19,1%	19,1%	61,7%	100,0%
Total	Ανω των 1800 ευρώ	Count 0	16	12	28
	% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	0,0%	57,1%	42,9%	100,0%
Total	Count	23	116	122	261
	% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	8,8%	44,4%	46,7%	100,0%

Μηνιαίο ατομικό εισόδημα: * Πού διαμείνате;

			Πού διαμείνате;			Total
			Σε ξενοδοχείο	Σε ενοικιαζόμενο δωμάτιο- διαμέρισμα	Σε σπίτι φιλικού/συγγενικού πρόσωπου	
Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	0-599 ευρώ	Count	40	0	0	40
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	600-1199 ευρώ	Count	104	22	21	147
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	70,7%	15,0%	14,3%	100,0%
	1200-1799 ευρώ	Count	39	8	0	47
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	83,0%	17,0%	0,0%	100,0%
	Άνω των 1800 ευρώ	Count	14	0	14	28
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	50,0%	0,0%	50,0%	100,0%
	Total	Count	197	30	35	262
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	75,2%	11,5%	13,4%	100,0%

Μηνιαίο ατομικό εισόδημα: * Ποιο μεταφορικό μέσο χρησιμοποιήσατε για το συγκεκριμένο προορισμό;

		Ποιο μεταφορικό μέσο χρησιμοποιήσατε για το συγκεκριμένο προορισμό;			Total	
		Αυτοκίνητο	Ταξιδιωτικό λεωφορείο	Τρένο-ΚΤΕΛ		
Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	0-599 ευρώ	Count	16	21	3	40
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	40,0%	52,5%	7,5%	100,0%
	600-1199 ευρώ	Count	35	86	26	147
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	23,8%	58,5%	17,7%	100,0%
	1200-1799 ευρώ	Count	23	6	18	47
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	48,9%	12,8%	38,3%	100,0%
	Άνω των 1800 ευρώ	Count	0	7	21	28
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	0,0%	25,0%	75,0%	100,0%
	Total	Count	74	120	68	262
		% within Μηνιαίο ατομικό εισόδημα:	28,2%	45,8%	26,0%	100,0%

Μορφωτικό σας επίπεδο: * Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;

			Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας σε σχέση με αυτήν την ταξιδιωτική εμπειρία;			Total
			Τουρίστας	Θρησκευτικός τουρίστας	Προσκυνητής	
Μορφωτικό σας επίπεδο:	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Count	35	9	4	48
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	72,9%	18,8%	8,3%	100,0%
	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	Count	82	32	40	154
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	53,2%	20,8%	26,0%	100,0%
	ΙΕΚ	Count	3	0	0	3
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.	Count	22	18	9	49
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	44,9%	36,7%	18,4%	100,0%
	Μεταπτυχιακό / Διδακτορικό	Count	3	0	2	5
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	60,0%	0,0%	40,0%	100,0%
	Total	Count	145	59	55	259
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	56,0%	22,8%	21,2%	100,0%

Μορφωτικό σας επίπεδο: * Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως:

		Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως:				Total
		Το θρησκευτικό συναίσθημα	Η φυσιολατρία	Η ανάγκη αναψυχής	Τα πολιτιστικά κίνητρα	
Μορφωτικό σας επίπεδο:	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Count 35	5	4	4	48
	% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	72,9%	10,4%	8,3%	8,3%	100,0%
	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	Count 70	49	4	30	153
	% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	45,8%	32,0%	2,6%	19,6%	100,0%
	ΙΕΚ	Count 3	0	0	0	3
	% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.	Count 22	11	5	11	49
	% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	44,9%	22,4%	10,2%	22,4%	100,0%
	Μεταπτυχιακό / Διδακτορικό	Count 3	0	0	2	5
	% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	60,0%	0,0%	0,0%	40,0%	100,0%
Total	Count 133	65	13	47	258	
% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	51,6%	25,2%	5,0%	18,2%	100,0%	

Μορφωτικό σας επίπεδο: * Η επίσκεψή σας στα Μετέωρα ήταν:

			Η επίσκεψή σας στα Μετέωρα ήταν:		Total
			Ο βασικός λόγος επίσκεψης	Συμπληρωματικός λόγος επίσκεψης	
Μορφωτικό σας επίπεδο:	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Count % within Μορφωτικό σας επίπεδο:	35 72,9%	13 27,1%	48 100,0%
	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	Count % within Μορφωτικό σας επίπεδο:	90 58,8%	63 41,2%	153 100,0%
	ΙΕΚ	Count % within Μορφωτικό σας επίπεδο:	3 100,0%	0 0,0%	3 100,0%
	Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.	Count % within Μορφωτικό σας επίπεδο:	22 44,9%	27 55,1%	49 100,0%
	Μεταπτυχιακό / Διδακτορικό	Count % within Μορφωτικό σας επίπεδο:	3 60,0%	2 40,0%	5 100,0%
	Total	Count % within Μορφωτικό σας επίπεδο:	153 59,3%	105 40,7%	258 100,0%

**Μορφωτικό σας επίπεδο: * Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι υπάρχουν δυνατότητες
ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία;**

		Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στη Δυτική Θεσσαλία;			Total
		Λίγο έως Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	
Μορφωτικό σας επίπεδο:	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Count 35 % within Μορφωτικό σας επίπεδο: 72,9%	0 0,0%	13 27,1%	48 100,0%
	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	Count 8 % within Μορφωτικό σας επίπεδο: 5,3%	93 62,0%	49 32,7%	150 100,0%
	IEK	Count 3 % within Μορφωτικό σας επίπεδο: 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	3 100,0%
	A.E.I./T.E.I.	Count 17 % within Μορφωτικό σας επίπεδο: 34,7%	5 10,2%	27 55,1%	49 100,0%
	Μεταπτυχιακό / Διδακτορικό	Count 3 % within Μορφωτικό σας επίπεδο: 60,0%	0 0,0%	2 40,0%	5 100,0%
	Total	Count 66 % within Μορφωτικό σας επίπεδο: 25,9%	98 38,4%	91 35,7%	255 100,0%

Μορφωτικό σας επίπεδο: * Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;

			Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;		Total
			Ναι	Όχι	
Μορφωτικό σας επίπεδο:	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Count	46	2	48
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	95,8%	4,2%	100,0%
	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	Count	133	21	154
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	86,4%	13,6%	100,0%
	ΙΕΚ	Count	3	0	3
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	100,0%	0,0%	100,0%
	Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.	Count	42	7	49
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	85,7%	14,3%	100,0%
	Μεταπτυχιακό / Διδακτορικό	Count	3	2	5
		% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	60,0%	40,0%	100,0%
Total	Count	227	32	259	
	% within Μορφωτικό σας επίπεδο:	87,6%	12,4%	100,0%	

**Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή * Με την επίσκεψή σας στην περιοχή
ικανοποιήθηκε κυρίως:**

Crosstab

			Με την επίσκεψή σας στην περιοχή ικανοποιήθηκε κυρίως:				Total
			Το θρησκευτικό συναίσθημα	Η φυσιολατρία	Η ανάγκη αναψυχής	Τα πολιτιστικά κίνητρα	
Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή		Count	44	22	3	20	89
	Θρησκευτικά/Πνευματικά	% within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	49,4%	24,7%	3,4%	22,5%	100,0%
		Count	88	40	14	25	167
	Λοιπά κίνητρα	% within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	52,7%	24,0%	8,4%	15,0%	100,0%
Total		Count	132	62	17	45	256
		% within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	51,6%	24,2%	6,6%	17,6%	100,0%

Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή * Για ποιο λόγο επισκεφτήκατε την περιοχή τη συγκεκριμένη περίοδο;

Crosstab

		Για ποιο λόγο επισκεφτήκατε την περιοχή τη συγκεκριμένη περίοδο;					Total
		Λόγω άδειας	Λόγω ύπαρξης συγκεκριμένων πολιτιστικών εκδηλώσεων	Λόγω ύπαρξης συγκεκριμένων θρησκευτικών εκδηλώσεων	Λόγω χαμηλότερων τιμών	Τυχαία	
Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	Count	2	31	35	3	18	89
	Θρησκευτικά/Πνευματικά % within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	2,2%	34,8%	39,3%	3,4%	20,2%	100,0%
Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	Count	7	83	43	6	28	167
	Λοιπά κίνητρα % within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	4,2%	49,7%	25,7%	3,6%	16,8%	100,0%
Total	Count	9	114	78	9	46	256
	% within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	3,5%	44,5%	30,5%	3,5%	18,0%	100,0%

Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή * Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;

Crosstab

		Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα θρησκευτικά σας κίνητρα;			Total
		Λίγο έως Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	
Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	Θρησκευτικά/Πνευματικά	Count 18 20,2%	18 20,2%	53 59,6%	89 100,0%
	Λοιπά κίνητρα	Count 22 13,3%	41 24,7%	103 62,0%	166 100,0%
Total		Count 40 15,7%	59 23,1%	156 61,2%	255 100,0%

Κίνητρα επίσκεψης στην περιοχή * Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;

Crosstab

		Σε ποιο βαθμό έχουν ικανοποιηθεί οι αρχικές σας προσδοκίες αναφορικά με τα συμπληρωματικά κίνητρα της επίσκεψης;					Total
		Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	
Κίνητρα επίσκεψης στην περιοχή	Count	4	7	10	45	23	89
	Θρησκευτικά/Πνευματικά % within Κίνητρα επίσκεψης στην περιοχή	4,5%	7,9%	11,2%	50,6%	25,8%	100,0%
Λοιπά κίνητρα	Count	8	14	29	77	39	167
	% within Κίνητρα επίσκεψης στην περιοχή	4,8%	8,4%	17,4%	46,1%	23,4%	100,0%
Total	Count	12	21	39	122	62	256
	% within Κίνητρα επίσκεψης στην περιοχή	4,7%	8,2%	15,2%	47,7%	24,2%	100,0%

Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή * Η επίσκεψη σας στα Μετέωρα ήταν:

Crosstab

			Η επίσκεψη σας στα Μετέωρα ήταν:		Total
			Ο βασικός λόγος επίσκεψης	Συμπληρωματικός λόγος επίσκεψης	
Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	Θρησκευτικά/Πνευματικά	Count % within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	84 94,4%	5 5,6%	89 100,0%
	Λοιπά κίνητρα	Count % within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	66 39,8%	100 60,2%	166 100,0%
Total		Count % within Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	150 58,8%	105 41,2%	255 100,0%

Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή * Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;

Crosstab

		Θα επισκεπτόσασταν ξανά τη Δυτική Θεσσαλία;		Total
		Ναι	Όχι	
Κίνητρα επίσκεψής στην περιοχή	Θρησκευτικά/Πνευματικά	Count 73 83,9%	14 16,1%	87 100,0%
	Λοιπά κίνητρα	Count 148 89,7%	17 10,3%	165 100,0%
Total		Count 221 87,7%	31 12,3%	252 100,0%